ALİ UFKÎ ve MEZMURLAR

Cem Behar

pan

ALİ UFKİ VE MEZMURLAR

CEM BEHAR

Pan Yayıncılık : 11.

ISBN 975-7652-06-7

Birinci Baskı : Pan Yayıncılık, Ekim 1990
Kapak grafiği : Hasan Üçer
Nota yazımı : Pan Yayıncılık
Dizgi : Pan Yayıncılık
Baskı : Kent Basımevi
Adres : Pan Yayıncılık
Barbaros Bulvarı, 74/4 Beşiktaş 80700 -İstanbul
Tel : 161 80 72

ALİ UFKÎ ve MEZMURLAR

Cem Behar

İÇİNDEKİLER

Önsöz		7
I	Wojciech Bobowski (Ali Ufkî): Hayatı ve Eserleri	9
	Ek: *Saray-ı Enderûn*'un Meşkhane ile ilgili bölümü	44
II	*Mezmurlar* elyazması	47
	1) Sunuş	47
	2) Mezmur Metinleri	61
	3) Nota Transkripsiyonları	87
III	*Mezmurlar*'ın tıpkıbasımı	93
IV	Ali Ufkî Bibliyografyası	105

Önsöz

Wojciech Bobowski Polonyalıydı. Onyedinci yüzyılın başlarında Galiçya'nın Lwow kentinde doğmuş, iyi bir ailenin çocuğu olarak da iyi bir eğitim görmüş, Latince, Yunanca, müzik öğrenmişti. Osmanlılara esir düşüp de Istanbul'a getirildiğinde 30 yaşlarındaydı. İhtidâ edince Ali adını aldı, şiirlerinde de Ufkî mahlâsını kullandı. Saray meşkhanesine alınmış ve hânende ve santûri olarak uzun yıllar çalışmıştı. Demek ki müzikten anlayan, yetenekli biriydi. Zaten, ardında musikiye ilişkin en az üç ciyazması bırakmıştır.

Ali Ufkî, Klasik Türk Musıkisi tarihinde çok önemli bir yer işgal eder. 1650'li yıllarda Topkapı Sarayındaki meşkhanede görevli iken yüzlerce peşrev, saz semaii, türkü, beste ve ilâhiyi notaya alır. Bu nota derlemesine bir de ad koyar: *Mecmua-yı Saz u Söz*.

Onyedinci yüzyılın ortalarında Istanbul'da çalınıp okunan Klasik Türk Musıkisi eserlerinin, bir anlamda kimliklerini tesbit eder böylece Ali Ufkî. Klasik Türk Müziğinin tarihini inceleyenler için büyük bir şanstır bu: üç buçuk yüzyıl öncesinin eserlerinin bir müzisyen ve besteci tarafından notaya alınmış olması. Bu şansa Orta Doğu'nun diğer müzikleri sahip değildirler. O müzik evrenlerinde bestecisi bilinen ya da bestelendiği dönemde notaya alınabilmiş olan *en eski* eser, ondokuzuncu yüzyılın sonlarından önceye gitmez. Yani geçmişin müziği gerçekten de *geçmiştir*.

Oysa, günün birinde Klasik Türk Müziğinin tarihi yazılabilecekse, Osmanlı müzik evreni belgelenebilecekse bu, büyük ölçüde Ali Ufkî sayesinde mümkün olacaktır. Ve tabiî, ondan yarım yüzyıl kadar sonra yaşamış olan Boğdan Prensi Demetrius Cantemir sayesinde. Istanbul şehrinin olağandışı konumundandır bu aslında: hem İmparatorluk merkezi hem de son derece kozmopolit bir kent. Ne Bağdat, ne Şam, ne Şiraz, ne de Kahire böyle bir şansa sahip olamadılar hiçbir zaman.

Ali Ufkî'nin ardında bıraktığı üç müziksel metinden biri de besteli *Mezmurlar* yazmasıdır. Bütün yazma eserleri gibi yurtdışında bir kütüphanede bulunan bu eseri birkaç yıl önce bir dergide kısmen tanıt-

mıştık(*). Kitapta bu elyazmasını bütünüyle değerlendirip metin ve nota transkripsiyonlarını yaptık. Ali Ufkî'nin müzikle ilgili diğer iki yazması (ve özellikle *Mecmua-yı Saz u Söz*), hâlâ bir bütün olarak incelenip, değerlendirilip günümüz okuyucusuna sunulmayı bekliyor.

Ali Ufkî'nin hareketli ve maceralı hayatı hakkında nisbeten az şey biliyoruz. Örneğin doğum ve ölüm tarihleri ancak yaklaşık olarak biliniyor. Hangi tarihte ve nasıl esir alınıp Istanbul'a geldiği veya getirildiği, neler yapıp eserlerinin birçoğunu ne zaman yazdığı, evli ve çocukları olup olmadığı bilinemiyor. Ali Ufkî'nin hayatının ve kişiliğinin bazı yönlerine ışık tutmaya çalışık. Bütünsel ve kapsayıcı bir biyografi yazımı ancak yeni belgeler ortaya çıktıkça imkân dahiline girecektir.

Bu kitabın yazılışında çeşitli kişilerin yardımlarını gördük. Bazı Lehçe metinlerin Türkçe'ye aktarılmasında Ayşe Ortaylı'nın, bir Felemenkçe makalenin çevirisinde ise Dr. Robert Anhegger'in yardımlarını zikretmeden edemeyeceğiz. Mezmur metinlerinin transkripsiyonunda sayın Orhan Şaik Gökyay'ın yardımlarına; metinlerin redaksiyonunu titizlikle yapan sayın Prof. Dr. Kemal Eraslan'a sonsuz teşekkür borçluyuz. Kaynakların taranıp derlenmesinde ise Frankfurt, *Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften*'den Dr. Eckhard Neubauer, Londra *School of Oriental and African Studies*'den Dr. Owen Wright, Paris *Bibliothèque Nationale* Şark Yazmaları Bölümü'nden *hâfız-ı kütüb* Annie Berthier, Boston'dan Rezan Benatar ve Irwin Schick'e ve Turgut Kut'a teşekkür borçluyuz. Belge mikrofilm ve fotokopileri temin ederek, bibliyografya tarayarak, kaynak bularak, zaman zaman uyarı ve önerilerde bulunarak yardımlarını esirgemediler.

(*) C.BEHAR "Ali Ufkî'nin bilinmeyen bir musıki elyazması: Mezmurlar", *Tarih ve Toplum*, 47, Kasım 1987, s. 44-47.

I. WOJCIECH BOBOWSKI (ALİ UFKÎ) : HAYATI VE ESERLERİ

Ali Ufkî (Doğum tarihi ve Istanbul'a gelişi)

Ali Ufkî'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi veren ilk kaynak Pierre Bayle'in *Dictionnaire Historique et Critique*'i dir (1697) (1). Daha sonra Jacob Iselin de bazı bilgiler verir (2).18. ve 19. yüzyıllarda yayınlanmış birçok Fransızca ve Almanca biyografik ansiklopedide de Ali Ufkî'ye ilişkin bilgi vardır (3).Polonya kaynaklarını ise Babinger taramış ve derlemiştir (4).

Ali Ufkî Polonya asıllıdır ve asıl adı Wojciech Bobowski'dir. Avrupa kaynaklarında adı daha çok Albert Bobowski olarak geçer. Kendisi, Latince eserlerinde adını Albertus Bobovius olarak yazar (İtalyanca: Alberto Bobovio). Belki bu nedenle soyadı çokça yanlış yazılmış, yanlış okunmuştur. Birçok yerde Bobonius, Bohonius, Bobrowski, Bozonius ve hattâ Robovius olarak geçtiği görülür. Türkçe adını kullananlar arasında Hali Beigh, Alli ve hattâ Hulis bey gibi imlâ yorumlarına rastlanır. Doğrusunu ilk kez Antoine Galland Jacob Spon'a 10 Mayıs 1677 tarihinde yazdığı mektupta verir: "Ali Beg" (5).Ufkî

(1) Paris, 1697 (3. baskı, Paris, 1720, Cilt II. s. 1389) Bayle, bu ilk bilgilerin çoğunu Antoine Galland'dan alır.

(2) Jacob ISELIN, *Historisch und Geograpisches Lexion*, Basel, 1729.

(3) Örneğin J.H. ZEDLER, *Grosses volstandiges Universal-Lexicon aller Wissenschaften und Künste*, Halle ve Leipzig, 1732; Chr. G. Jöcher, *Allgemeines Gelehten Lexicon*, Leipzig, 1750, Cilt I. s. 272; J. Chr. ADELUNG, *Fortsetzung and Erganzungen.....*, Leipzig, Gleditsch, 1784, Cilt I. s. 108; *Nouvelle Biographie Universelle*, Paris, Didot, 1852, Cilt II, s. 108; M.MICHAUD, *Biographie Universelle Ancienne et Moderne*, Paris, 2. baskı 1854, Cilt I. s. 469.

(4) Franz BABINGER "Bobowski Wojciech", *Polski Slownik Biograficzny*, Krakow, 1936, II, s. 156-157.

(5) Antoine Galland, "Jacob Spon'a 10.5.1677 tarihli mektup". Mohamed ABDELHALİM *Correspondance d'Antoine Galland, Edition Critique et Commentée* (Thése Complémentaire pour le Doctorat és Lettres), Université de Paris, Faculté des Lettres et des sciences Humaines,Paris, 1964, s. 121-122.

mahlâsına Avrupa kaynaklarında rastlamıyoruz.

Doğum yeri Galiçya'nın bugün Sovyetler Birliği sınırları dahilinde kalan Lwow (Almanca: Lemberg) kentidir. Asilzade bir aileden geldiği genellikle kabul edilir. İyi bir eğitim görmüş olduğu ise kesindir. Polonya kaynaklarına göre, 1610 yılında doğmuştur. Tüm batılı kaynaklar bu tarihi verir (6).Ali Ufkî'nin o dönemlerde Lehistan içlerine akınlar düzenleyen Kırım Tatarları tarafından esir edilip Istanbul'a getirildiği yine Polonya kaynaklarına dayanarak, genellikle kabul edilir (7). Saray'a giriş tarihi ise, ileride açıklanacağı gibi, farklıdır.

Ali Ufkî'nin gerek Istanbul'a getirilmeden önceki gerekse Istanbul'daki hayatı hakkında bilinen biyografik ayrıntılar pek az. Yaygın fakat belgelenmemiş bir rivayete göre Ali Ufkî uzun süren Saray hayatından sonra son derece itibarlı bir Osmanlı yetkilisi tarafından Mısır'a götürülmüş ve orada, hizmetlerinden ötürü, âzâd edilmiştir. Bir diğer rivayet de Saray'dan ayrıldıktan sonra İngiliz sefirinin ikametgâhında yaşadığı yolundadır. Bizce Ali Ufkî'nin hayatındaki karanlık noktalar, kesin olarak bilinenlerden daha fazladır. Istanbul'daki yaşamını Osmanlı kaynaklarına dayanarak belgeleyebilmek şimdilik mümkün görünmüyor. Saray'a nasıl ve ne sıfatla alındığı, ayrıldıktan sonra tam olarak ne iş yapıp nasıl geçindiği, hangi tarihlerde kime ve nasıl

6) Bu konudaki tek aykırı görüş G.W.J. DREWES'inkidir. Drewes Bobowsky'nin "1606 yılında dokuz yaşındayken köle olarak satılmış" olduğunu yazar. Bkz. G.W.J. DREWES "Introduction", *Levinus Warner and his Legacy*, Leiden, Brill, 1970, sayfa 12-13. Drewes bu savını hiçbir kaynak ya da belgeye dayandırmıyor. Ali Ufkî'nin gerek eğitimi (Latince ve Yunanca bilmesi, müziğe nota yazabilecek kadar aşinalığı-ki bunları Istanbul'da öğrenmiş olmasına ihtimal verilemez) gerekse kişiliği ve sonraki yaşamıyla eserleri (Ali Ufkî 9 yaşındayken Istanbul'a gelmiş olsaydı büyük bir olasılıkla bir devşirme gibi büyür, yazdığı eserler de kültürel kökenlerinin bu kadar derin ve kalıcı izlerini taşımazdı) bizce onun bu tarihlerde ve bu denli küçük bir yaşta Istanbul'a gelmesi savıyla çelişir. Claes Ralamb'ın Ali Ufkî'nin Istanbul'a 1645 yılında Venediklilerle yapılan savaşlarda esir düşerek getirilmiş olması iddiası da Ali Ufkî'nin yaşamına ilişkin kesinlikle emin olabildiğimiz gerçeklerle bağdaşmaz.

(7) Bkz. F.BABINGER, a.g.e.

hizmet ettiği, evli olup olmadığı, eserlerinin bazılarını ne zaman ve hangi amaçla yazdığı karanlıkta kalan önemli noktalardan sadece birkaçıdır. Kendi eserlerinin biyografik malumat açısından taranması da pek fazla ayrıntılı bilgi vermemektedir.

Saray'a girdikten sonra sâzendeler arasına katılan Ali Ufkî Türk Musıkisini ve santur çalmayı öğrendi ve "Santûri Ali Bey" olarak anıldı. Yeteneklerinden dolayı Enderûn meşkhanesine *erbaşı* tayin edildi. Bu terfii bizzat kendisi *Saray-ı Enderûn*'da şöyle anlatır: "Musıki hep ezbere öğrenilir; yazılabilmesiyse neredeyse bir mucize gibi görülür. Bense ders görürken öğrendiklerimi unutmamak için kapar, hemen notaya alırdım. Bu yeteneğimi gören birçok Türk üstadı da beni takdir ederdi. Bunun üzerine *Erbaşı*, yani içoğlanları korosunun başı tayin edildim. Bunlar öğrendikleri saz ve söz eserlerini sık sık unuturlar, hâfızalarını tazelemem için bana başvururlar ve mütşekkir kalırlardı"(8). Ali Ufkî Saray'da içoğlanı, müzisyen ve müzik hocası olarak ondokuz yıl hizmet etmiştir.

Claes Ralamb'ın Ali Ufkî hakkında 1657/58 yılları itibariyle verdiği aşağıdaki bilgilerin tümünü doğrulamak ya da yalanlamak imkânına henüz sahip değiliz:

> "Fransızca, İtalyanca, Almanca, Latince, Grekçe, Türkçe ve Arapçayı iyi bilen Albertus Bobovius adlı mühtedi, bilgili bir adamdı. Venediklilerle olan savaşta esir alınmış. Saray'da on yıl kadar müzisyen olarak hizmet vermiş ve henüz yeni salıverilmişti. Sipâhi ulûfesi almasına rağmen İngiliz sefirinin evinde otururdu.Onun yardımıyla Türkiye'den ayrılıp, özlemini yüreğinde taşıdığı dindaşlarının arasına ve Protestanlığa geri dönebilmeyi ümidediyordu" (9).

Son yıllarda Ali Ufkî'nin mahlâsının, üç heceli olarak, *Ufûki* biçiminde telâffuz edilmesi gerektiği öne sürülmüştür. Buna kanıt olarak da bu mahlâsın kullanıldığı bazı şiirlerde vezin icabı üç heceli olması gerektiği gösterilmiştir. Ancak, *Mecmua-yı Saz u Söz*'de bu adın iki heceli olarak kullanıldığı şiir sayısı üç heceli olarak kullanılanlarla

---

(8) *Quanto di piu Curioso e Vago a potuto raccorre Cornelio Magni...* Parma, Galeazzo Rozati, 1679, sayfa 551.

(9) Claes RALAMB, "A Relation of a Voyage to Constantinople", s. 703.

neredeyse aynıdır. Diğer yandan, bir sıfat olarak ufkî sözcüğü iki heceli haliyle Türkçe'nin bir parçasıdır. Kelimenin eski yazıda imlâsının üç harekeli olması elbette ki, gerek aruz gerekse hece vezniyle yazılan şiirlerde mahlâsı kullanana fazladan bir özgürlük olanağı tanıyordu: Bâki'nin mahlâsını bazen Bâki bazen de Bâkiyâ, Nedim'in de kâh Nedim kâh Nedimâ olarak kullanması gibi... İşte bu nedenle, yıllardır *Ufkî* olarak bilinen mahlâsı bu kitapta değiştirme gereği duymadık (10).

Ali Ufkî hangi tarihler arasında Saray'da bulundu?

Ali Ufkî'nin Saray'da, müzisyen olarak *sürekli bir görevle* kalışına ilişkin elde şu bilgiler var:

1. Ali Ufkî Saray'da 19 yıl kalmıştır. Bunu, kendisiyle yakın ilişki kurmuş ve ondan Saray ve Enderûn mektebi hakkında ayrıntılı bilgi almış olan Sir Paul Rycaut'dan öğreniyoruz (11).

2. Ali Ufkî 1651 yılında Saray'daydı. 1651' de Kösem Sultan'ın Avcı Sultan Mehmed'i zehirleme teşebbüsünü ve daha sonra boğdurulmasını bir görgü tanığı olarak iki ayrı eserde anlatır (12).

3. Paul Rycaut'un kitabı yazıldığı sırada Ali Ufkî artık Saray'da değildi. Rycaut onun Saray'da ondokuz yıl geçirmiş olmasını "geçmiş zaman kipiyle" anlatır.

Bu bilgilerden birkaç sonuç çıkarmak mümkün. Paul Rycaut'nun,

(10) Bu konuda bkz. Muammer ULUDEMİR, *Mecmua-ı Saz u Söz (bildiriler)*, İzmir, 1989.

(11) Bkz. Sir Paul RYCAUT, *The History of the Present State of the Ottoman Empire...*, London, 1966. Rycaut şöyle yazar: "Saray'la ve oradaki gençliğin eğitimiyle ilgili olarak anlattıklarım... bana Osmanlı Sarayında ondokuz yıl geçirmiş anlayışlı bir Polonyalı tarafından aktarılmıştır" (s. XIV) ve "Padişahın Sarayı ve bu sarayın düzeniyle ilgili bu kısa bilgileri orada ondokuz yıl geçirmiş bir kişinin ağzından naklettim" (s. 77).

(12) Bkz. *A true relation of designes managed by the old Queen...* (İtalyanca'dan çevrilmiştir). G.MACRAY, *Catalogi Codicum Manuscriptorium Bibliotheca Bodleiana,* Oxford, Clarendon Press, 1898, Cilt IV., 444-445, No. 1361/7 "Saray-ı Enderun", Cornelio Magni, *Turchia* içinde, Parma, 1679, s. 502-601.

(13) Paul Rycaut (1628-1700) 1661-1667 yıllarında Istanbul'da bulunmuş, bu arada da iki kez İngiltere'ye gidip gelmiştir. Bkz. *Dictionary of National Biography*, Oxford, 1921, Cilt XVII., s. 527-529.

ilk baskısı 1666'da yayınlanan kitabının önsözünü 1665'te yazdığını varsayarsak herhalde büyük bir hata yapmış olmayız (13). Bu tarihte Ali Ufkî Saray'da geçirdiği 19 yılı bitirmiş ve Saray'dan ayrılmıştır. Dolayısıyla Ali Ufkî'nin Saray'a girmiş olabileceği en ileri tarih 1646 yılıdır (1665-19).

Ali Ufkî 1651 yılında Saray'dadır. O yılın Ağustos ayında (1061 Ramazan) Saray'da vukubulmuş olayların görgü tanığıdır(14). Dolayısıyla Ali Ufkî'nin Saraya girmiş olabileceği en erken tarih 1632 yılıdır (1651-19).

Bir varsayım daha yaparak bu ondört yıllık belirsizliği biraz kısaltabilmek, mümkün olabilir. Ali Ufkî, 1662-1664 yılları arasında Levinus Warner'in teşvikleri ve parasal desteğiyle, *Kitab-ı Mukaddes*'i Türkçeye çevirir (15). Bu denli ağır bir çeviriyi, Saray'daki görevine de devam ederek, iki yıl gibi kısa bir sürede bitirmiş olması bizce zordur. Yani Ali Ufkî aslında 1662 yılından önce Saray'dan çıkmış olmalıdır. O takdirde de varabileceğimiz sonuç onun Saray'a girmiş olabileceği en ileri tarihin 1643 yılı olduğudur (1662-19).

Özetle Ali Ufkî'nin Saray'a 1632 ile 1643 arasında girip 19 yıl sonra 1651 ve 1662 yılları arasında çıkmasının yapıldığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Ayrıca 1670-73 döneminde, Antoine Galland vasıtasıyla Ali Ufkî'yi tanımış olan Cornelio Magni, *Saray-ı Enderûn*'un İtalyanca baskısının takdiminde Ali Ufkî'nin sadece Sultan İbrahim (1640-1648) ve IV. Mehmet (1648-1687) dönemlerinde Saray'da bulunmuş olduğunu yazar (16). Yani Ali Ufkî'nin Saray'a *giriş* tarihinin yukarıda sınırlarını çizdiğimiz 11 yıllık sürenin (1632-1643) sonlarına yakın olması daha güçlü bir ihtimaldir.

---

(14) Bkz. İ.H. UZUNÇARŞILI, *Osmanlı Tarihi*, III/I, Ankara, TTK Basımevi, 1951, s. 254-256.

(15) Bkz. *Levinus Warner and his Legacy* (yayına hazırlayan G.W.J. Drewes), Leiden, Brill, 1970, s. 63-64 ve M.E.H.N. MOUT, "Calvinoturcisme in de zeventiende eeuw", *Tijdschrift voor Geschiedenis* içinde, 91, 1978, s. 576-607.

(16) Cornelio MAGNI, *Turchia*, Parma, 1679, s. 502.

Ralamb'ın bu konuda naklettiği bilgi yanlıştır. Ralamb, Istanbul seyahatnamesinin Ali Ufkî'den söz ettiği bölümünde onun Venedikli-lerle yapılan ilk Girit savaşlarında (1645) Osmanlılara esir düştüğünü yazar(17). Bu mümkün görünmüyor, zira Ali Ufkî, Comenius'un *Janua Linguarum Reserata*'sını 1643 yılında Türkçe'ye çevirmiştir. Kendisi bu tarihte Istanbul'daydı ve Türkçe'yi çeviri yapabilecek düzeyde iyi bilmesi onun uzun bir süreden beri Istanbul'da bulunduğunu gösteriyordu. Ralamb'ın verdiği bir diğer bilgi ise Ufkî'nin Saray'a giriş ve çıkış tarihlerini daha kesinlikle saptamamıza olanak veriyor. 1657-58 yıllarında Istanbul'da bulunan Ralamb, Ali Ufkî'den söz ederken şöyle der:

> "Saray'da müzisyen olarak on yıl kalmış ve yeni salıverilmiş... Albertus Bobovius...."(18)

Demek ki, Ali Ufkî'nin 1657 yılında Saray'dan çıkması yapılmıştı. Bu da, Saray'a en geç 1639 yılında girmiş olabileceği anlamına geliyor. Böylece, *Ali Ufkî'nin Saray'a girdiği tarihi, sonuçta, 1632-1639 yılları arası olarak belirlemiş bulunuyoruz.* Buradaki tesbitimiz, Ali Ufkî'nin Saray'a alındığı tarihtir, Istanbul'a geldiği tarih değil. Ancak, bu ikisinin birbirine çok yakın olduğu kanısındayız. *Saray'dan çıkış tarihi ise 1651-1657 yılları arasındadır.*

Saray'a ikinci kez -bu kez Divan-ı Hümayun tercümanı olarak- hangi tarihte girmiş olduğu bilinemiyor. Ancak bu da 1668 yılından önce olsa gerek (Bkz. "Ali Ufkî'nin Divan-ı Hümayun Tercümanlığı").

Saray'dan ayrılış sebebine gelince, Barnette Miller bunu içkiye düşkünlüğüne bağlar: "Bobowsky içkiye çok düşkündü, kalbini her zaman bir şişecik şarapla kazanmak mümkündü. Bu yüzden de Saray hizmetinden uzaklaştırılmıştır"(19). Ancak Miller bu savını hiçbir belgeye dayandırmıyor. Ali Ufkî'ye ilişkin en kapsamlı biyografik makaleyi yazmış ve Polonya kaynaklarını taramış olan Franz Babinger ise

(17) Nicholas RALAMB, "A Relation of a Journey to Constantinople", in A. and J. Churchill, *A Collection of Voyages and Travels*...., London, H.Lintot, 3. ed., s. 705.

(18) Claes RALAMB, "A Relation of a Journey to Constantinople", *A Collection of Voyages and Travels*, London, 1732, s. 703.

(19) Barnette MILLER, *The Palace School of Muhammed the Conqueror*, Cambridge, Harvard University Press, 1941, s. 47.

"Hizmetkârlığı ve tutsaklığı iyi halinden ötürü son bulmuş ve azad edilmiştir" diye yazar(20).

Ali Ufkî'nin Divan-ı Hümayun (Baş) Tercümanlığı

Bazı Batı kaynaklarında Ali Ufkî'nin 1670 ya da 71 yıllarında Divan-ı Hümayun baştercümanlığı yapmış olduğu kaydedilir. Örneğin Thomas Hyde, 1691'de yayınladığı Ali Ufkî'nin eserinin başına "Tractatus Alberti Bobovii Turcarum Imperator Mohammedis IV olim interpretis primarii" ibaresini yazmıştır(21), yani "Türk İmparatoru IV. Mehmet'in sabık baştercümanı Albertus Bobovius'un kitabı". Oxford'da Bodleian Kütüphanesi Müdürü ve şarkiyatçı Thomas Hyde (1636-1703) hayatı boyunca ne Osmanlı Topraklarına ayak basmış, ne de Ali Ufkî'yle karşılaşmıştır. Ali Ufkî'yle bağlantısı 1668-1671 yılları arasında İstanbul'da İngiliz sefareti papazı olarak bulunmuş olan Thomas Smith'tir (1638-1710) (22). Türklerin dini âdet ve törenleriyle ilgili bu kitabı Ali Ufkî'ye Thomas Smith yazdırmış -ya da sipariş etmişti. 1671'de Thomas Smith, 6 yıldır Bodleian Kütüphanesi Müdürlüğü yapmakta olan Thomas Hyde'a bu kitabı, Ali Ufkî'nin Avcı Sultan Mehmet'in baştercümanı olduğunu ekleyerek aktarmıştır. Böylece de, Ali Ufkî'nin Divan-ı Hümayun baştercümanlığında bulunduğu bilgisi diğer bazı Batılı kaynaklarca benimsenmiş ve Ali Ufkî'nin biyografisinin bir parçası haline gelmiştir.

Örneğin 18. ve 19. yüzyılların Polonya kaynakları aynı bilgiyi aktarıyorlar (23). Daha sonra, büyük müsteşrik Franz Babinger, bu bilgiyi

---

(20) Franz BABİNGER, "Bobowski Wojciech", *Polski Słownik Biograficzny*, Krakow, 1936, II, s. 156-157.

(21) Ali Ufkî, *De Turcarum Liturgia, Peregrinatione Meccana...*, bkz. Abraham Farissol *Itinera Mundi, sic Dicta nempe Cosmographia*, Oxford, 1691.

(22) Bkz. *Dictionary of National Biography*, Oxford, 1921, Cilt X (sayfa 401-402) ve XVIII (s. 539-541).

(23) Bkz. Franz BABINGER, "Bobowski Wojciech", *Polski Slownik Biograficzny*, Kracow, 1936, II, s. 156-157. Ignacy CHODINSKI *Historia Lwowa*, Lwow, 1865, s. 433-435. Aynı bilgiyi bir 19. yüzyıl Fransız Ansiklopedisinde de görürüz. Bkz. *Nouvelle Biographie Générale*, Cilt II, s. 108-109, Paris, Didot, 1852.

Ali Ufkî biyografisine dahil etmiş(24), oradan da başka yayınlara geçmiştir.

Ali Ufkî'nin Divan-ı Hümayun baştercümanlığı yaptığını ileri sürenlerin kullandığı bir diğer kaynak da Georges Guillet de Saint-George'un (1625-1705) kitaplarıdır. 1676 yılında yayınlanan *Lacédémone Ancienne et Nouvelle* başlıklı kitabında(25) yazar,Ali Ufkî'nin baştercüman olduğunu bildirir. Ancak Guillet de Saint-George güvenilir bir kaynak olmaktan uzaktır. Jacob Spon, Guillet'in yazılarındaki hatalar ve tutarsızlıklardan hareketle, onun gittiğini söylediği Atina, Mora, Istanbul gibi yerlerden hiçbirini görmemiş olduğunu, "seyahatnamelerini" de Fransa'da oturduğu yerden, bazı misyonerlerin anlattıklarına dayanarak yazdığını açık seçik göstermiştir (26).

Ali Ufkî'nin Divan-ı Hümayun birinci değil ikinci tercümanı olduğunu gösteren bilgi ve kayıtlar çok daha sağlamdır oysa. Herşeyden önce Osmanlı Saray belgelerinde Ali Ufkî'nin baştercüman olduğuna dair bir bilgi ya da kayıt yoktur. Ali Ufkî'ye, Divan tercümanı sıfatıyla 1668 yılında Hazine'den bir ödeme yapıldığına dair bir belgeyi Cengiz Orhonlu ortaya çıkarmıştır (27). Ancak bu belgede ödemenin aşağı yukarı 2 ay süreli bir hizmet karşılığı yapıldığı belirtilmekte ve baştercümanlıktan söz edilmemektedir. Osmanlı Sarayında XVII. yüzyılda birden fazla daimî tercüman bulunduğu biliniyor (28). Ali Ufkî'ye bu ödemenin yapıldığı sıralarda baştercüman Panayoti Nikuzios'tur. Nikuzios bu görevini 1673'te İskerletzâde Aleksandr Mavrokordato baştercüman tayin edilinceye kadar sürdürmüştür (29).

---

(24) F.BABINGER, a.g.e. s. 156.

(25) Georges GUILLET DE SAINT GEORGES, *Lacédemone Ancienne et Nouvelle*, Paris 1676, Cilt I, s. 83.

(26) Jacob SPON, *Réponse a la Critique Publieé par M.Guillet...*, Lyon, 1679.

(27) BA İbnülemin tasnifi, Hariciye 194; Bkz. *Ali Ufkî, Hayatı, Eserleri ve Mecmua-yı Saz ü Söz*, yayınlayan Şükrü Elçin, Istanbul, 1976.

(28) Bkz. Cengiz ORHONLU, Tercüman maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 12/1, Istanbul, Devlet Kitapları, 1974, s. 177.

(29) İ.H.UZUNÇARŞILI, *Osmanlı Tarihi*, Cilt III 1. kısım, TTK Basımevi, Ankara, 1954, s. 418-419.

Diğer yandan, Divan-ı Hümayun baştercümanları listesinde Ali Ufkî'nin adını göremiyoruz (30). Ali Ufkî'yi son yıllarında iyi tanımış olan John Covel'i kaynak olarak kullanan Jacob Spon ve Sir George Wheeler, aynı ifadeyi kullanırlar ve Ali Ufkî'nin sadece "bellibaşlı tercümanlardan biri" olduğunu belirtmekle yetinirler (31). En önemlisi, Hezarfen Hüseyin'in Ali Ufkî'nin 1670-71 yıllarında ikinci tercüman olduğuna dair tanıklığıdır. Bu tarihte Hezarfen Hüseyin, Divan-ı Hümayun baştercümanı Nikuzios ve ikinci tercüman "Ali Bey" ile temasa geçtiğini, onlardan da yardım gördüğünü yazar. Bu iki kişi *Tenkih-üt Tevarih-il-Mülûk*'un yazılması sırasında Hezarfen Hüseyin'e Grekçe ve Latince'den metinler çevirmişler, bazı Batı dillerinden de aktarmalar yaparak yardım etmişlerdi (32). Ali Ufkî'yi şahsen tanımış olan Hezarfen Hüseyin onun Panayoti'nin baştercümanlığı döneminde ikinci tercümanlıkta bulunduğuna tanıklık etmektedir.

Sonuç olarak, Osmanlı arşivlerinde Ali Ufkî'ye ilişkin yeni belgeler keşfedilinceye dek, onun hiçbir zaman baştercümanlık görevinde bulunmadığını kabullenmek durumundayız.

Ali Ufkî'nin Saray'daki tercümanlık görevine hangi tarihte başlamış olduğu dabilinemiyor. Ancak Saray'dan ilk ayrılışla tercüman olarak geri dönüşü arasında uzunca bir süre geçmiştir. 1658 yılında Divan-ı Hümayun tercümanlarıyla tanışan Claes Ralamb, bu görevle ilgili olarak Ali Ufkî'den söz etmez. Adını zikrettiği tek tercüman Panayoti Nikuzios'tur. Demek ki, o sırada Saray meşkhanesinden henüz ayrılmış Ali Ufkî Divan-ı Hümayun tercümanlığı görevine başlamamıştı (33).

---

(30) REYCHMAN ve ZAJACKOWKSİ, *Handbook of Ottoman-Turkish Diplomatics*, Lahey, Mouton, 1968, s. 166-167.

(31) Jacob SPON, *Voyage d'Italie de Dalmatie*...., I, s. 154 ve George WHEELER, *Voyage de Dalmatie de Gréce et du Levant*... Cilt I, s. 167.

(32) Bkz. Hezarfen Hüseyin bin Câfer, *Tenkih-üt Tevarih-il Mülûk* ve Heidrum WURM, *Die Osmanischen Historiker Hüseyn b.Câfer, genannt Hezarfenn...*, Freiburg, 1971, s. 14, 15 ve 91.

(33) Claes RALAMB, *A Relation of a Journey to Constantinople*, s. 686.

Ali Ufkî'nin "bildiği" diller

En eskilerinden günümüze birçok kaynakta Ali Ufkî'nin çok sayıda Doğu ve Batı dili bildiği vurgulanır. Örneğin Bayle 18 (on sekiz) dil bildiğini yazar (34). Wheeler ve Spon ise, Ali Ufkî'yi bizzat yakından tanımış olan Covel'i kaynak göstererek, 17 dil bildiğini yazarlar. Spon'un ifadesi şöyledir: "On yedi dil bilirdi ve Fransızca, İngilizce ve Almanca'ya bu ülkelerde yetişmişcesine vâkıftı" (35). Wheeler biraz daha temkinlidir; "Onyedi dili konuşabildiği rivayet edilir" (36). Rycaut, Tavernier, Galland gibi Ali Ufkî'yi yakından tanımış olan diğer müsteşrik ve seyyahların yazdıklarında ise bu konuda herhangi bir bilgi ya da atıf yoktur.

Daha sonraki bilgi kaynaklarımızın çoğunda bu 17 dil bilme olayı tekrarlanır. Babinger'den sonra ise daha da yaygınlaşır (37).

Bir dili "bilmenin" ne anlama geldiği sorusunu bir kenara bırakarak Ali Ufkî'nin gerek kökeni itibariyle gerekse İstanbul'daki eğitimi ve ilişkileri, yazdığı eserler ve yaptığı çeviriler dolayısıyla "bildiğine" emin olduğumuz dilleri sıralayalım: Lehçe, Fransızca, İngilizce, Almanca, Latince, eski Grekçe, modern Grekçe, Türkçe, Arapça, Farsça. İtalyanca da bildiğini varsaymak yanlış olmaz. Ayrıca, *Kitab-ı Mukaddes'i* Türkçe'ye çevirmek için, eğer orijinal metne başvurduysa; İbranice ile Aramca'ya da vâkıf olduğunu düşünebiliriz. Bu liste sınırlayıcı ve kesin değildir elbette. Ama Ali Ufkî'nin "bildiğine" emin olabileceğimiz lisanların toplamı onüçtür, onyedi değil. Bu rakamı dahi azami bir rakam olarak değerlendirmek gerekir. Ali Ufkî'yi yakından tanımış olan İsveç sefiri Claes Ralamb, seyahatnamesinde şöyle yazar :

> "Fransızca, İtalyanca, Almanca, Latince, Yunanca, Türkçe ve Arapça dillerini iyi bilen Albertus Bobovius adlı mühtedi, bilgili bir adamdı..."(38).

---

(34) Pierre BAYLE, *Dictionnaire Historique et Critique,* Cilt II s. 1389. Ancak Bayle'in kaynağı (Guillet de Saint-Georges) pek güvenilir değildir.

(35) Jacob SPON ve George WHEELER, "Voyage d'Italie de Dalmatie etc....", Cilt I s. 154. Bu cümleyi, aynen *Nouvelle Biographie Générale*'de buluruz (Cilt II, s. 168).

(36) George WHEELER, "Voyage de Dalmatie....", Cilt I, s. 167-168.

(37) Bkz. Franz BABINGER....

(38) Claes RALAMB, "A Relation of a Journey to Constantinople", *A Collection of Voyages and Travels*.. içinde, London, 1732, V, s. 703.

Mecmua-yı Saz u Söz'ün British Museum'a intikali

Mecmua-yı Saz u Söz elyazmasının varlığından ilk söz eden, Fransız doktor ve seyyah Jacob Spon'dur (1647-1685).

1675-76 yıllarında İngiliz seyyah Sir George Wheeler ile birlikte Kuzey İtalya, Adriyatik Kıyıları, Yunanistan, Istanbul ve Batı Anadolu'yu kapsayan bir gezi yapan Spon, 23 Eylül-16 Ekim 1675 tarihleri arasında Istanbul'da bulunur. Istanbul'da Fransız sefiri Marquis de Nointel'e misafir olan Spon, Fransa'ya dönüşünde 1678'de seyahatnamesini yayınlar(39). Seyahatnamenin Istanbul'a ilişkin bölümünde şu satırlar vardır:

> "İngiliz sefaret papazı Mr. Covel bize Türkçe şarkılar gösterdi. Konuya yabancı olduğumuz için pek bir şey anlamadık, ancak Covel söz ve müziklerin pek güzel olduğunu söyledi. Saray'da yetişmiş bir mühtedi, Türk şarkılarını bizim usulümüzle notaya almış.Bu mühtedinin Türkçe adı Haly Beg imiş,Hristiyanlık adı da Albertus Bobovius.Gençken Polonya'dan esir olarak getirilmiş, Saray'dan çıktıktan sonra da önemli bir *Dragoman* olmuş" (40).

Spon ve Wheeler'in John Covel'in elinde gördükleri elyazması *Mecmua-yı Saz u Söz*'dür. Zira Ali Ufkî'nin musıkiyle ilgili bilinen diğer iki eseri, *Mecmua-yı Saz u Söz'ün "müsveddeleri"* ve *Mezmurlar* o sırada Antoine Galland'ın elinde bulunuyordu.

Demek oluyor ki, *Mecmua-yı Saz u Söz* 1675 yılının Ekim ayında

---

(39) Jacob SPON,*Voyage d'Italie de Dalmatie, de Gréce et du Levant, fait aux années 1675-1676,* Lyon, Cellier et fils, 1678. Hemen ertesi yıl Amsterdam'da ikinci baskısı yapılmış, 1724'e dek de en az üç baskı görmüştür.

(40) a.g.e. s. 154. Aşağı yukarı aynı cümleleri, George Wheeler'in, bu sefer tek başına, Spon'dan 10 yıl sonra yayınladığı seyahatnamesinde de okuyabiliyoruz. Bkz. George WHEELER, *Voyage de Dalmatie de Gréce et du Levant (traduit de l'Anglois):* Amsterdam, Jean Wolters, 1689, s. 167-168. Wheeler, bu seyahatnamenin önsözünde, Spon ile olan anlaşmazlığından bahisle, Spon'un bazı olayları gerçeğe uygun biçimde kaleme almamış olduğunu, ortak seyahatlerinin hikayesini bu yüzden kendi de kaleme almayı tercih ettiğini yazar. Ancak, iki seyahatnamenin de bizi ilgilendiren -Ali Ufkî'ye ilişkin- bölümleri aynıdır. Bu iki görgü tanığının bu konudaki ifadeleri birbirini tıpatıp tutar.

John Covel'in elindeydi. Şark Ticaret Şirketi (*Levant Company*) ve daha sonra Istanbul'daki İngiliz sefaretinin papazı olan John Covel, ya da Covell, 1638'de doğup 1722'de ölmüş. Istanbul'da kalış süresi Aralık 1670 ile 2 Nisan 1677 arasıdır (41). Covel Istanbul'dayken birçok kitap ve elyazması toplamış ve bunları beraberinde İngiltere'ye götürmüştür. Spon ile Wheeler'e Ali Ufkî'ye ilişkin bilgileri veren Covel, onunla şahsen tanışmış olmalıdır. İngiltere'ye götürdüğü yazmalar arasında *Mecmua-yı Saz u Söz* de vardır. Covel'in bu yazmayı Ali Ufkî'nin sağlığında mı yoksa ölümünden sonra mı elde etmiş olduğunu kesin bir şekilde söylemek mümkün değil. Covel'in Londra'ya götürdüğü kitaplar arasında Ali Ufkî'nin iki elyazması daha var. Bunlardan biri *Kitab-ı Mukaddes*'in Türkçe çevirisinin bir nüshası (42), diğeri de *Saray-ı Enderûn*'un elyazması bir nüshasıdır (43).

John Covel, ölümünden birkaç yıl önce, özel kütüphanesinin tümünü John Harley Earl of Oxford'a (1689-1741) 27 Şubat 1715 tarihinde 300 sterlin karşılığında satmış. Bu kitaplar da, daha sonra Harley'in tüm kütüphanesiyle birlikte (50.000 adet kitap) 1742 yılında Londra'lı meşhur yayıncı ve sahhaf Thomas Osborne'a 13.000 sterline satılmış. Elyazmaları ise 1753 yılında Harley'in dul eşi tarafından British Museum'a bağışlanmıştır(44). Bunların içinde *Mecmua-yı Saz u Söz* yoktur(45). Bu eser, 1742 ile 1753 yılları arasında büyük İngiliz koleksiyoncusu ve doktor Sir Hans Sloane (1660-1753)'un eline geçmişti. British Museum'un kurucularından ve ilk kitap koleksiyonu bağışlayıcılarından olan Sloane'un 1753'de ölümüyle, *Mecmua-yı Saz u Söz*, Ms. Sloane 3114 katalog numarasıyla bu kuruma intikal etmiştir.

Mecmua-yı Saz u Söz 1675'te Covel'in eline geçmiş ve yazarının ölümünden çok kısa bir süre sonra Osmanlı sınırları dışına çıkarılmıştı.

---

(41) The Diaries of Dr. John Covel, *Early Voyages and Travels in the Levant* içinde, London, 1893. Ayrıca *Dictionary of National Biography,* Oxford, 1921, Cilt IV, s. 1280-1281.

(42) British Library (*Harley 576*).

(43) British Library (*Harley 3409*).

(44) *The Dictionary of National Biography,* Oxford, 1921, Cilt VIII, s. 1278-1280.

(45) Bkz. Cyril E.WRIGHT, *Fontes Harleiana, a Study of the Harleian Collection of Manuscripts,* London, British Museum, 1972. Oysa, bu koleksiyonda, Ali Ufkî'nin Covel tarafından İngiltere'ye götürülen ve yukarıda sözünü ettiğimiz diğer iki yazması mevcuttu.

Bu da, yazmanın Ali Ufkî'nin ölümünden sonra bir başkası tarafından tamamlanmış olması ihtimalini çok zayıflatır (46).

Ali Ufkî'nin "karmaşık dünya"sı

Dönemin Istanbul'unda mühtedilerin genellikle pek sevilmedikleri anlaşılıyor. Örneğin 1650'li yıllarda Brandenburg ve Transilvanya'nın Istanbul'daki diplomatik temsilcisi Jacob Nagy de Harsany onlar için: "Mühtediler yalancı, çıkarcı ve sahtekârdırlar, söyledikleri ve yaptıklarıyla, ettikleri binlerce yemini bozarlar" demektedir (47). *Colloquia Familiaria Turcico-Latina* adlı eserinde Harsany Müslüman ana ve babadan doğanları mühtedilere binlerce kez tercih ettiğini belirtir.

Ali Ufkî'nin burada bir istisna olduğunu kabul etmeliyiz. Onunla doğrudan ya da dolaylı temasta bulunmuş kişilerin bize bıraktıkları tüm ipuçları, Ali Ufkî'nin onlar üzerinde pek olumlu bir izlenim bıraktığını gösteriyor. Örneğin Sir Paul Rycaut ondan "akıllı/anlayışlı (understanding) bir Polonyalı"(48) diye sözeder. Rycaut Osmanlı Sarayıyla ilgili tüm bilgilerini Ali Ufkî'den almıştır. Ali Ufkî'ye ilişkin ilk biyografik bilgileri veren Pierre Bayle de, onu tanımış seyyahlardan naklen şöyle yazar: "Meşhur Polonyalı mühtedi Ali Bey, ihtida edişini bir yana bırakırsak, ahlâki açıdan dünyanın en dürüst ve namuslu insanlarından biridir"(49). Ali Ufkî'nin dönemin ünlü bilgin ve tarihçilerinden Hezarfen Hüseyin Efendiyle de arası iyiydi. *Tenkih-üt Tevarih-il Mülûk*'un yazılışı sırasında Hezarfen Hüseyin'e yardımcı olmuş, 1670 ve 71 yıllarında Bizans ve Roma tarihine ilişkin bazı Latince ve Yunanca kaynakları onun için Türkçe'ye çevirmiştir. Antoine

(46) Bkz. Şükrü ELÇİN, a.g.e. s. XIX.

(47) Gyula HAZAI, *Das Osmanisch-Türkische in XVII. Jahrhundert,* Budapeşte, 1973, s. 165-167. Bunu yazabilen Harsany Türkçe'yi Ali Ufkî'den öğrenmiş ve Ali Ufkî'den sağladığı malzemeye dayanarak *Colloquia Familiaria Turcico-Latina*'sını kaleme almıştır.

(48) Sir Paul RYCAUT, *The History of the Present State of the Ottoman Empire,* London, 1668, s. XIV.

(49) Pierre BAYLE, *Dictionnaire Historique et Critique,* Paris, 1697, 3. baskı Paris, 1720, Cilt II, s. 1309.

Galland'ı Hezarfen Hüseyin Efendi'ye tanıştıran Ali Ufkî'dir. 1657-58 yıllarında Istanbul'da İsveç Sefiri olan Claes Brodersson Ralamb'ın (1622-1678) güvenini kazanan Ali Ufkî onunla sık sık buluşur ve görüş alışverişinde bulunurdu (50). Ralamb'ın 1679'da yayınladığı seyahat notları, o dönemin Osmanlı yaşam ve kültürüyle ilgili en açık ve yansız yayınlarından biridir (51).

Ali Ufkî'nin hem Batılılarla hem Müslümanlarla, yani din, kültür ve medeniyet bakımından iki ayrı dünyaya ait insanlarla olumlu ve onurlu ilişkiler içinde bulunduğunu eserlerinden de anlayabiliyoruz. Eserlerine bir bütün olarak bakıldığında, iki din, iki kültür, iki *weltanschauung*, iki dünya görüşü taşıyan biri olarak görünür. Bu da, bir bakıma normaldir. Ali Ufkî devşirme değildi. Çok genç yaşlarda Istanbul'a devşirilerek getirilen çocuklar gibi sonradan Osmanlı toplumu ile o yaşamı tam anlamıyla benimsemesini beklemek yanlış olur. Ali Ufkî, Türklere esir düşmüş, Istanbul'a bu şekilde getirilmiş, muhtemelen köle olarak satılmış, ve herhalde, sosyal çevre ve yaşam bunu gerektirdiği için ihtida etmişti. Bu esnada da yaşı otuza yakın olmalıydı. İhtida etmeden Saray'da sürekli bir görev alması zaten mümkün değildi.

Istanbul'daki tüm yaşamı boyunca Ali Ufkî'nin en yoğun ilişkide olduğu kişiler Avrupalı seyyah, müsteşrik, diplomat, tüccar ve misyonerlerdi. Ondokuz yıllık Saray hizmeti Ali Ufkî'nin bu yoğun ilişkilerine engel olmamıştır. Nitekim Osmanlı arşiv ve belgelerinde Ali Ufkî'ye ilişkin pek az bilgi bulunabilmesine karşılık, onun hayatı ve eserlerine dair tüm bölük pörçük bilgileri, ilişkide bulunduğu Avrupalıların yazdıklarından öğreniyoruz. Bunlar arasında şu isimleri saymak mümkün: Antoine Galland, Cornelio Magni, Isaac Basire, Thomas Smith, John Covel, Levinus Warner, Claes Ralamb, Jean-

(50) H. WURM, *Der Osmanische Historiker Hüseyn b. Ga'fer, genannt Hezârfenn und die Istanbuler Gesellschaft in der zweiten Hälfte des 17. Jahrhunderts,* Freiburg, 1971, s. 91.

(51) Bernt BRENDEMOEN, "Some Remarks on Claes Brodersson Ralamb and his Contemporaries", *Turcia et Orientalia,* 1, Stockholm, 1988, s. 9-18. Babinger ise "Kendisiyle temas edenler olağanüstü bir zekâya sahip olduğunu kabul etmişlerdir" diyor. Bkz. F.BABINGER *Polski Slownik Biograficzny,* Krakow, 1936, II. s. 156-157. Bizzat Ralamb ise Ali Ufkî hakkında "bilgili bir adamdı" diye yazar. Bkz. Claes RALAMB, *A relation of a Journey to Constantinople,* s. 703.

Baptiste Tavernier, Johann Ulrich Wallich, Paul Rycaut, Nicolaus Brenner. Bunlar dışında, adlarını bilemediğimiz başkalarının da olduğu muhakkaktır. Bu Avrupalıların birçoğu, doğal olarak kendilerine yol gösteren, dil öğreten, bilgi veren, kitap ve yazılı malzeme temininde yardımcı olan Ali Ufkî'yi hep "kendilerinden biri" olarak görme eğilimindeydiler. Ömrünün sonlarına doğru Ali Ufkî'nin İngiltere'ye gitmek istediği, ya da Saray'dan ayrıldıktan sonra küserek tanassur ettiği yolundaki rivayetler(52) hep bu yakınlıktan kaynaklanır. Ancak Ali Ufkî'nin de, gerek ilişkilerinde gerekse eserlerinde bu tür rivayetlere açık kapı bırakmış olduğu da unutulmamalı.

Örneğin, Müslüman Ali Ufkî, bir yandan ilâhiler ve tevşihler besteleyip dinî/tasavvufî şiirler yazarken(53), aynı sırada bir İngiliz Anglikan papazı ve misyoner olan Isaac Basire'in isteği üzerine Anglikan kilisesinin akaidini Türkçe'ye çevirebilmektedir. Basire'in Osmanlı İmparatorluğunun çeşitli yörelerini gerek Müslüman gerekse Hristiyan halk arasında, "Gerçek Anglikan kilisesinin inanç ve doktrinini yaymak için" 1650'li yıllarda gezmiş olduğunu biliyoruz (54). Ali Ufkî, 1658-1661 yılları arasında İngiliz papaz Thomas Smith'in isteği üzerine Osmanlı Türklerinin dinî inançlarını, İslam'da ibadet şekillerini, Sünneti, Haccı ve hasta ziyaretlerini vs. konu alan Latince bir risale kaleme alır(55). O dönemin koşullarında Avrupa'da bu konuda yazılanlar gözönüne alınırsa açık seçik, son derece yansız, objektif ve tanıtıcı nitelikte bir risaledir bu. İslam inanç ve ibadetleri bu eserde, Avrupalılara önyargısız olarak anlatılmakta ve tanıtılmaktadır. Bu eserin hemen ardından Ali Ufkî,

(52) Bkz. Barnette MILLER, *The Palace School...* Cambridge, Harvard University Press, 1941, s. 47. Eğer Ali Ufkî'nin, Saray'dan uzaklaştırılmış olmanın öfkesiyle tanassur edip İstanbul'dan ayrılmaya karar verdiği kabul edilecek olursa, o zaman, ömrünün son 10-15 yılını niçin İstanbul'da geçirdiği ve 1660'lı yılların sonunda nasıl Divan-ı Hümayun ikinci tercümanlığına getirildiğini de izah etmek gerekir.

(53) Bkz. Gültekin ORANSAY, *Ali Ufkî ve Türk Dini Musıkisi,* Ankara, İlâhiyat Fakültesi, 1972, 98 sayfa (A.Ü. İlâhiyat Fakültesi Kütüphanesi Y.16566).

(54) *Dictionary of National Biography*, Oxford, 1921-22, Cilt I, s.1276-1278.

(55) *De Turcarum Liturgia...* şu eserin içinde: Abraham FARISSOL, *Itinera Mundi, sic dicta nempe Cosmographia,* Oxford, 1691. Eserin Latincesini yayınlayan Thomas Hyde ayrıca onu İngilizceye çevirmiştir: "A treatise concerning the Turkish Liturgy, the Pilgrimage to Mecca, Circumcision, Visiting the sick, etc., by Albertus Bobovius", Adrian REELAND, *Four Treatises concerning the doctrine, discipline and worship of the Mohametans,* London, Darby 1712, s. 103-150.

Kitab-ı Mukaddes'i Türkçe'ye çevirmeye başlar. Ancak burada yansızlık, tanıtıcılık vs. sözkonusu değildir. Daha önce belirttiğimiz gibi bu çeviriyi Ali Ufkî Felemenk sefiri Levinus Warner'in isteği ve siparişi üzerine yapmıştır. Levinus Warner bu amaçla Hollanda'dan parasal destek ve teşvikler almıştı. Amacı da gayet açık ve basitti: Müslümanların egemenliğinde olan ülkelerde Hristiyanlık inançlarını yaymak(56). Çok yakından bildiği ve tanıdığı bu amaca hizmet etmekte tereddüt göstermemiştir Ali Ufkî.

Bunu "çelişki", "ihanet", "ikiyüzlülük" gibi duygusallıkla yüklü tepkilerle karşılamamak gerek. Ne de olsa Ali Ufkî hayatının ilk otuz yılını (tüm ömrünün neredeyse yarısını) Osmanlı toprakları dışında geçirmiştir. Doğu din, âdet, gelenek ve dillerini de o yaşlardan sonra öğrenir. Yani, ömrünün son 30-35 yılını geçirdiği Istanbul'a, Osmanlı'ya, Saray'a ve icra ettiği Türk Musıkısine hem "içeriden" hem "dışarıdan" bakabilmiş olmasından daha doğal ne olabilir? Ali Ufkî'yi bütünüyle Osmanlı kültür camiasına dahil etmeye çalışmak, onu öyle göstermek gerçekleri zorlamak olur (57). Eserlerini incelediğimizde, onların 'Doğu ve Batı' kültürleri arasında ilişki kurmaktan öte, zaman zaman kültürlerarası ayrı bir dünyaya ait oldukları duygusuna dahi kapılabiliyoruz. İki kültürü de yekdiğerinin kavram ve sözcükleriyle dile getirme girişimleriyle karşı karşıyayız hep. Ali Ufkî bir Aydınlanma Çağı dönemi adamı değildir(58). Eserlerinde birleştirici ve düzleştirici Akıl'ın etkilerini aramamalıyız(59). Dolayısıyla eserlerinde kâh kültürler arasında birleştirici, tanıtıcı neredeyse akademik bir tavrın, kâh ayırıcı, küçümseyici ve önyargılı zıt bir tavrın egemen olduğunu görürüz. İlk tavra örnek, Ali Ufkî'nin dile ilişkin çalışmalarıdır. Fransızca-Türkçe

(56) Bkz. *Levinus Warner and his Legacy,* Leiden, Brill, 1970, s. 12-13.

(57) Bkz. Şükrü ELÇİN, *Ali Ufkî, Hayatı, Eserleri ve Mecmua-yı Saz u Söz, Istanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1976, s. III-X.*

(58) C.BEHAR, "Ali Ufkî'nin bilinmeyen bir musıki elyazması-mezmurlar", *Tarih ve Toplum,* 47, Kasım 1987, s. 44-47.

(59) Bu noktada Ali Ufkî ve Kantemiroğlu arasında büyük bir tezat vardır. Ali Ufkî'den aşağı yukarı yarım asır sonra yaşamış olan Kantemiroğlu birçok bakımdan bir Aydınlanma Çağı insanıdır. Türk Müziğini Batı Müziğine tercih eden bir Aydınlanma Çağı insanıdır. Kantemiroğlu, kendi fikir dünyasıyla gündelik bir duygusal yaşamını hep ayrı düşünmüş, bu ikisinin içiçe geçirilmesi gibi bir kaygısı da olmamıştır.

konuşma kılavuzu, Komensky'nin *Janua Linguarum Reserata*'sının Türkçe çevirisi, Türkçe gramer denemesi bu tür girişimlerdir. *Kitab-ı Mukaddes* çevirisi, Anglikan kilisesi dokrini ile ilgili eseri ve hattâ besteli *Mezmurlar* elyazması ikinci tür yaklaşımın eserleri olabilirler. Bu çok yönlü kişiliği değerlendirirken temkinli ve gerçekçi olmak gerektiği kanısındayız.

Ali Ufkî ve Kitab-ı Mukaddes çevirisi

Ali Ufkî'nin Türkiye'de en çok tanınan eseri, kuşkusuz, *Mecmua-yı Saz u Söz*'dür. Ancak, daha geniş bir perspektiften bakınca Ali Ufkî'nin en çok tutulmuş, en yaygın eserinin *Kitab-ı Mukaddes*'in Türkçe çevirisi olduğu görülür. En meşhur, en çok okunmuş ve muhtemelen bugün dahi en çok okunan eseri budur. Birçok kez, hem Lâtin, hem Arap, hem Grek hem de Ermeni harfleriyle basılmış, birkaç kere gözden geçirilerek dili güncelleştirilmiştir. Bugün kullanılan Türkçe *Kitab-ı Mukaddes*, esas itibariyle Ali Ufkî'nin çevirisine dayanır(60). Bu çevirinin oluşum ve yayın sürecine kısaca göz atmak yararlı olacaktır.

Ali Bey'in çevirisi ne ilk yapılan, ne de ilk yayınlanan çeviridir. Türkçe'ye ilk *Kitab-ı Mukaddes* çevirisinin, bölük pörçük bir biçimde 14 cü yüzyılın başlarında-Kırım lehçesiyle yapıldığı rivayet edilir. Bu çevirinin sadece bazı kısımları bugüne gelebilmiştir. Rivayetler arasında bunların Istanbul'da Ortaköy'de İbrâni harfleriyle basıldığı da vardır(61). Ancak bu çevirinin, 1546 yılında Istanbul'da yine İbrâni harfleriyle, fakat

(60) Bkz. *Kitab-ı Mukaddes,* Istanbul, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, 1988. Ali Ufkî çevirisinin çeşitli baskıları için bkz. A.A. COOPER, *The Story of the (Osmanlı) Turkish Version with a Brief Account of Related Versions,* London, BFBS, 1901; S.SALAVILLE ve E.DALLEGGIO, *Karamanlidika,* Atina I/1958, II/1968, III/1974; E.BALTA, *Karamanlidika Additions,* Atina, 1987 ve *Karamanlidika, XXe Siécle,* Atina, 1987. Bu kaynakları taramada yardımları için Sayın Turgut KUT'a teşekkür ederim.

(61) F.Lyman MAC CALLUM, "Kitab-ı Mukaddes'in Türkçe Tercümesine Dair", *Tercüme,* 3/13, 1942, s. 59-68; Hasan Ali YÜCEL, *Türk Edebiyatına toplu bir bakış,* Istanbul, Kanaat Kitaphanesi, 1932.

bu kez Arapçası ve Farsçası yayınlanan çeviriyle karıştırılmış olması da muhtemeldir(62). Bir diğer çevirinin de 16. yüzyılın ikinci yarısında yapılmış olduğuna dair bir rivayet daha vardır. Bazı kaynaklarda, Protestan misyoneri Primus Truber yönetiminde bir dilbilimciler heyetinin 1570'li,1580'li yıllarda *Kitab-ı Mukaddes*'i Hırvatça ve Türkçe'ye çevirdiklerinden sözedilir(63).

Yayınlanmış ilk çeviri İngiliz müsteşriki William Seaman'ın (1606-1680) çevirisidir. William Seaman, 1628 ile 1639 yılları arasında İstanbul'da İngiltere elçisi olarak bulunan Sir Peter Wyche'in hizmetindeydi. Eserleri arasında, 1652 yılında yayınladığı Hoca Sadeddin'in *Tacüt Tevarih*'inin Orhan beyin saltanatına ilişkin bölümünün çevirisi vardır. Seaman önce, *Ahd-i Cedid*'in "Yuhanna'nın mektupları" bölümünün çevirisini 1659'da Londra'da yayınlar. 1666 yılında ise *magnum opus*, yani *Ahd-i Cedid*'in tümünün Türkçe çevirisi Oxford'da yayınlanır(64). Seaman, bu eserini kimyager ve doğabilimci Robert Boyle'un 60£ (sterling)'lik yardımı sayesinde hazırlayıp yayınlatabildi. 1670 yılında bir de Türkçe gramer kitabı yayınlamıştır(65). Seaman'in çevirisi, bir buçuk yüzyıl süreyle, Ali Ufkî'ninki Fransa'da basılana dek, *Ahd-i Cedid*'in tek yayınlanmış Türkçe çevirisi olarak kalmıştır. William Seaman'ın Ali Ufkî ile kişisel ilişkisi olup olmadığı bilinemiyor. Ancak, bazı kaynaklarda Ali Bey'in William Seaman'a tercümesinde yardım ettiği kaydedilir(66). Bir diğer kaynakta ise, Seaman çevirisinin bütünüyle Ali Ufkî'nin eseri olduğu yazılıdır(67). Ancak bu, kronolojik açıdan, bizce pek mümkün görünmüyor(68).

Kitab-ı Mukaddes'in Ali Ufkî'ce Türkçe'ye çevrilmesi, büyük

(62) Jean DENY, "A propos des traductions en turc Osmanlı des textes religieux chrétiens", *Die Welt des Islams,* IV(N.S.), Leiden, Brill, 1956, s. 30-39.

(63) Jean DENY, a.g.e. s. 30-31.

(64) *Domine nostri Jesu Christi Testamentum Novum turcice redditum opera Gu.Seaman,* Oxoniae, excudebat N.Hall, Academiae typographus, 1666.

(65) *Dictionary of National Biography,* Cilt XVII, s. 1101-1102.

(66) Bkz. Jean DENY, a.g.e. s. 33

(67) Johann Christoph ADELUNG, *Fortsetzung und Erganzungen zu Chr. Gottlieb Jöchers allgemeinem Gelehrtenlexicon...,* Leipzig, 1784, I, s. 594.

(68) Ali Ufkî'nin Istanbul'a geliş tarihiyle William Seaman'ın Istanbul'da bulunduğu tarihler, böyle bir ihtimali zayıflatır (yukarıya bakınız).

ölçüde Avrupa'da 17. yüzyılın ilk yarısındaki siyasal ve askeri gelişmelerin bir sonucudur. Bunlar üzerinde uzun uzadıya durmak bizi konumuzun çok dışına çıkarır. Doğrudan ilgili gelişmeleri kısaca özetlemek yeterli olacaktır.

1618-1648 yılları arasında dinsel/siyasal nitelikteki 30 yıl savaşları Avrupa'yı kasıp kavurdu. Bu savaşların taraflarından biri de Katolik Habsburg'ların egemenliğindeki Avusturya idi. Avusturya'nın egemenliğindeki geniş Doğu ve Orta Avrupa topraklarında (Bohemya, Macaristan, Hırvatistan) filizlenen dinsel reform hareketleriyse Habsburg'ların şiddetli baskısıyla karşı karşıyaydı. Bu reform hareketlerinin ümidi, 30 yıl savaşları sonunda Habsburg hanedanının yıkılıp ülkelerinin siyasal ve dinsel bağımsızlığa kavuşmasıydı. Bazı reformcu liderler Habsburglara ve Avusturya hakimiyetine karşı nefretlerini, Osmanlı hâkimiyetini ve gerekirse Müslüman olmayı dahi Habsburg'ların boyunduruğu altında yaşama tercih ettiklerini açıkça ifade etme noktasına götürebiliyorlardı. Bunların katolik muarızları ise onlara, ve temsil ettikleri hareket'e Kalvino-Türkçülük, ya da Kalvino-Osmanlıcılık (*Calvinoturcismus*) adını takmışlardı(69). 1648 yılında Vestefalya anlaşmasıyla 30 yıl savaşları sona erdirildi. Habsburg'ların Avusturya'sı bu savaşlardan yenik çıktı. Ancak Orta ve Doğu Avrupalı reformcuların istedikleri de gerçekleşmedi, hiçbir Doğu Avrupa ülkesi Avusturya'dan bağımsızlığını kazanamadı. Bir tek Hollanda, Cumhuriyet olarak bağımsız oldu ve protestanlara, kalvinistlere vicdan ve ibadet özgürlüğü tanıdı.

Katolik Habsburg'lara düşman, siyasî ve dinsel yenilgilerini isteyen Doğu ve Orta Avrupalı reformcu düşünürlerin en önemlisi, kuşkusuz, Moravyalı (Çek) Jan Amos Komensky idi (1592-1670). Johann Amos Comenius olarak da bilinir. Dinsel önderliğinin yanısıra önemli bir dilci ve eğitimcidir(70). 1631 yılında kaleme aldığı *Janua Linguarum Reserata* (Dillerin Kapısı Açık) adlı eseri tüm Avrupa'da ün kazandı ve birçok Avrupa ve Doğu diline çevrildi. Örneğin Hollandalı müsteşrik

(69) Bkz. M.E.H.N.MOUT, "Calvinoturcisme in de zeventiende eeuw-Comenius, Leidse orientalisten en de Turkse bijbel". *Tijdschrift voor Geschiedenis,* 91, 1978, s. 576-607; M.E.H.N.MOUT, "Calvinoturcismus und Chiliasmus im 17. Jahrhundert", *Pietismus und Neuzeit, 14, Göttingen, Vandenhoeck and Ruprecht, 1988, s. 72-84.*

(70) Bkz. M.BLEKASTAD, *Comenius,* Oslo-Prag, 1970

Petrus Golius (1597-1672) bu eseri Arapça'ya çevirip Halep'te bastırdı ve eser heyecanla karşılandı(71). Ali Ufkî ise onu 1643 yılında Türkçe'ye çevirdi, fakat bu eser basılamadı (72).

Comenius 1648'den sonra ülkesine dönememiş, önce Polonya'ya ardından da Hollanda'ya sığınmıştı. 1656 ile 1670 arası ömrünün son yıllarını Amsterdam'da yaşadı. *Kitab-ı Mukaddes*'i Türkçe'ye tercüme ettirme ve yayınlama projesi de o yıllarda, Comenius'un önderliğinde, Hollanda'da şekillendi ve kısmen gerçekleşti.

Comenius'un ve beraberindeki müteşebbis heyetin böyle bir girişimdeki amaçlarının ne olduğu tam olarak bilinmiyor. Habsburg'larla sürekli olarak savaşan Osmanlılarla siyasi ve kültürel ilişkileri yoğunlaştırmak, ya da Osmanlı hâkimiyetindeki topraklarda yaşayan ve kısmen de olsa Türkçe konuşan diğer mezheplere mensup Hristiyanları Protestanlığa yönlendirmeye çalışmak gibi amaçları olduğu düşünülebilir. Bir kaynağa göre, Comenius, Osmanlıların Habsburg Avusturyasını yendikten sonra İslamı bırakıp Protestanlığı kabul edeceklerini umuyor, bu çeviriyle de bunun hazırlığını yapmayı düşünüyordu. Uzun süre dinsel baskılar altında yaşamış bir toplulukta sosyal/dinsel kurtuluşu simgeleyen bu tür düşüncelerin filiz vermesi ve hattâ bir *millenarist* kisveye bürünmesi kolayca anlaşılabilir(73).

Bu girişimi gerçekleştirmek için Comenius'un etrafında bir grup oluşmuştu. Tercüme girişimini Hollandalı tüccar Laurens de Geer finanse edecekti. Ayrıca, Komensky'nin eğitim hakkındaki görüşlerinin savunucusu İngiliz eğitim ve tarım reformcusu Samuel Hartlib (1600-1662) de destek sağlayacaktı. Tercüme Leiden Üniversitesi Matematik ve Doğu Dilleri Profesörü Jacob Golius'un nezaretinde, Golius'un öğrencisi Levinus Warner tarafından yapılacaktı. Levinus Warner, 1654 yılında Leiden Üniversitesinde Doğu Dilleri Profesörü olacakken, 10 yıldır yaşamakta olduğu İstanbul'da kalmayı tercih etmiş ve Osmanlı

---

(71) M.E.H.N.MOUT, "Calvinoturcisme in de zeventiende eeuw....", s. 598.

(72) Bkz. *Ali Ufkî Bibliyografyası*

(73) Bkz. M.E.H.N.MOUT, "Calvinoturcismus und Chiliasmus im 17. Jahrhundert", s. 8. Dönemin "Kalvino-Türkçüleri" ile bu tür mistik, panteist ya da millenarist görüşler arasındaki ilişki Mout'un zikrettiğimiz iki makalesinde açıkça gözler önüne seriliyor.

İmparatorluğu nezdinde, yeni kurulmuş bulunan Felemenk Birleşik Eyaletleri'nin elçisi olarak atanmıştı. Çeviri Leiden'li yayıncı Johann Georg Nissel tarafından kendi matbaasında basılacaktı. *Kitab-ı Mukaddes*'in Türkçe'ye çevirisi bütün bu desteklerin biraraya gelmesiyle başlatılabildi.

1658 yılında *Kitab-ı Mukaddes*'i Türkçe'ye çevirme işi Levinus Warner'a verildi. Comenius, Warner'ın bu işi altı ayda bitirebileceği kanısındaydı. Ancak işin uzayacağı kısa sürede anlaşıldı. Bizzat Levinus Warner sefaretinin görevlerinin ağırlığı dolayısıyla bu çeviriyi yapamayacaktı. Comenius, İngiliz dostu Samuel Hartlib'e yazdığı 8 Şubat 1658 tarihli mektubunda şöyle diyordu:

> "Bugün Istanbul'a Warner'a mektup yazdık. *Kitab-ı Mukaddes*'i Türkçe'ye çevirmesi için kendisini teşvik ettik.. Dindar ve asalet sahibi bir kişi olan Monsieur de Geere, bütün masrafları ödemekten öte, bir de ödül vadetmiştir. Baskısı ise Leyden'de Şark dillerinden anlayan ve *Kitab-ı Mukaddes*'i İbrani harfleriyle mükemmelen basmış olan Nissenus adlı matbaacı tarafından yapılacaktır. Baskı masraflarını da De Geere karşılayacaktır"(74).

Kendisinden istenen tercümeyi üstlenemeyecek kadar meşgul olan Warner bu işi sırasıyla iki kişiye sipariş etmiştir: Hâki mahlâsıyla bilinen Yahya bin İshak ve Ali Ufkî. İş önce Yahya bin İshak'a verilmiş ve çeviri 1659'da bitirilmiştir. Hâki mahlâsını kullanan Yahya bin İshak hakkında fazla bir şey bilmiyoruz. Çevirisinde çok sayıda İbranice sözcük kullanmış ve bazı bölümleri İbranice aslından çevirmiş olmasına dayanarak Yahudi asıllı olabileceğine hükmedilmiştir. Ancak çevirisinde halk Türkçe'sini de çok esnek bir biçimde kullanması anadilinin Türkçe olduğu izlenimini uyandırır (75). Hâki'nin kendi elyazısıyla çevirisinin, hem müsvedde kopyası hem de tebyiz edilmiş bir diğer nüshası, Warner'in ölümünden sonra, tüm kitaplarıyla birlikte

(74) Bkz. M.E.H.N. MOUT, "Calvinoturcisme in de zeventeende eeuw", s. 598; BLEKASTAD a.g.e. s. 593.

(75) Çeviri metinlerinin karşılaştırılması için bkz. Barbara FLEMMING, "Zwei Türkishe Bibelhandschriften in Leiden als Mittelosmanische Sprachdenkmaler". *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes,* 76 (Festschrift Andreas Tietze), Viyana, 1986, s. 111-118.

Hollanda'da Leiden Üniversitesi Kütüphanesine intikal edecektir.

Ancak, Warner, Hâki'nin çevirisini, bilemediğimiz bir nedenle, beğenmemiş olacak ki, aynı çeviriyi bu kez de Ali Ufkî'ye sipariş eder. Ali Ufkî önce Yahya bin İshak'ın ham çevirisi üzerinde çalışmaya başlar. Onu düzeltmeye çalışır, metnin birçok yerine derkenarlar düşer. Daha sonra ise kendi çevirisini yapmaya koyulur. Ali Ufkî'nin çeviriyi hangi dillerdeki *Kitab-ı Mukaddes* metinlerini esas alarak yaptığı bilinmiyor. Bir iddiaya göre Fransızca'ya çevrilmiş bir metinden Türkçe'ye nakletderek yapmıştır (76).Ancak,Leiden Üniversitesi Kütüphanesindeki yazmaları dönemin yayınlanmış çevirileri ya da asıllarıyla ayrıntılı bir biçimde karşılaştırmadan bu noktada kesin bir yargıya varabilmek zor. Ali Ufkî 1662 ilâ 1664 yıllarında çevirisini yaparken Comenius'un Warner'la tekrar mektuplaştığını görüyoruz. Comenius, Warner tarafından iki ayrı kişiye çeviri yaptırıldığından haberdardır. Nihai olarak da hangi çevirinin kullanılıp basılacağına onun karar vereceği anlaşılıyor. Comenius'a göre *Kitab-ı Mukaddes*'in mânen ve lâfzen aslına en sadık olan çevirisinin basılması gerekiyormuş (77).

Ali Ufkî çevirisini iki yıl içinde bitirdi. İşi yaparken çeviriyi bölüm bölüm Warner'a teslim etti, o da peyderpey Leiden'e ulaştırdı. Hâki'nin yazmasıyla üzerindeki Ali Ufkî'nin tashih ve yorumları da aynı yolu izledi. Ali Ufkî'nin çevirisinin de biri müsvedde biri de temiz olmak üzere iki el yazması nüshası vardır. Yazma'da bölümler normal sırada değildir. Bu da Ali Ufkî'nin çeviriyi baştan sona doğru yapmadığının bir göstergesi olabilir. *Yuhanna* bölümünün sonunda çevirinin tümünün 1664 yılında bittiğini ifade eden bir ibareyle Ali Ufkî'nin imzası vardır (78). Levinus Warner 1665 yılında öldüğünde çeviriler çoktan bitmiş ve yazmalar Leiden'e ulaştırılmıştı.

Metinler, plâna göre, Leiden'de düzeltilecek, Doğubilimciler Golius

(76) F.Lyman MAC CALLUM, "Kitab-ı Mukaddesin Türkçe Tercümesine Dair", *Tercüme,* III, 13, 1942, s. 61.

(77) Bkz. Barbara FLEMMING, a.g.e. s. 113 ve M.E.H.N.MOUT, "Calvinoturcisme in de zeventeende eeuw", s. 603.

(78) B.MILLER, *The Palace School of Muhammed the Conqueror,* Cambridge, Harvard University Press, 1941, s. 198 ve M.E.H.N.MOUT, "Calvinoturcisme...", s. 604. Müsvedde yazmasının bir yaprağında *Modulatio Arabica* başlığı altında birkaç satır nota vardır.

ve Petraeus tarafından gözden geçirilecek ve son tashihler için tekrar Istanbul'a Warner'e geri gönderilecekti. Warner'in ölümü bunun gerçekleşmesini engelledi. Bu arada Hâki ile Ali Ufkî'nin çevirileri Leiden'de incelenmekteydi. Metin seçiminden sorumlu olan Golius kararsızdı. Kendisine araştırmalarında yardımcı olan Halepli Ermeni Şahin Kandi'nin görüşlerine başvurdu. Çeviri metninin *Kitab-ı Mukaddes*'in ulviyetine yakışmayan halk ağzıyla, günlük lisanla yazılmış olduğu görüşünde birleşildi. Okumuş insanların bu metni beğenmeyecekleri görüşü ağırlık kazandı.

Diğer yandan bilemediğimiz bir nedenle, baskının Hollanda'da değil, İngiltere'de yapılmasına karar verilmişti. 1666 yılında William Seaman'ın çevirisinin İngiltere'de basılmış olması bunda etkili olmuş olabilir. Bu arada Petraeus *Kitab-ı Mukaddes*'in *Işaya* kitabının 19. bölümünün ilk 17 ayetini prova olarak bastırdı. Bu sadece bir denemeydi. Asıl baskının "Büyük ebatta ve dünyada kimsenin görmediği kadar muhteşem"(79) olması isteniyordu. Tam bu sırada ortak projenin tümüyle suya düşmesine neden olacak bir olay vuku buldu: finansör olmayı kabul eden Laurens de Geer 1666 yılında öldü. Mirasçıları da baskı için gerekli parayı ayıramadılar. 1658'den beri üzerinde çalışılmakta olan bu çevirinin yayını da böylece yüzelli yıl kadar ertelenmiş oldu. Tüm elyazmaları ve tashihler Leiden Üniversitesi Kütüphanesinde kaldı, Levinus Warner'in diğer kitaplarıyla birlikte tasnif edildi (80). Bu arada, 1667'de Comenius, Kitab-ı Mukaddes'in Türkçe tercümesine bir önsöz yazmıştı. *Bibliorum Turcorum Dedicatio* başlıklı bu kısa metinde çeviri Padişah IV. (Avcı) Mehmet'e ithaf edilmekte ve üç tektanrılı dinin birbirlerine anlayış ve dostlukla bakmaları için yazarın temennileri dile getirilmekteydi (81).

Bu ortak proje, planlandığı biçimde yayın dünyasına katılamadı. Sadece, 1739 yılında *Tekvin*'in ilk dört bölümü Leipzig'li N. Schroeder tarafından basılabildi. Bütünüyle basılabilmesi ise ancak Comenius'un ölümünden birbuçuk yüzyıl sonra, 1827'de mümkün olabildi. 1804'te *British and Foreign Bible Society* kurulduktan sonra, Heinrich Diez ve Jean-Daniel Kieffer'in gayretleriyle *Ahd-i Cedid* 1819'da, *Kitab-ı*

(79) MOUT, "Calvinoturcisme", s. 604.

(80) Bkz. *Ali Ufkî Bibliyografyası.*

(81) M.E.H.N. MOUT, "Calvinismus und Chiliasmus im 17. Jahrhundert", s. 81-82.

Mukaddes'in tümü de 1827 yılında Paris'te basıldı. Çeşitli dönemlerde düzeltildi ve Grek, Ermeni ve Arap harfleriyle XIX. yüzyıl boyunca birçok kez yayınlandı. Istanbul'da ilk kez basılışı 1870 yılındadır. Ali Ufkî'nin elyazması çevirisinin Leiden Üniversitesi Kütüphanesindeki yüzelli yıllık bekleyişi boşuna olmamıştır. Bu çeviri ne Comenius'un, ne onun Hollandalı ya da İngiliz destekçilerinin ne de bizzat Ali Ufkî'nin tahmin edemedikleri ölçüde uzun ömürlü olmuş, yüzden fazla kez basılmış ve çok geniş yayın olanaklarına kavuşmuştur. Latin harfleriyle Türkçe olarak ilk baskısı 1941 yılında yapılmıştır. *Kitab-ı Mukaddes*'in birçok bölümü, ve özellikle *Mezmurlar* ayrı ayrı da basılmıştır. Bütününün en son basımı ise, Istanbul'da 1988 yılında yapılmıştır. Bu yayının sunuş yazısında şu satırları okuyoruz:

> "Kitab-ı Mukaddes'in Türkçe çevirisi ilk olarak 1827'de yayınlandı. Bu çevirinin temeli Ali Bey'in elyazması metniydi. Ondokuzuncu yüzyıl boyunca bu çeviri birkaç düzeltmeden geçti. Elinizdeki bu çeviri, harf devriminden sonra 1941'de tamamlandı"(82).

Ali Ufkî'nin eserleri

Ali Ufkî'nin bilinen yazma ve matbu eserlerinin tam bir listesi *Bibliyografya*'dadır. Bu eserlerin ayrıntılı bir incelemesini amaçlamak

---

(82) *Kitab-ı Mukaddes,* Istanbul, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, 1988 (902+274 s.). *Kitab-ı Mukaddes*'in Türkçe çevirisinin basımının tarihi için şu kaynaklara başvurulabilir. A.A. COOPER, *The Story of the (Osmanlı) Turkish Version with a brief account of Related Versions,* London, The British and Foreign Bible Society, 1901; T.H. DARLOW-H.F.MOULE, *Historical Catalogue of the Editions of Holy Scripture in the Library of the British and Foreign Bible Society,* London, The Bible House, 1903. Karamanlı Türkçesiyle basılmış İnciller için Bkz. S. SALAVILLE ve E.DALLEGGIO, *Karamanlidika: Bibliographie Analytique d'Ouvrages en Langue Turque Imprimés en Caracteres Grecs,* Cilt I, (1584-1850) Atina, 1958; Cilt II (1851-1865), Atina, 1968; Cilt III (1866-1900) Atina 1974; Evangelia BALTA- *Karamanlidika Additions 1584-1900,* Atina, 1987. Ermeni harfli Türkçe Kitab-ı Mukaddes'ler için H.A.STEFANYAN, *Hayadar Turkeren Kırkeri Madenaki Dutyun 1727-1968,* Erivan, 1985. Ayrıca *Ali Ufkî Bibliografyasında* zikrettiğimiz Avram GALANTI, Lyman MAC CALLUM, Jean DENY ve Turgut KUT'un makalelerinde de bu konularda değerli bilgiler mevcuttur.

burada söz konusu olamaz. Eserlerinin bazı genel nitelikleriyle birkaç özelliğini kısaca gözden geçirmekle yetineceğiz. Bugüne dek Ali Ufkî'nin hiçbir eserinin çağdaş anlamda bir "édition critique" ile okuyucuya sunulmamış olduğunu da belirtmeliyiz.

Ali Ufkî'nin bazı eserlerinin yazıldığı tarihler aşağıdadır:

Eser	Yazılış tarihi
- "Dillerin Altın Kapısı Açık" çevirisi	1643
- "Mecmua-yı Saz u Söz'ün Müsveddeleri"	1650 öncesi
- "Mecmua-yı Saz u Söz"	1650 ve sonrası
- "Turkish and Latin Version of the Church Catechism"	1654
- "De turcarum liturgia, peregrinatione meccana..."	1658-1661 arası
- **Kitab-ı Mukaddes** çevirisi	1662-1664 arası
- **Saray-ı Enderûn**	1665 (ilk yazmasının tarihi)
- "Grammatica Turcia-Latina"	1666
- **Mezâmir**	1665-1673 arası

Bu tarihlerden bazıları takribidir, bazılarıysa yazarın koymuş olduğu kesin tarihlerdir. Ali Ufkî'nin eserlerinin bazılarını ise tarihlendirmek mümkün görünmüyor.

Elyazması eserlerinin hiçbirinin Türkiye Cumhuriyeti sınırları dahilindeki bir kütüphanede bulunmayışı(83) ilk bakışta şaşırtıcı olabilir. Ancak bunun izahı pekâlâ mümkündür. Herşeyden önce dönem, Avrupalı yazar, elçi, seyyah, tüccar, araştırmacı ve müsteşriklerin

(83) Bu gerçekten hareketle, 1976 yılında yayınlanan bir makalesinde Cahit Öztelli, Ali Ufkî'nin Osmanlı sınırları dışında ölmüş olduğunu savunur. Bkz. Cahit ÖZTELLİ, "Ali Ufkî Ağa ve XVII. yüzyılın bilinmeyen bestecileri", *Musıki Mecmuası*, 317, Mart 1976, s. 4-6. Bizce bu çok uzak bir ihtimaldir.

Osmanlı topraklarına gelip tarihi malzeme, kitap vs. aramaya başladıkları dönemdir. Bunlar, ellerine geçen yazmaları ülkelerine, kütüphanelerine, hükümdarlarına sunmada birbirleriyle yarış halindeydiler. Viyana kapılarına kadar dayanan Osmanlı'nın uyandırdığı korkuyla karışık merakın da etkisiyle, Avrupa'da "bilimsel" şarkiyatçılığın hızla gelişmeye başladığı dönemdir bu. Osmanlı topraklarına daha çok sayıda gelmeye başlayan Avrupalı "meraklı"ların İstanbul'da kendi dillerini çok iyi bilen, iki medeniyete de hakkıyla vâkıf olan Ali Ufkî'yle temasa geçmelerinden daha doğal ne olabilirdi? Ali Ufkî de onlara kitap, bilgi ve malzeme temininde yardımcı olmuştur. 1660 yılındaki büyük İstanbul yangınından sonra Ali Ufkî'nin, bazı değerli yazmaları Osmanlı toprakları dışına çıkarılması için Lehistan sefirine verdiği biliniyor(84). Dolayısıyla, Ali Ufkî'nin kendi eserlerinin, o tür eserlere değer verip benzerlerini arayıp bulmaya gayret eden Avrupalıların eline geçmesine şaşmamak gerek(85).

Ömrünün son yıllarında Ali Ufkî'nin en yoğun ilişkide olduğu kişiler Avrupalılardır kuşkusuz. Ayrıca, Ali Ufkî'nin birçok eserini sipariş üzerine yazmış olduğunu hatırlayalım. Sipariş sahiplerinin hepsi Avrupalıydı ve ismarlanan eser, doğal olarak, onların elinde kalmış ve ülkelerine götürülmüştür.

Örneğin, şu anda Leiden Üniversitesi Kütüphanesinde bulunan

---

(84) Bkz. Joseph von HAMMER-PURGSTALL, *Geschichte des Osmanischen Reiches, Peşt, 1835, Cilt V, s. 490 ve Cilt VI, s. 80.*

(85) 1619-1665 yılları arasında yaşamış olan Levinus Warner bu duruma iyi bir örnektir. 1644'ten ölümüne dek İstanbul'da yaşayan Warner, 1654 yılında Felemenk Cumhuriyeti elçisi olarak atanır. Ölümünden sonra, ömrünün son 20 yılında İstanbul'da topladığı yazma kitaplar Hollanda'da Leiden Üniversitesi Kütüphanesine yollanır. Koleksiyonun zenginliği dolayısıyla da Leiden Üniversite Kütüphanesi'ndeWarner kitapları için özel bir bölüm ("Legatum Warnerianum") kurulur ve bu bölümün başına özel bir *hâfız-ı kütüb* getirilir ("İnterpres Legati Warneriani"). Levinus Warner koleksiyonunda tam tamına 1486 adet Türkçe, Arapça, Farsça elyazması vardır. Bunların 1164'ü Arapça, 224'ü Farsça, 98'i Türkçe'dir ve hepsi İstanbul'da toplanmıştır. Ayrıca bu koleksiyonda bir miktar Âramca, Ermenice ve Kıptice elyazmasıyla, çok sayıda matbu kitap da vardı. Bkz. *Levinus Warner and His Legacy, Three Centuries' Legatum Warnerianum in the Leiden University Library,* Leiden, Brill, 1970.

Kitab-ı Mukaddes çevirisi Felemenk sefiri Levinus Warner'in siparişi üzerine ve onun malî desteğiyle yapılmıştı. *De Turcarum Liturgia*, 1658-1661 tarihleri arasında Istanbul'da sefaret rahibi olarak bulunan Thomas Smith tarafından ismarlanmış, elyazması İngiltere'ye yollanmış ve daha sonra orada yayınlanmıştır. Aynı şekilde *Gramer kitabı* 1664-66 yılları arasında İngiliz sefiri Earl of Winchelsea'nin yanında Istanbul'da sefaret rahibi olarak bulunan Heny Denton'un, *Hıristiyan Akaidi* kitabı da Sir Isaac Basire'in isteği üzerine yazılmıştır. Antoine Galland ise Ali Ufkî'nin en az üç elyazmasını Paris'e götürmüştür. Bunların iki tanesi musıkiyle ilgilidir. Ali Ufkî'nin elyazısıyla orijinal İtalyanca nüshası muhtemelen Antoine Galland'ın aracılığıyla Fransız sefiri Marquis de Nointel'in eline geçmiş olan *Saray-ı Enderûn*, şu anda British Library'dedir. Türkiye'de en çok tanınan eseri *Mecmua-yı Saz u Söz*, yazarının ölümünden hemen sonra İngiliz Sefareti rahibi John Covel'in eline geçmişti. Ali Ufkî'nin tesbit edebildiğimiz elyazması eserlerinin nüshalarının 5 tanesi Fransa'daki kütüphanelerde, yedi tanesi İngiltere ve İskoçya'da, üç tanesi Hollanda'da, biri de Amerika Birleşik Devletleri'ndedir (Bkz. *Ali Ufkî Bibliyografyası*).

Bildiğimiz kadarıyla, Ali Ufkî'nin Osmanlı döneminde ve İmparatorluk sınırları dahilinde basılan tek eseri *Kitab-ı Mukaddes* çevirisidir. Grek hurufatıyla ve Karamanlı lehçesiyle 1826'dan, Ermeni harfleriyle 1840'tan ve Arap harfleriyle 1870'den itibaren birçok kez basılan *Kitab-ı Mukaddes*, Latin harfleriyle ilk kez 1941 yılında yayınlanır. Dil ve gramerle ilgili eserleriyse, elyazmaları Avrupa'da olduğundan Osmanlı'da ilgi uyandıramamıştır.

Ali Ufkî'nin eserlerinin üç ana konuda yoğunlaştığını söyleyebiliriz: dil, din ve musıki. Bu tasnifin dışında kalan Topkapı Sarayında Enderûn-u Humayûn'un yapısını, planını, işleyişini, günlük hayatını konu edinen ve önemli bir tarihi kaynak olan *Saray-ı Enderun*'u da zikretmek gerekir. Yukarıda yaptığımız üçlü ayırım bir bakıma keyfi ve yapaydır. Ali Ufkî'nin birçok eserinde bu üç konu içiçe olabiliyor. Örneğin 1643'te yaptığı *Janua Linguarum Reserata* çevirisinin ortasında birkaç türkü notası vardır. Aynı şekilde Paris'te Bibliothéque Nationale'de bulunan ve *Mecmua-yı Saz u Söz'ün Müsveddeleri* diye anılagelen mecmuada hem notalar hem de dil ile ilgili bilgiler, çeviriler, alıştırmalar vs. vardır.

Ali Ufkî'nin dil ile ilgili eserleri daha çok pedagojik (öğretici) niteliktedir. Gerek Comenius'tan yaptığı *Janua Linguarum Reserata* çevirisi, gerekse Latince-Türkçe lûgatçe denemesi ve özellikle sonuncusu iki yönde de yararlanılabilecek eserlerdir. Örneğin Fransızca ve Türkçe günlük konuşma ve diyalog örneklerini içeren bu kitabı (Bibli-

othèque Nationale, *Ms. Turc 235*), Fransızlarla ilişki kurmak isteyen bir Türk kullanabileceği gibi, Istanbul'a gelen bir seyyah da pekâlâ aynı eserden yararlanabilirdi. İki taraflı da işleycbilecek, pratiğe yönelik bu dil öğrenme yöntemini Türkçe'de ilk kullananlardan biridir Ali Ufkî. Bu yöntemle Ali Ufkî'nin Istanbul'da kimseye Fransızca öğretip öğretemediğini bilemiyoruz(86). Ancak bizzat Antoine Galland'ın gündelik pratik Türkçe'yi böyle öğrendiği kesin gibidir. Jacob Nagy de Harsany de Türkçe'yi Ali Ufkî'den öğrenmiştir. Ali Ufkî'nin dile ve dil öğrenimine ilişkin eserlerinin hiçbiri, bildiğimiz kadarıyla, bugüne dek basılmış değildir.

Ali Ufkî'nin din ile ilgili eserleri de iki yönlüdür: Birincisi İslam dinini ve akaidini Avrupalılara tanıtmak, diğeri de Hristiyan akaidini ve temel bazı Hristiyan metinlerini Türkçe'ye aktarmak. Bu çalışmalarının en önemlisi ve en geniş yankı uyandıranı, kuşkusuz, *Kitab-ı Mukaddes*'in Türkçe çevirisidir. Gerek bir bütün olarak, gerekse bölümler halinde, Arap, Ermeni, Grek (Karamanlı) ve Latin hurufatıyla yüzlerce kez basılmış, çeşitli düzeltme ve güncelleştirmelerle günümüze gelmiştir. Ali Ufkî'nin dinle ilgili-diğer yöndeki- bir eseri daha basılmıştır. 1658-1661 yılları arasında, İngiliz sefaret rahibi Thomas Smith'in isteği üzerine kaleme aldığı *De Turcarum Liturgia, Peregrinatione Meccana, Circumcisione*...(87), Thomas Smith tarafından Oxford'a yollanmış ve orada Bodleian kütüphanesi müdürü ve müsteşrik Thomas Hyde tarafından 1691 yılında yayınlanmıştır(88). Bu ilk Latince baskıdan sonra Thomas Hyde eseri İngilizce'ye çevirmiş, fakat, ancak Hyde'in ölümünden sonra, 1712'de basılabilmiştir(89). Bu eser, uzun süre Avrupa'da İslam akaidi hakkında önde gelen başvuru

(86) Sözkonusu elyazmasının Antoine Galland'ın elinde kalmış olmasına ve onun tarafından Paris'e götürülmüş olmasına bakılırsa buna pek az ihtimal verilebilir.

(87) "Türklerin dinsel törenleri, Mekke yolculukları, Sünnet..."

(88) Abraham Farissol'un coğrafya kitabı, *Itinera Mundi*'ye bir ek olarak basılmıştır. Bkz. *Tractacus Alberti Bobovii Turcarum Imperator*... Abraham FARRISOL, *Itinera Mundi,* Oxford, 1691.

(89) "A Treatise Concerning the Turkish Liturgy, the Pilgrimage to Mecca, Circumcision... etc. by Albertus Bobovius, with notes by Thomas Hyde", Adrian REELAND, *Four Treaties Concerning the Doctrine, Discipline and Worship of the Mohametans* içinde, London, J.Darby, 1712, s. 103-150.

kaynaklarından biri olarak kalmış, sık sık kullanılmış ve kaynak olarak değerini korumuştur. Ali Ufkî'nin 18. ve 19. yüzyıllarda Avrupa'da en çok tanınan, bilinen, kullanılan eseri buydu. Onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyılın tüm biyografik sözlük ve ansiklopedileri, Ali Ufkî'ye (Bobowski-Bobovius) ilişkin maddelerinde onun eserleri arasında öncelikle *De Turcarum Liturgia*'yı zikreder ve Ali Ufkî'yi öncelikle bu risâlenin yazarı olarak tanıtırlar.

Ali Ufkî'nin musıki ile ilgili üç elyazması eseri vardır. İlki *Mecmua-yı Saz u Söz*; ikincisi "*Mecmua-yı Saz u Söz'ün Müsveddeleri*", üçüncüsü de kitabımızın ikinci bölümünde sunduğumuz *Mezmurlar* yazmalarıdır. Bu eserlerden ilki 1948 yılında Ç. Uluçay tarafından Türk okuyucusuna sunulmuştu(90). İkincisini ise ilk inceleyen ve sunan Dr. Rıza Nur'dur(91). *Mezmurlar*'ın Türk müzik ve bilim dünyasına sunulması ise çok daha ileri bir tarihe rastlar(92). Günümüz Türkiye'sinde Ali Ufkî'nin musıkiye ilişkin eserlerine onun en önemli ve en kalıcı eserleri gözüyle bakılır. Ancak Ali Ufkî'nin eserlerinin bir bütün olarak henüz yayınlanıp değerlendirilmediği gözönüne alınırsa, bu yargı bizce, şimdilik kuşkuyla karşılanmalıdır. Herşeye rağmen Ali Ufkî'nin musıkiye ilişkin en önemli eserinin *Mecmua-yı Saz u Söz* olduğu şüphesizdir.

Bu mecmua 16. ve 17. yüzyıllara ait beşyüzden fazla söz ve saz eserinin güftesiyle notasını içerir. Klasik Türk Musıkisi içinde kaleme alınmış ilk nota koleksiyonudur(93). 200'ü aşkın peşrev ve saz semaiiyle birlikte, 60 kadar murabba beste, 35 kadar nakış ve semâi, 120 civarında türkü, varsağı ve dinsel eserin (ilâhi, tesbih vs.) güfte ve notasını içeren bu mecmua, Türk musıkisinin tarihi açısından hayati önemi olan bir belgedir(94). 1650 civarında yazımına başlandığı anlaşılan Mecmua'nın bütünüyle Ali Ufkî tarafından kaleme alınmadığı, ya da onun ölümünden

(90) Bkz. Çağatay ULUÇAY, "Mecmua-yı Saz u Söz", *Türk Musıkisi Dergisi*, 14, 1.12.1948, s. 4-24.

(91) Dr. Rıza NUR, "Un Manuscrit du Milieu du XVII éme siècle sur la musique et la poésie turques" *Türk Bilik Revüsü*, I, 2, Şubat 1932, s. 136-142

(92) Cem BEHAR, "Ali Ufkî'nin Bilinmeyen bir Musıki Elyazması-Mezmurlar", *Tarih ve Toplum*, 47, Kasım 1987, s. 44-47.

(93) British Library, *Sloane 3114*. Tıpkıbasımı için bkz. Ş. ELÇİN, *Ali Ufkî, Hayatı, Eserleri ve Mecmua-yı Saz u Söz*, Istanbul, 1976.

(94) *Mecmua-yı Saz u Söz*'deki saz eseri notalarından birkaçı Haydar Sanal tarafından, dinsel eserlerin birçoğunun notası da Gültekin Oransay tarafından günümüz notasına çevrilmiştir. Bkz. H.SANAL, *Mehter Musıkisi*, Istanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1964, ve G.ORANSAY, *Ali Ufkî ve Türk Dini Musıkisi*, yayınlanmamış Doçentlik Tezi, A.Ü. İlâhiyat Fakültesi Kütüphanesi, 1972. *Y. 16566*, 98 sayfa.

sonra başkası tarafından tamamlandığı ileri sürülmüştür. İlk iddiayı kanıtlamak zordur, ikincisiyse herhalde yanlıştır zira *Mecmua-yı Saz u Söz*, yazarının ölümünden hemen sonra Türk Musıkisinden hiç anlamayan bir İngiliz'in eline geçmiş ve çok kısa süre sonra Osmanlı toprakları dışına çıkarılmıştır(95). Bu koleksiyonda Türk Musıkisi eserleri porte'li Batı notasıyla (ama sağdan sola) ilk kez kağıda dökülmüş oluyordu. Bu Batılı yazım tekniğinin kullanımında ikili bir amaç ya da sonuç görmek mümkün. Hem Batılıların Türk Musıkisi eserlerini öğrenip çalabilmesi imkan dahiline girmiş, yani bir bakıma bu müzik tanıtılmış oluyor, hem de Türk müzisyenlerine repertuarlarını kaydedip kısmen de olsa nisyandan kurtarılabilecek bir teknik sunulmuş oluyordu. Ali Ufkî'nin bizzat kendisi bu ikinci amaca önem verdiğini ifade eder(96). Ancak İstanbul'un musıki dünyası bu araca, yani notaya hiç rağbet etmedi dense yeridir(97). Ali Ufkî'nin ölümüne dek, bildiğimiz kadarıyla, bu nota ne kendinden başka biri tarafından kullanılmış ne de çoğaltılmaya değer bulunup kısmen ya da tamamen istinsah edilmiştir.

Ali Ufkî'nin musıkiyle ilgili bir diğer elyazması eseri Paris'te Bibliothéque Nationale'de bulunan ve "Mecmua-yı Saz u Söz'ün müsveddeleri" olarak bilinen cönk tipi defterdir(98). Bu defterin birçok bölümüyle *Mecmua-yı Saz u Söz*'deki güfte, şiir ve notalar arasında ayniyet vardır. Düzensiz olması ve çok farklı malzemelerin biraraya getirilmesinden oluşması ona "müsvedde" adının uygun görülmesine neden olmuştur. Bu bakımdan, bu yazmanın bir bütün olarak musıkiye ilişkin bir eser olarak telâkki edilmesi de doğru olmayabilir. Ayrıca, "müsvedde", başka bir kalemden çıktığı âşikâr yapraklarla birlikte, Ali Ufkî'nin İstanbul'a gelmesinden epey öncelerin tarihini taşıyan sayfalar, Latince ve İtalyanca ilaç ve ecza tarifleri vs. içerir. Bu defteri, Ali Ufkî'nin *Mecmua-yı Saz u Söz*'ü yazmadan önce ya da yazarken yapmış olduğu

(95) Bkz. "Mecmua-yı Saz u Söz'ün British Museum'a intikali" bölümü.

(96) Ali Ufkî, "Saray-ı Enderun", Cornelio MAGNI, *Turchia* içinde, Parma, 1679, s. 551-552.

(97) Bkz. Cem BEHAR, *Klasik Türk Müziği Üzerine Denemeler,* İstanbul, Bağlam Yayınları, 1987.

(98) Bibliothéque Nationale, *Ms. Turc 292.*

birtakım derlemeler, alıştırmalar, hazırlıklar ve nota denemelerinin toplamı olarak görmek daha doğru olacaktır. Musıkiyle ilgili bu iki yazma hakkında (*Mecmua-yı Saz u Söz* ile "Müsveddeleri") bugüne kadar ancak kısmi bazı çalışmalar yapılabilmiştir. Bu iki yazmanın taranıp, karşılaştırılıp ve değerlendirilip yayınlanmalarına şiddetle ihtiyaç vardır(99).

Saray-ı Enderûn ise Ali Ufkî'nin en ilginç eserlerinden biridir kuşkusuz. Kendisi henüz hayattayken yayınlanan (1667 yılında) tek eseri budur. Bu eser, 17. yüzyılın ortalarında Istanbul'da Saray yaşamı ve Enderûn-u Hümayun'un örgütlenme biçimi, orada verilen eğitim ve öğretim ile günlük hayat hakkında, Saray'da uzun yıllar kalmış bir görgü tanığının kaleminden çıkmış değerli bir tarihi belgedir. Yazmanın çkinde bir de Topkapı sarayının ayrıntılı bir krokisi vardır. Krokide her odaya bir numara verilmiş, metinde bu numara altında sözkonusu odanın işlevi, kullanılışı, içinde yaşayan ve çalışanlar vs. hakkında ayrıntılı bilgi verilmektedir. 1665 Topkapı Sarayı yangınından önce yapılmış olması dolayısıyla kroki, Saray'ın tarihi açısından önemli bir belge niteliğini taşır.

Saray-ı Enderûn'un ikisi yazma, ikisi basma olmak üzere dört ayrı versiyonu biliniyor. Bunların tarih itibariyle ilki British Library *Harley 3409* kodlu yazmadır, 10 Mayıs 1665 tarihini taşır. İtalyanca yazılmıştır. Ali Ufkî'nin ölümünden sonra John Covel'in eline geçmiş, 1677 yılında İngiltere'ye getirilmiş, 27 Şubat 1715 tarihinde Harley'in eline geçmiş ve onun tüm kitap koleksiyonuyla birlikte British Muscum'a intikal etmiştir (100). Yazmanın üzerinde Pera'da yazıldığına dair bir ibare ile, 144. sayfasında Ali Ufkî'nin (Alberto Bobovio olarak) imzası vardır. Ancak bu imza, Ali Ufkî'nin elinden çıktığı kesin olan diğer bir eserindeki elyazısıyla karşılaştırılmış ve bu yazmanın onun elinden çıkmadığı hükmüne varılmıştır(101). Yazmanın eki olan ve yukarıda sözü edilen

(99) Böyle bir girişim Ali Ufkî'yi besteci olarak değerlendirme olanağı da sağlayacaktır. Ali Ufkî'nin notaya aldığı yüzlerce eser arasında kendi besteleri de vardır. Bazı ilâhi ve türkülerin Ali Ufkî'ye aidiyeti bilinmekle birlikte bunlar henüz kesin ve tam olarak tesbit edilmiş ya da değerlendirilmiş değildir.

(100) Bkz. *Dictionary of National Biography,* Oxford, 1921, Cilt IV., s. 1280-1281.

(101) Barnette MILLER, *The Palace School of Muhammed the Conqueror,* Cambridge, Harvard University Press, 1941, s. 197-198.

Saray krokisi bu yazmada mevcuttur.

İkinci yazma ilkinin serbestçe yapılmış Fransızca çevirisidir ve *Mémoire sur les Turcs* (Türkler hakkında Muhtıra) başlığını taşır. Istanbul'da yazıldığı belirtilen ve 10 Kasım 1666 tarihi taşıyan yazmanın çevirmeni belli değildir. İç kapakta 1685-89 tarihleri arasında Istanbul'da Fransız elçisi olarak bulunmuş olan Pierre de Girardin'in arması vardır. Harvard Üniversitesi Houghton kütüphanesinde *MS Fr 103* numarayla kayıtlıdır (eski numarası *Ott.3030.4*). Bu yazmada Saray'ın krokisi yoktur.

Saray-ı Enderûn'un, biri Almanca diğeri İtalyanca olmak üzere iki de basılmış versiyonu vardır. Bunların ilki Suabya'lı levazım subayı Nicolaus Brenner'in çevirisidir. 6 Mart 1667 tarihini taşıyan çevirinin "Istanbul'da, kasvetli Yedikule hapishanesinde" yapıldığı belirtilir. Aynı yıl Viyana'da basılmıştır. Tam olarak künyesi şudur: *Serai Enderun; das ist Inwendige beschaffenheit der türkischen Kayserl; residentz, zu Constantinopoli die newe burgk genanant sampt dero ordnung und gebrauschen so von Alberto Bobovio Leopolitano, durch Nicolaum Brenner in die teutsche sprache übersetzet im jahre Christi 1667*, Wien, Johann Jacop Kürner, 1667, 144 sayfa, harita ve resim. Bir tek kez -ve herhalde az miktarda- basılan bu kitabın ancak birkaç nüshası günümüze gelebilmiştir. Bunlardan biri A.B.D.'de Harvard Üniversitesi Houghton kütüphanesinde, iki adedi de Avusturya'da, Viyana *Österreichische Nationalbibliothek*'dedir.

Saray-ı Enderûn'un İtalyanca baskısı ise Parma'lı İtalyan seyyahı Cornelio Magni'nin Istanbul seyahatnamesinin bir bölümü olarak basılmıştır. 1670'li yılların başında Istanbul'da bulunmuş, Ali Ufkî ve Antoine Galland ile dostluk kurmuş olan Cornelio Magni (1638-1692), seyahatnamesini ilk kez 1679 yılında doğduğu şehir olan Parma'da yayınlatır. Bu ilk baskının tam olarak künyesi şudur: *Quanto di piu Curioso e vago ha potuto racorre Cornelio Magni Nel primo biennio da esso consumato in viaggi, e di more per la Turchia, Resta distributio in questa Prima Parte in varie lettere scritte in Italia, le quali principalmente includono l'esame della Metropoli di Constantinopoli, de luoghi aggiacenti, e dell' esercito Ottomano, si in marcia, come in campo, dedicate all Inclita Citta di Parma, Sua Patria; Aggiontavi la relazione del Seraglio del Gran Signore, e delle parte piu recondite di*

esso, distesa di Alberto Bobovio Leopolitano, trattenuto con nome diAli Bei, in qualita di Paggio di Musica, Parma, Galeazzo Rosati, 1679. *Saray-ı Enderûn*, bu baskının 502-601. sayfaları arasındadır. 1682, 1685 ve 1692'de Parma, Bologna ve Venedik'te tekrar basılmıştır. Bu baskıda Saray'ın krokisi yoktur. Cornelio Magni bu krokiyi uzun süre arayıp bulamadığını söyler. Ancak eserin "birçok yeni bilgiler ihtiva etmesi" ve "Sarayı en iyi tanıyanlar tarafından dahi, haklarında en abartmalı rivayetler dolaşan şeylerin güvenilir ve sadık anlatımı" olarak görülmesinden dolayı, *Saray-ı Enderûn*'u yayınlamaya karar verdiğini belirtir(102).

Ayrıca Paul Rycaut da Ali Ufkî'nin *Saray-ı Enderûn*'unu görüp kitabına kaynak olarak kullanmıştır. Rycaut'un 1668'de yayınladığı *The Present State of the Ottoman Empire* kitabının Saray'la ilgili yedi bölümü *Saray-ı Enderûn*'un derin izlerini taşır(103).

Saray-ı Enderûn bugüne dek bir bütün olarak Türkçe'ye çevrilmiş değildir. Musiki ve Saray meşkhanesi ile ilgili birkaç sayfalık bölümünün çevirisi *Ek*'tedir.

Ali Ufkî'nin Ölüm Tarihi

Ali Ufkî, 14 Ekim 1672 tarihinde büyük bir ihtimalle henüz hayattaydı. *Saray-ı Enderûn*'un İtalyanca baskısına o tarihte bir takdim yazısı yazan dostu Cornelio Magni, Ali Ufkî'nin öldüğünden söz etmez. Yine Cornelio Magni *Saray-ı Enderûn*'u içeren Istanbul Seyahatnamesinin 1679 yılında Parma baskısına yazdığı genel önsöz'de Ali Ufkî'den "Müslüman olarak ölmüş Polonyalı, asıl adı Alberto Bobovio olan Ali Bey" olarak söz eder(104). Demek ki Ali Ufkî 1672 ile

(102) *Saray-ı Enderûn*'un bu dört versiyonunun birbirleriyle ilintisi için bkz. G.MILLER, *The Palace School....*, s. 47-50.

(103) Sir Paul RYCAUT, *The Present State of the Ottoman Empire,* London, Starkey-H.Browne, 1668.

(104) Cornelio MAGNI, *Turchia,* Parma, Galeazzo Rosati, 1679, Önsöz ve s. 502. Gültekin Oransay'ın, aynı belgelere dayanarak Ali Ufkî'nin ölüm tarihini 1672 olarak vermesi ise herhalde bir yanlış anlamadan kaynaklanıyor. Bkz. G. ORANSAY, "Santurcu Ali Ufkî Beğ konusunda birkaç düzeltme", *Türk Folklor Araştırmaları,* 325, Ağustos 1976, s. 7721-7723.

1679 yılları arasında ölmüştür.

Bu yedi yıllık arayı biraz kısaltarak Ali Ufkî'nin ölüm tarihini daha kesin olarak belirlemek de mümkün. Ali Ufkî'yi yakından tanımış ve ondan Türkçe'yi öğrenmiş olan 17. yüzyılın en tanınmış Fransız müsteşriki Antoine Galland (1646-1715), 10 Mayıs 1677 tarihinde seyyah ve doktor Jacob Spon'a yazdığı mektupta Ali Ufkî'den ölmüş biri gibi söz eder(105). Spon da 1678 yılında yayınlanan kitabına bu bilgiyi aynen aktarır(106).

Diğer yandan, aynı Antoine Galland Fransız sefiri Marquis de Nointel ile 1670 yılında Istanbul'a gelmiş ve 20 Eylül 1673'de ayrılmıştır. O tarihe kadar devam ettirdiği günlüğünde Ali Ufkî'nin ölümünden söz edilmiyor. Bu ölüm Galland'ın çok ayrıntılı bir günlük tuttuğu 1672 ya da 1673 yıllarından birine rastlasaydı, bu yakın dostunun vefatını günlüğüne not etmiş olacağı varsayılabilir(107). Böylece *Ali Ufkî'nin olası ölüm tarihinin 20.9.1673 ile 10.5.1677 arası olduğunu söyleyebiliyoruz.* Dolayısıyla Klasik Avrupa kaynaklarının verdiği 1675 tarihini Ali Ufkî'nin ölüm tarihi olarak kabul etmekte bir sakınca yok.

---

(105) M.ABDELHALM, *Correspondance d'Antoine Galland....,* Paris, 1964, s. 121-122.

(106) Jacob SPON ve George WHEELER, *Voyage d'Italie, de Dalmatie, de Gréce et du Levant, fait aux années 1675 et 1676,* Lyon, 1678, s. 154. Aynı bilgiyi Spon'un ölümünden sonra aynı seyahatnameyi tekrar kaleme alan George Wheeler de verir. Bkz. George WHEELER, *Voyage de Dalmatie, de Grece et du Levant,* Amsterdam, Jean Wolters, 1689, Cilt II, s. 167

(107) Bkz. Albert VANDAL, *L'odyssée d'un Ambassadeur. Les Voyages du Marquis de Nointel (1670-1680),* Paris, Ed. Plon, 2. baskı, 1900; Antoine GALLAND, *Istanbul'a ait Günlük Hatıralar (1672-1673),* çeviren N.S.Örik, Ankara, TTK Basımevi, 1949. Galland bu günlüğünde 1665 yılında Levinus Warner'in ölümüyle, İngiliz sefiri Harvey'in hastalığından söz edebiliyor. Hocası Ali Ufkî'nin ise ne ölümünden ne de hastalığından bahis var.

Diğer yandan, Eylül ve Ekim 1675'te Istanbul'da bulunmuş olan Jacob Spon, Ali Ufkî'den "Ölümünden önce İzmir Konsolosu Paul Rycaut'ya birtakım layiha'lar vermişti" biçiminde söz eder(108). Ancak bu kayıt, Ali Ufkî'nin Eylül 1675'ten önce ölmüş olduğu anlamına gelmeyebilir. Jacob Spon, Ali Ufkî'yi bizzat görmemiş, tanımamış, sadece onun birkaç eserini görmüştür. Spon, 1678'de yayınlanan kitabındaki Ali Ufkî'nin ölümüne ilişkin bu bilgiyi pekâlâ 1677 yılında Antoine Galland'dan elde etmiş olabilir. Cahit Öztelli, 1976'da yayınlanan bir yazısında, Ali Ufkî'nin bir şiirine dayanarak, onun 1676 yılında henüz hayatta bulunduğunu ileri sürer. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, bu mümkündür(109).

Ali Ufkî'nin nerede öldüğü (ve mezarının nerede bulunabileceği) konusunda elde şimdilik hiçbir belge ya da kesin bilgi yoktur. Buna rağmen, veya bundan dolayı, Ali Ufkî'nin ölüm yeri şiddetli polemiklere konu olabilmiştir. Ali Ufkî'nin nerede öldüğü konusundaki tek yazılı ipucu, Cornelio Magni'nin kitabının önsözündeki ibaredir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi burada "Müslüman olarak ölmüş Polonyalı, asıl adı Alberto Bobovio olan Ali Ufkî"den söz ediliyor. Ali Ufkî ömrünün son yıllarında Avrupa'ya dönebilseydi, bu yıllarındaki dostlarından olan Magni herhalde bu denli kısa bir ifadeyle yetinmezdi. Diğer yandan, Ali Ufkî'nin son Avrupalı dostlarından John Covel ve Antoine Galland da, onun Osmanlı toprakları dışına çıkmasından söz etmezler. Bu ipuçları bizi Ali Ufkî'nin Istanbul'da ölmüş olduğunu düşünmeye itiyor. Bu kadar uzun süre Istanbul'da kalmış, Müslüman olmuş bir Avrupalı, ömrünün son yıllarında tanassur edip Avrupa'ya dönmüş olsaydı bu olayın izlerine Ali Ufkî'yi yakından izlemiş olan Avrupa kaynaklarında mutlaka rastlanırdı.

---

(108) J. SPON ve G.WHEELER, *a.g.e.*, s. 154.

(109) Cahit ÖZTELLİ, *Uyan Padişahım,* Istanbul, Milliyet Yayınları, 1976 ve C. ÖZTELLİ, "Ali Ufkî Ağa'dan Oransay Bey'e", *Türk Folklor Araştırmaları,* 328, Kasım 1976, 7811-7814.

EK: Saray-ı Enderûn'un Meşkhane ile İlgili Bölümü

Musıki Odası ve İçindekiler(1)

Çok sayıda saz ve ses sanatçısından oluşan bu odayı yönetene *maestro*'ya *sazendebaşı* denir. Benim zamanımda sazendebaşı, Cenevizli bir mühtediydi. Musıki odası musıki, şiir, aritmetik ve geometri gibi ilimlerde mahir içoğlanlardan oluşur. Yemeklerini akağalarla birlikte *kapı ağasının* küçük odasında yerler. Kapıağasına akağalarının en kıdemlileri hizmet ederler. Bunlardan *anahtar oğlanı* anahtarlardan sorumludur. *Peşkir oğlanı* sofra örtüsü ve peşkirlerle meşgul olur, *ibrik oğlanı* da el yıkamaya yardımcı olur(2).

19. *Meşkhane*, musıki talim edilen odaya denir. Akşama kadar açık olan bu odaya oda müzikçileriyle askeri müzikçiler musıki m19. *Meşkhane*, musıki talim edilen odaya denir. Akşama kadar açık olan bu odaya oda müzikçileriyle askeri müzikçiler musıki meşketmeye gelirler. Divan'dan sonra üstadlar gelip *meşkhane*'de otururlar. İç oğlanlar da gelip üstadların karşısına otururlar. Kâh saz eşliğinde kâh sazsız olarak kendilerine en hoş musıki eserleri öğretilir. İtalyan musıkisi hakkında bilgiye sahiptirler. Cezayir korsanları tarafından esir edilen yetenekli bir

(1) *Quanto di piu Curioso e Vago a potuto raccorre CORNELIO MAGNI ...Aggiontavi la relazione del Seraglio del Gran signore,... distesa di Alberto Bobovio Leopolitano, trattenuto con nome di Ali Bei, in qualita di Paggio di musica.* (Parma, Galeazzo Rosati, 1679) adlı eserin bir bölümünün çevirisidir. Bu eserin 502-601 sayfaları arasında Ali Ufkî Bey'in yazdığı *Saray-ı Enderûn* bölümü yer alır. *Musıki odası ve içindekiler* adlı alt bölüm de 550-555. sayfaları kapsar. Mektuplar şeklinde düzenlenmiş kitabına bu bölümü alırken "6. Mektup" başlığını da atan Cornelio Magni, "Galata, 14 Ekim 1672" tarihini düşmüştür. *Saray-ı Enderûn* bölümünün başında Cornelio Magni şu ifadeye yer vermiştir: "Padişahın 'yeni' adı verilen sarayı hakkındadır. Boğdurulan Sultan İbrahim ve el'an hüküm sürmekte olan oğlu Sultan Mehmet devirlerinde Saray'da uzun yıllar müzisyen sıfatıyla oturan Lvov'lu Polonyalı Alberto Bobovio tarafından yazılmıştır" (a.g.e. sayfa 502). Cornelio Magni'nin kitabının 1679'da yayınlanan bu ilk baskısının önsözünde de şöyle bir cümle vardır: "Saray ve yaşamı hakkında en doğru bilgileri içeren bir bölüm eklenmiştir. Bu bilgileri Ali Bey adıyla Müslüman olarak ölen Polonyalı Alberto Bobovio kaleme almıştır". Burada çeviriyi yaparken Cornelio Magni'nin yayınladığı versiyonu esas almakla birlikte, yer yer de Nicolaus Brenner'in Almanca çevirisiyle (Viyana, 1667) karşılaştırdık.

(2) İtalik'le yazılı kelimelerin tümü Cornelio Magni'nin metninde de öyledir. Bunların dönemin İtalyanca imlâsıyla yazılmış olanlarını günümüz Türkçe imlasına çevirdik. Örneğin "Kappa Agassi"yi *kapıağası*, "Mescane"yi *Meşkhane* yaptık. vs. Birkaç yerde İtalyanca orijinal metni parantez içinde verdik. Açıklama gerektiğinde de bunları (.....) içinde yerleştirdik. Magni'nin koyduğu 19. sayısı, meşk hanenin Saray'ın krokisinde 19sayılı odada bulunduğuna işaret eder.

İtalyan başilâhicisi ("Kapellmeister"-"Maestro di capella") vaktiyle Sultan Murad'a armağan edilmişti. Bu üstad da, gerek a *capella*, gerekse saz eşliğinde okunmak üzere birçok şarkı bestelemişti. Padişah tarafından fazla kadınsı bulunan bu eserler hoşa gitmedi ve bu müzik revaç bulmadı. Tonları (Tonaliteleri) bilirler ve bunlarla ezberden şarkılar bestelerler. *Murabba, kâr, nakış, semâi* gibi çeşitli ince eserlerde ritm her zaman küçük bir davulla sağlanır. Güftenin mısralarının uzunluk veya kısalığına göre kullandıkları yirmi dört çeşit ölçü vuruşları vardır.

Tesbih, ilâhi, tevhid gibi samimi ve ciddi dinsel eserlerdeyse ellerini kaldırıp indirerek ölçü vurmazlar. Musiki hep ezbere öğrenilir; yazılabilmesiyse neredeyse bir mucize gibi görülür. Bense ders görürken öğrendiklerimi unutmamak için kapar, hemen notaya alırdım. Bu yeteneğimi gören birçok Türk üstadı da beni takdir ederdi. Bunun üzerine *erbaşı,* yani içoğlanları korosunun başı tayin edildim. Bunlar, öğrendikleri saz ve söz eserlerini sık sık unuturlar, hâfızalarını tazelemem için bana başvururlar ve müteşekkir kalırlardı. Dahası, kendilerine musikiyi yazma sanatını öğretmemi isterlerdi. Ancak, benim tek düşüncem özgürlüğüme tekrar kavuşmak olduğundan ve bunun ertelenmesine neden olacak her hareketten kaçındığım için onlara bu sanatın pekçok zaman ve emek gerektirdiğini söyleyip itizar ederdim.

Bazı bozuk tonlarda ("tuoni sforzati") birtakım şiirleri müzikle okurlar. Bu şiirlerin konuları savaş, hayat, aşk, ızdırap ve ayrılık gibi şeylerdir. Bu şarkılardan hoşlanan akılsızlar, bunların Farsça okunmasını dahi tercih ederler. Kullandıkları musiki aletleri şunlardır: *Kemençe, şeştâr, santur, miskal* ve *ney.* Bunlar keman, gitar, psalterion, gayda ve flüt gibidir; ancak Avrupa'daki aletlere hiç benzemezler. Bunlarla bazı nefis şarkılara eşlik ederler. İrticalen şarkı söyleyen, ve çok değer verdikleri şairleri de vardır.

Aynı odada *rakkas* adı verilen dansçı içoğlanlarla *mukallit ve mudhik* denen soytarılar da talim ederler. Bunların talim zamanı da akşam namazından geceye kadardır. Oda müzikçileriyle birlikte dışarı çıkarlar ve raksederken bazı küçük davullara değneklerle vururlar. Öğleden sonra odaya askeri musikinin üstadları gelirler. Bunlar da trompetlerle ve *zurna* adı verilen düdüklerle ders verirler, *davul* denen vurmalı çalgıyla tempo tutarlar. Bu müzisyenler, ayrıca, Padişahın önünde giden bir deve tarafından taşınan tunçtan davulları da çalmayı öğrenirler.

Bu çalgıcılar dış odalarda otururlar. Her sabah gün doğarken kalk borusu çalmak, sahurda ve bayramda hilâl göründüğünde bunu ilân

etmek bunların görevi arasındadır. Padişah ata bindiğinde önünden giderler. Ayrıca, bahşiş toplamak amacıyla sefirlerin bayramlarını tebriğe ve padişah tarafından *kaftan* giydirilen devlet büyüklerini kutlamaya giderler.

İçoğlanı olup iç odalarda oturanlarsa sadece bayram arefelerinde, Hırka-ı Saadet Alayı sırasında, veya herhangi bir *Paşa* ya da *Beylerbeyi* Saraydan çırağ edildiklerinde çalarlar. Ayrıca, Padişah kayıkla gezmeye çıktığında *bostancılar* kürek çekerken onlara iki gaydayla eşlik ederler ve bunun karşılığı olarak her seferinde *üçer* akçe alırlar.

Her Salı Padişahın saçını traş ettirdiği gündür. Oda müzisyenleri de o zaman huzurda çalarlar. Bazan da padişah kadınlarını çağırtır. O zaman müzisyenlerin başlarına bir örtü örtülür ve baş eğik çalıp söylemek zorunda bırakılırlar. Eğer biri başını kaldırıp etrafa bakmaya teşebbüs ederse, orada bulunan haremağalarından enselerine bir yumruk yiyecekleri kesindir. Zira bunlardan iki tanesi müzisyenlerin yanında - onların yukarıda sözünü ettiğimiz kadınlara bakmalarını engellemek için- yumruklarını kaldırmış hazır beklerler.

Bugün hüküm sürmekte olan Sultan Mehmet sünnet olduğunda müzisyenler sünnet ameliyatından sonraki nekahat döneminde oniki gün boyunca sürekli olarak *Hasoda*'da kalıp, çalmışlar ve söylemişler, bazı basit komediler de oynamışlar. Bu zaman zarfında pek az uyku uyuyabilen Padişah o tarihten sonra musikiye hiç iltifat etmemiştir. Bunun bir diğer nedeni de *Köprülü Paşa*'nın ona avlanma zevkini tattırmış olmasıdır. Sultan Mehmet avdan o denli hoşlanmıştır ki, daha sonraları av dışındaki bütün eğlenceleri unutmuştur denebilir.

Sultan Dördüncü Murat ve Sultan İbrahim musikiden hoşlanırlardı. İlkinin erkeklerle ikincisinin de kadınlarla ülfete düşkün oldukları söylenir.

Bunu yazanın sonsözü

Bu yazdıklarımızı, bilinmesi gerekenlerin samimiyet ve iyiniyetle, ve kendi gözümüzle gördüklerimize dayanarak, anlatabilmekten başka bir amaçla kaleme almış değiliz. Görmediğim, ya da yaşamadığım hiçbirşeyi yazıma almadım. Bana anlatılanlardan yararlandığım zamanlar ise (meselâ kadınlar konusunda olduğu gibi), bilgilerimi en güvenilir kaynaklardan almaya ve bu kaynakları birbirleriyle karşılaştırmaya, eleştirmeye çalıştım ve ancak yeterli bulduklarımı kullandım.

Pera bağlarında, 20 Mart 1670 tarihinde verilmiştir.

Alberto Bobovio

II- MEZMURLAR ELYAZMASI

1- SUNUŞ

Bu yazma Paris'te *Bibliothèque Nationale*'in Şark Yazmaları bölümünde *Suppl. Turc. 472* koduyla kayıtlı bulunmaktadır. Başka nüshası bilinmiyor. Antoine Galland tarafından Paris'e getirilen ve, o zamanki adıyla; Kraliyet Kütüphanesine (*Bibliothèque Royale*) teslim edilen yazma 23 Nisan 1883 tarihinde tasnife tabi tutulmuştur. Daha önceki tasnifleri kapsayan Edgard Blochet'nin kataloğunda yer almıyor(1). Ali Ufkî'nin eserlerini kapsayan Türkiye'de tertib edilmiş üç ayrı bibliyografya'nın hiçbirinde *Mezmurlar*'a rastlanmaz(2). Bibliothèque Nationale Şark Yazmaları Bölümünden Hafız-ı Kütüb Annie Berthier tarafından organize edilen bir sergi dolayısıyla teşhis edilmiş ve 1983 yılında Paris'te sergilenmiştir(3).

Yazmada herhangi bir ketebe, imza, ya da tarih yoktur. Ancak, Ali Ufkî'ye aidiyeti kuşku götürmez. Her şeyden önce yazı (pek de güzel olmayan bir nesih kırması) Ali Ufkî'nin *Mecmua-yı Saz u Söz*'deki yazısının aynıdır. Notaların hattının da aynı elden çıkuğı, Ali Ufkî'nin musikiye ilişkin diğer eserlerindeki nota yazısının aynı olduğu aşikârdır. Porte çizgilerinin çekiliş şeklinden nota uçlarının biçimlendirilişine kadar, kuşkuya yer bırakmayacak bir benzerlik vardır. Ayrıca, *Mezmurlar* elyazmasının Ali Ufkî'nin olduğuna, eseri yazarından bizzat alıp, yine Ali Ufkî'ye ait diğer iki yazma eserle birlikte Paris'e getiren Antoine Galland tanıktır: "Elimde Ali Bey tarafından yazılmış birçok şey var. Bunlar arasında Türkçe'ye çevirdiği ve bizzat bestelediği *Mezmurlar* kayda değer"(4). Yazmanın tam olarak hangi tarihte Galland tarafından Fransız Kraliyet Kütüphanesine teslim edildiği bilinemiyor.

---

(1) Edgard BLOCHET, *Catalogue des Manuscrits Turcs à la Bibliothéque Nationale,* Paris, 1932.

(2) Gültekin ORANSAY, *Ali Ufkî ve Dini Türk Musıkisi,* Yayınlanmamış Doçentlik tezi, Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Kütüphanesi, Y. 16566; Turgut KUT, "Ali Ufkî Bey ve Eserleri Hakkında", *Musıki Mecmuası, 332, Haziran 1977, s. 5-20;* Şükrü ELÇİN, *Ali Ufkî, Hayatı Eserleri ve Mecmua-ı Saz u Söz,* Istanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1976, s. X-XVI.

(3) Bkz. A.BERTHIER, *Vers L'Orient,* Paris, Bibliothéque Nationale, 1983, s. 75.

(4) Mohamed ABDELHALİM, *Correspondance d'Antoine Galland,* Paris, 1964, s. 122.

Yazma 5 yaprak, 10 sayfadır. Âharlı kâğıda, her sayfasında üç ya da dört sütun üzerine yazılmıştır. Miklâbsız meşin cildi muhtemelen Fransızdır. Sayfa ebadı 17x23.5 (15.5x21) santimetredir. Her mezmurun ilk kıtası notasının altına, hangi hecenin hangi notayla okunacağına işaret etmeye özen göstererek yazılmıştır. Notayı diğer kıtalar izler. Mezâmirin uzunluğu farklı olduğu için her sayfada bazan bir, bazan da iki mezmur vardır.

Mezmur (İngilizce: *Psalm*, Almanca: *Psalm*, Fransızca: *Psaume*), *Kitab-ı Mukaddes*'in *Ahd-i Atik* bölümünde Hazret-i Dâvud'un Tanrıya yakarış ve şikâyetlerini dile getiren şiirsel metinlerin her birine verilen addır (çoğul: Mezâmir)(5). Bunlar 150 tanedir. Biraraya gelmeleriyle *Ahd-i Atik*'in *Mezâmir* ya da *Zebur* suresi (bölümü) meydana gelmiştir Bizzat Hazret-i Dâvud tarafından sazı eşliğinde okundukları *Ahd-i Atik*'te yazılıdır. Bazıları ise "Sâzendebaşı"ya hitaben *Oku* emriyle başlar. Gerek havralarda gerekse kiliselerde bugüne dek müzikle okunagelmişlerdir. Bu adet özellikle Hristiyanlıkça geliştirilmiş, Orta Çağlardan itibaren Mezâmirin metinleriyle notalarını içeren çok sayıda kitap tertib edilmiştir. Bu kitaplara İngilizce *Psalter*, Almanca *Psalmbuch*, Fransızca da *Psautier* adı verilir. Anlaşılan Ali Ufkî de ilk kez bir Türkçe *Besteli Mezâmir* kitabı tertibetmek istemiştir.

Ali Ufkî'nin Mezmurlar elyazması Hazret-i Davûd'un ilk 14 Mezmurunun Türkçe çevirisiyle notalarından oluşur. Ali Ufkî mezmurları numaralarken rakam yerine harf kullanmıştır. Bu sisteme göre:

1= ا	8= ح
2 = ب	9= ط
3 = ج	10= ي
4 = د	11= يا
5 = ة	12= يب
6= و	13 = يج
7 =ز	14= يد
	15= يه

(5) Sözcüğün Eski Yunanca aslı *Psalmos*'tur. O da İbranice *Mizmor*'un çevirisidir. Bkz. *New Catholic Encyclopedia,* New York, Mc Graw Hill, 1967, Cilt XI, s. 935-941.

Ali Ufkî numaralamayı onbeşinci mezmur için de yapmış, nota çizgilerini de çekmiş, fakat sayfayı boş bırakmıştır. Ayrıca Mezmur ب ile ج arasına Ali Ufkî Mezmur III başlığıyla 8 satırlık nota yazmış, bunun ilk dört satırının altına güfteyi de eklemiş, fakat hepsinin üstünü çizmiştir.

Ali Ufkî notaların başına ne tempoyu belirlemeye yarayabilecek herhangi bir ibâre (andante, adagio vs. gibi) koymuş, ne de, âdet hilâfına, eserin usûl ya da veznini belirtmiştir. Ayrıca, ölçü çizgisi de yoktur. Bestelerde, birkaç küçük istisna dışında, her perde, her nota, güftenin bir hecesine denk getirilmiş, güfte taksimatına gerek kalmamıştır.

Her Mezmur notasının başında eserin makamı belirtilmiştir. Onbeş adet mezmur bestesinin makamları, sırasıyla, şunlardır:

ا Nevâ Rûmî	ط Zirefkend
ب Buselik	ي Hüseyni
III Rast ve Mâhur	يا Buselik
ج Rast ve Mâhur yani Gerdaniye	يب Buselik
د Pençgâh	يح Buselik
ة Hüseyni	يد Muhayyer
و Çargâh	يةّ ---------
ز "Nevâ-yı Acem yani Uşşak"	
ح Hüseyni	

İlk mezmurun makamı olan "Nevâ Rûmî"ye başka bir kaynakta rastlayamadık. Ali Ufkî Nevâ Rûmî ibâresini yazmadan önce Rast ve Pençgâh kelimelerinin üstünü çizmiştir. Nitekim bu ilk mezmurun bestesi, seyir itibariyle Rast ve Pençgâh makamlarına benzer. Dördüncü mezmurun başlığının içerdiği Gerdaniye makamının tanımıyla, sekizinci mezmurun başlığındaki Uşşak makamı tarifi son derece ilginçtir(6).

(6) Uşşak makamının niteliği ve diğer makamlarla olan ilişkisi konusunda fikirbirliği bulunmadığını Ali Ufkî'den yarım asır sonra yaşamış olan Kantemiroğlu'nun yazdıklarından anlıyoruz. Bkz. *Kitâb-ı İlm-ül Musıki âlâ vech-i Hurufat* (Kantemiroğlu Edvarı), Istanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Kütüphanesi, Y. 2768, s. 25-26..

"Mezmurlar" ne zaman yazıldı?

Bu konuda, kabaca bir tahmin yapabilmemizi sağlayan bir iki tarihsel bilgiye sahibiz.

Mezâmir-i Dâvûd, *Ahd-i Atik*'in küçük bir bölümüdür. Ali Ufkî *Ahd-i Atik*'in Türkçe çevirisini 1655-1665 yılları arasında Istanbul'da bulunmuş olan Levinus Warner'in teşik ve desteğiyle yapmış ve 1664 yılında tamamlamıştır(7). Müziğini yapacağı mezmur ayetlerini "güfteleştirmeye" daha sonra başladığını varsayarsak, bu mezmurlar metninin yazım tarihinin en erken 1665 yılı olduğunu söylemek mümkün olur. Bunu destekleyen bir diğer olgu da, *Mezmurlar* yazmasının Levinus Warner'in kitapları arasında yer almamasıdır. Eğer Ali Ufkî *besteli mezâmirini*, tıpkı *Ahd-i Atik* çevirisi gibi, Levinus Warner'in teşvik, destek ya da siparişiyle yapmış olsaydı o zaman bu elyazması büyük bir ihtimalle Levinus Warner'in 1665 yılında ölümünden sonra Leiden Üniversitesine bağışlanan kitapları arasından çıkardı. Diğer yandan, Mezmurlar metninin Ali Ufkî'den Antoine Galland'a geçtiğini, bizzat Galland'ın 1677'de yazdığı bir mektuptan öğreniyoruz(8). Ali Ufkî'ye ait mezmurlar da dahil birçok elyazmasının 1675'ten önce Galland'ın eline geçmiş olduğundan Jacob Spon'un da bilgisi vardır(9). Antoine Galland Istanbul'a ilk kez 1670 yılında gelmiş ve 23 Eylül 1673'e dek kalmıştır(10). İkinci gelişi 1679 yılında, yani Ali Ufkî'nin ölümünden sonradır. Demek ki eseri Galland 1673 yılı Eylül ayından önce almış olmalıdır. Sonuç olarak Ali Ufkî'nin mezmurlar metnini 1665 ile 1673 yılları arasında, yani ömrünün son yıllarında yazmış olduğu anlaşılıyor.

---

(7) Bkz. *Levinus Warner and his Legacy*, Leiden, Brill, 1970, s. 63-64;N. MOUT, Calvinoturcismus...

(8) Jacob Spon'a 10.5.1677 tarihli mektup. Bkz. M.ABDELHALİM, *Correspondance, d'Antoine Galland*, Paris, s. 122.

(9) Jacob SPON, *Voyage d'Italie....*, Paris 1678, Cilt I, s. 259, M.ABDELHALİM, *a.g.e.*

(10) Bkz. A.VANDAL, *L'Odyssée d'Un Ambassadeur*, Paris, Plon, 1900.

Mezmurlar usûllü mü bestelenmiştir?

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Ali Ufkî mezmur notalarının başına usûl belirtecek herhangi bir işaret koymamıştır. Ancak bu onların usulsüz oldukları anlamına gelmeyebilir. Bu düşünceden hareketle mezmurların melodik kalıplarını yakından inceledik.

Eğer bir mezmur belirli bir usûl kalıbıyla tartılmışsa, belirli sayıda zaman birimlerini kapsayan usûle, yine belirli sayıda zaman birimiyle ölçtüğümüz nota sayısının tekâbül etmesi gerekir. Bir mezmurda bu tür bir nota düzeni görülürse, o takdirde hiç olmazsa o mezmurun kaç zamanlı bir usûlle tartılmış olduğunu (bu usûlün hangisi olduğu tam olarak bilinemese dahi) söylemek mümkün olur. Mezmurlarda kullanılmış en küçük notayı, yani bir sekizliyi, zaman birimi olarak kabul edip, melodik yapıdan hareketle ritmik kalıplara, varsa, ulaşmaya çalıştık. Sonuç pek olumlu olmadı.

Bütünüyle bir usûle oturabilecek bir melodik yapıya sahib olan tek mezmur *Mezmur 12*'dir. 16 birimlik bir düzeni vardır (Düyek, Çifte Düyek, Fer, Nim Hafif usûllerinden herhangi biri uygun düşebilir). Üçüncü, dördüncü, beşinci, altıncı, yedinci, sekizinci, onuncu, onbirinci, onüçüncü ve ondördüncü mezmurlar bu tür bir ritmik-melodik düzene sahip değildirler fakat hep ikili birimlerin biraraya gelmesinden oluştukları için onlara ancak sofyan usulü denk düşebilir. Aynı şekilde *2a* olarak verdiğimiz mezmur hep üçlü ya da üçün katları olan birimlerden oluştuğu için semâi usûlü uygun düşebilir. Birinci, ikinci ve dokuzuncu mezmurlar ise tamamen düzensizdirler ve en basit (iki ya da üç zamanlı) ritmik kalıplara bile uyum sağlayamayacak bir melodik yapıya sahiptirler.

Ayrıca Ali Ufkî mezmurlarda sık sık, ve altını çizerek *point d'orgue* (𝄐) işareti kullanmıştır. Bir usûlle muntazam şekilde bestelenmiş bir Klasik Türk Müziği eserinde, elbette ki bu işaretin yeri yoktur. 15 mezmurdan sekizinin son notası üzerinde bu işaret konulmuştur. Onbirinci mezmurda ise parçanın ortasındaki bir ses'in üzerinde *point d'orgue* vardır. Mezmurların yapısal düzensizliği de gözönüne alındığında, *point d'orgue*'ların çokluğunun onların usulsüz bestelenmiş olmalarına *bir ipucu daha* olarak kabul edilmesi gerektiği

kanısındayız.

Diğer yandan, mezmurlarda, dönemin en yaygın ses musıkisi üslûbunun aksine, her hecenin melodik örgüye bölünmesinden oluşan sanatlı *melisma*'lardan eser yoktur. Ali Ufkî mezmurları yapıca basit, meyansız bazı tekke ilâhilcri üslûbunda bestelemek istemiş olabilir. Ancak o zaman usûllerinin açık ve belirgin olması gerekirdi. Yahut da Ali Ufkî notayı sadece icranın bir iskeleti olarak düşünmüş olabilir. O takdirde de icracı, kendi zevk-i selimine göre gereken yerleri süsleyip uzatabilecektir. Bu şekilde *Durak* üslûbunda okunacak bir eserin de usulsüz olması anlayışla karşılanır.

Mezmur notalarının transkripsiyonu

Ali Ufkî'nin yazdığı notaların, porte üzerinde çağdaş yazımlarından hep bir çizgi altta olmalarından dolayı, ikinci çizgi fa anahtarıyla yazıldıkları sanılabilmiştir(11). Bu, bugünkü sol anahtarıyla yazılmış Türk Musıkisi eserlerini okuma ve yazma alışkanlıklarımızın doğurduğu yanlış bir yorumdur. Ayrıca, Ali Ufkî'nin 𝄡 işaretini portenin alttan ilk çizgisinin hizasına koymuş olmasından, birinci çizgi do anahtarı kullanmış olduğu sonucuna da varılabilmiştir(12). Bunlar, Türk Musıkisinin son yüzyılda yazılış ve okunuş alışkanlıklarının doğurduğu teleolojik yanılsamalardır.

Gerek *Mecmua-yı Saz u Söz* gerekse *Mezmurlar* notalarını yazarken Ali Ufkî'nin hareket noktası başkaydı. Ali Ufkî, Türk Musıkisinin ana makamının Rast makamı olduğunu zımnen kabul eder ve, daha da önemlisi, Rast makamının dizisini do majör'e eşdeğer tutar(13). Ayrıca, portede 𝄡 (ya da 𝄞) olarak işaretlediği-genellikle alttan ilk sıradaki-çizgiye bu do majör dizisinin ilk sesini yerleştirir.

(11) Bkz. Hüseyin Sadettin AREL, "300 küsur senelik Nota Mecmuası hakkında", *Musıki Mecmuası,* 45, 1 Kasım 1951, s. 3-6.

(12) Bkz. Gültekin ORANSAY, "Türkiye'nin Beşyüz Yıllık Küğ yaşamından Belgeler-II", *Musıki Mecmuası,* 197, Temmuz 1964, s. 154-155

(13) Bunun ilk farkına varan Haydar SANAL olmuştur. Bkz. H.SANAL *Mehter Musıkisi,* Istanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1964, s. 130. Bunu kabul eden G.ORANSAY da transkripsiyonlarını buna göre yapmıştır. Bkz. G.ORANSAY *Ali Ufkî ve Dinî Türk Musıkisi,* Ankara, A.Ü. İlâhiyat Fakültesi Kütüphanesi (Y. 16566).

Dolayısıyla Ali Ufkî notalarını bugünkü olağan notaya çevirirken:

1) Do majör=Rast eşdeğerliğinin gerektirdiği fa diyez işaretini anahtara yerleştirmek, ve

2) Notaları hep bir beşli tize aktararak okumak ve icra etmek gerekmektedir.

Mezmurlar'da kullanılan işaretler

Mezmurlar yazmasında Ali Ufkî *Mecmua-yı Saz u Söz*'de olduğu gibi çok çeşitli, bazan da çelişkili işaretler kullanmamış, aşağıda asıllarıyla karşılıklarını verdiğimiz birkaç işaretle yetinmiştir:

Ali Ufkî'nin kullandığı	**Karşılığı**
	Diyez (#) olarak yazdık
	Bemol

Bunlar dışında kullanılan tek özel işaret *point d'orgue*'dur (𝄐). Ali Ufkî hiç noktalı nota (𝅗𝅥. , 𝅘𝅥𝅮.)kullanmamış, hiçbir yerde de usûl belirtmemiş ya da *Mecmua-yı Saz u Söz*'de olduğu gibi çeşitli usûlleri sembolize eden işaretler kullanmamıştır. Ali Ufkî zaman değerlerini belirten şu notaları kullanmıştır: 𝅗𝅥 , 𝅝 ve 𝄻 Bunları transkripsiyonda sırasıyla 𝅘𝅥𝅮 , 𝅗𝅥 ve 𝅗𝅥 olarak verdik. Usûl belirtmediği gibi, Ali Ufkî ölçü çizgisi de kullanmamıştır. Bundan ölçü ve usûlün her mısranın sonunda bittiği anlamı çıkarılabilir. *Mezmurlar*'ın hiçbir yerinde tekrar (reprise) işareti de yoktur.

Mezmur metinleri hakkında

Ali Ufkî, bu manzum çevirilerinde, kafiye düzenini ön planda tutmuştur. Her mezmurun içindeki kıtaların kafiye düzeninin birbirinin aynı olmasına özen gösterilmiştir. Ondört adet mezmurun kafiye düzeni aşağıdaki gibidir:

Mezmur 1 : aabbcc (4 kıt'a)
Mezmur 2 : aabbccdd (6 kıt'a)
Mezmur 3 : aabccbddeffe (4 kıt'a)
Mezmur 4 : abaabcdccd (4 kıt'a)
Mezmur 5 : abbab (Müstezad-12 kıt'a)
Mezmur 6 : aabccb (10 kıt'a)
Mezmur 7 : aabbccdd (8 kıt'a)
Mezmur 8 : aabb (9 kıt'a)
Mezmur 9 : aabb (20 kıt'a)
Mezmur 10 : ababbcc (9 kıt'a)
Mezmur 11 : ababcbc (4 kıt'a)
Mezmur 12 : abab (7 kıt'a)
Mezmur 13 : aabba (5 kıt'a)
Mezmur 14 : abbaa (Müstezad-7 kıt'a)

Metinlerde de görülebileceği gibi, hece sayıları takribidir. 10 heceli bir vezinle çevrilmiş bir mezmurda, örneğin, sık sık 9, 11 ya da 12 hece içeren mısralara rastlayabiliyoruz. Ya da, bir müstezad kıt'asının hep 4 heceli olması gereken son *mısraı* bazan 5 heceli oluveriyor. Dolayısıyla, bu çevirilerde şekil açısından da kesin bir düzenin varlığından söz etmek mümkün değil.

Ali Ufkî, bu manzum çevirileri yaparken, orijinali nisbeten kısa olan her bir mezmur ayetini sıkça uzunca bir kıt'a'ya dönüştürme yolunu seçmiştir. Örneğin 14. mezmurun ikinci âyetinin manzum çevirisini, yine bizzat Ali Ufkî'nin yapmış olduğu mensur çeviriyle karşılaştıralım(14):

(14) *Kitâb-ı sefer-i hâlika ve mezâmir-i Dâvûd,* Ali Bey tercümesi, Londra, 1852, s. 116-154.

Mensur çeviri	**Manzum çeviri**
Rab göklerden ademoğulları	Rabb baktı semâdan buraya
üzerine baktı Allahı anlayan ve	Beni âdeme azim ile,
talebeden var mıdır görmek için	Bir kimse var mıdır ki rikkat ile Akil olup Allahı araya Ona yaraya

Onuncu mezmurun sekizinci âyeti bu yapay şiirleştirme denemesine bir diğer (aşırı) örnektir:

Mensur çeviri	**Manzum çeviri**
Zalimin kolunu kır ve yaramazın zulmünü araştır, tâ bulmayıncaya değin.	Zalimlerin kolun et şikeste Yoksa onlara muhib olmazsın Ki şerirün zulmü olup beste Arasan da hiç artık bulmazsın Allah Ta'âlâ ne olur sormazsın Ebeden padişah olur kudsünde Fâsık kavmi istisal ettiği hinde.

Mezmurlar'ın melodik-makamsal yapıları

Mezmurlardaki her bir melodik kalıbı Ali Ufkî bir mezmur mısraı uzunluğuna tekâbül ettirmiştir. Form ve iç yapı incelemesi için her bir kalıba-yukarıda kafiyeler için yaptığımız gibi-bir harf verdik. Ayrıca her mezmur için küçük bir makam seyri değerlendirmesi yaptık.

Mezmur 1	Melodik kalıplar: ABCDEF Ambitüs: 1 oktav. İki kez nevâ perdesinde asma karar yaptıktan sonra rast perdesinde karar veriyor. Melodik seyir pençgâh makamınınkini andırıyor. "Nevâ Rumî" adına başka bir kaynakta rastlayamadık. Ali Ufkî'nin kendi icadı olabilir.

Mezmur 2	Melodik kalıplar: ABCDEFEG Ambitüs: 1 oktav. Karakteristik sayılabilecek bir bûselik makamı seyrinden sonra, dönemin çoğu bûselik eserleri gibi zengûle perdesini göstermeksizin dügâh perdesinde karar veriyor.
Mezmur 2a	Melodik kalıplar: ABCDEFG Ambitüs: 1 oktav. "Rast ve Mahur" makam başlığını taşıyan bu mezmur, tiz seslerde biraz fazlaca dolaşan, dügâh perdesinde de asma karar yapan bir rast eser görünümündedir.
Mezmur 3	Melodik kalıplar: ABCDEFGHİJKL Ambitüs: 1 oktav. Rast, nevâ ve gerdaniye perdelerini eksen alan bir seyir gösteren bu mezmurda iki kez nevâ perdesinde hicâz'lı kalışlar yapılmış. Dügâh ya da hüseynî perdesinde asma karar yoktur. Gerdâniye makamının bugünkü şeklinden farklı olarak karar dügâh değil, rast perdesindedir.
Mezmur 4	Melodik kalıplar ABCDECFGHİ Ambitüs: bir altılı aralığı. Ali Ufkî'nin verdiği *Pençgâh* başlığına rağmen, neredeyse bütünüyle bir beşli (dügâh-hüseynî perdeleri) içine hapsolmuş bu parçaya makam atfetmek biraz zor.
Mezmur 5	Melodik kalıplar: ABCDE Ambitüs: bir oktav. Verilen başlığa uygun olarak bu mezmur tipik bir *hüseyni* makamı seyri gösteriyor.

Mezmur 6

Melodik kalıplar: ABCDEF
Ambitüs: bir yedili.
Çargâh başlığına rağmen bu mezmur daha çok *sabâ* makamı seyrine yakın görünüyor. Ancak bu iki makamın karakteristik perdesi (re bemol) anahtar da ya da eser içinde belirtilmemiştir.

Mezmur 7

Melodik kalıplar: ABCDEFGH
Ambitüs: bir oktav.
Ne *Mecmua-yı Saz u Söz*'de ne de başka bir kaynakta acem, nevâ ya da uşşak makamlarında bu mezmurun seyir ve kararına tekâbül eden bir esere rastlayamadık. Gerçi Kantemiroğlu, Ali Ufkî'den yarım asır kadar sonra, "gayr-ı müstâmel" bir Nevâi Uşşak terkibinden söz ediyor, ancak elimizde bu makamdan eser yoktur. Bu mezmurun seyrinde genellikle Nevâ'nınkine bir yakınlık seziliyor. Ali Ufkî nevâ perdesinde hicâz'lı karar yaparak yeni bir terkip oluşturmak istemiş olabilir.

Mezmur 8

Melodik kalıplar: ABCD
Ambitüs: 1 oktav artı 1 ses (ses sahası en geniş mezmur).
Mezmur 5 gibi, tiz seslerde biraz fazlaca gezinen bir Hüseyni seyri görülüyor.

Mezmur 9

Melodik kalıplar: ABCD
Ambitüs: 1 oktav.
Zirefkend, bugün artık kullanılmayan bir makamdır. Kantemiroğlu iki tür zirefkend makamı tanımlar: 1) Dügâh perdesinde, ve 2) Aşiran perdesinde karar eden türler. "Alâ kavl-i atik" başlığı altında da zirefkend-kûçek'i yine dügâh perdesinde karar ettirir. Bu kısa mezmurunsa seyir itibariyle, bir öncekinden önemli bir farkı yoktur.

Mezmur 10

Melodik kalıplar: ABAC (B) DEF
(C kalıbı, bir tek nota farkla B'nin aynıdır)
Ambitüs: 1 oktav.
Makamın bugünkü kullanımına daha yakın bir *hüseyni* seyri görülüyor bu mezmurda. Mezmur 5 ve 8'deki gibi seyrin ağırlığı tiz seslerde değil.

İki kez ♭ (bemol) işareti eviç perdesini acem'e çevirmek için kullanılmış.

Mezmur 11

Melodik kalıplar: ABCDEFG
Ambitüs: 1 oktav.
Bu mezmur da, Mezmur 2 gibi, düz bir bûselik seyri gösteriyor. ♭ işareti burada da bir kez kullanılmış.

Mezmur 12

Melodik kalıplar: ABCD
Ambitüs: 1 oktav.
Makam ve seyir nitelikleri bundan önceki gibidir.

Mezmur 13

Melodik kalıplar: ABCDE
Ambitüs: bir yedili.
Bundan öncekiler gibi, karakteristik bir bûselik makamı seyri gösteren bu mezmurda muhayyer perdesi hiç kullanılmamıştır.

Mezmur 14

Melodik kalıplar: ABCDE
Ambitüs: 1 oktav.
Yukarıdaki hüseyni mezmurlarla bu muhayyer mezmur arasında seyir farkı yoktur.

Mezmurların hiçbirinde bir zemin-meyan-nakarat yapısı görülmüyor. Gerçi bazılarında bir iki makam geçkisi yok değil. Ancak bunlar eserin melodik yapısının tümünün içinde bir "meyanhâne" oluşturacak düzenli bir biçimde oturmuş değildir.

Üçüncü Mezmur Hakkında

İlk iki mezmuru (ا ve ب olarak numaralananlar) yazdıktan sonra Ali Ufkî Mezmur 3- *Der Makam Rast ve Mahur* başlığı altında sekiz satır nota, bunların ilk dördünün altına da güfte yazmış ve bilâhare hepsinin üstünü çizmiştir.Bu mezmuru transkripsiyonda 2a olarak gösterdik.

Bu mezmur güftesinin Hazret-i Dâvud'un hangi mezmurunun çevirisi olduğunu bulamadık. Daha doğrusu, Hazret-i Dâvûd'un mezmurları arasında bu mealdeki bir ayetle başlayan birçok mezmur vardır. Ali Ufkî'nin bunlardan hangisini çevirmeye teşebbüs ettiğini tahmin etmek mümkün görünmüyor. Ancak ayetin tümünün notasının yazılmış olması, Ali Ufkî'nin önce besteyi tamamlamış, ayeti de çevirirken yarı yolda vazgeçip tümünü birden çizmiş olduğu izlenimini doğuruyor. Bu da Ali Ufkî'nin mezmur bestelerini -ve mezmur ayetlerini güftcleştirip notalara uydurma işlemini- nasıl yapmış olduğuna dair bir ipucu oluşturuyor. Ali Ufkî her mezmur için önce notaları yazmış, sonra da ayetleri güftcleştirirken, hece sayısını ona göre ayarlamış olmalıdır.

Mezmur Metinlerine Derkenârlar

Mezmur metinlerinin yanlarına Ali Ufkî birkaç yere not düşmüştür. Bu derkenar'ların listesi aşağıdadır:

1) 2ci mezmurun 5ci kıtasının son mısraının yanına-bu mısraın son kelimesini açıklamak ister gibi- "sakim yani yol" ibaresi görülüyor.

2) Aynı mezmurun 6. ve son kıtasının son mısraının son kelimesini yanına -belki de aynı amaçla "tenkil azab" notu vardır.

3) Üçüncü mezmurun sonunda, bir zeyl gibi iki mısra eklenmiştir. "Düşmen put perest / Bî-gûyed, bi-çâre".

4)Dördüncü mezmurun ikinci kıtasının son mısraının son sözcüğünün açıklanması olarak anladığımız bir not da şöyledir: "Ünnah etmek, yani sızlamak".

5) Dokuzuncu mezmurun ondördüncü kıtasının yanında dikey olarak, şu ibare vardır: "İyi tarik tutmak".

6) Onbirinci mezmur'un ikinci kıtasının son satırının yanında, "Fâsık

kurnazı" deyimini açıklayan "yani gâfil ve nâdân" ifadesi okunuyor.

7) Aynı mezmurun son kıtasının altıncı satırının yanında "Yani kahpece işler" diye okuduğumuz bir not vardır.

8) Onüçüncü mezmurun dördüncü kıtasının son mısraının son kelimesi olan hain'in hemen ardında, onu açıklamak ister gibi, ey fahiş ibaresi okunuyor.

Mezmur metinlerindeki bu açıklama ve düzeltmeler, bazı silinti ve kazıntılarla birlikte, Mezmurlar yazmasının tebyiz edilmeyi bekleyen bir müsvedde olarak düşünüldüğü izlenimini yaratıyor. Ancak, bu varsayımın doğrulanabilmesi için bir başka nüshasının (varsa) ele geçmesi gerektiği açıktır.

2) MEZMUR METİNLERİ

Mezmur 1

(Der- Makam-ı Nevâ-i Rûmî)

Kim ki eşrârın meşveretinde
Olmayup zâniblerin katında
Gezmeyüp tarîkatında durmadı
Müstehzî meclisinde oturmadı
İlla rûz ü şeb tilâvet ide
Din-i Allah'ta ne mutlu ol sa'îde

Müşabih ola şol hûb şecere
Ki dikilmişken meyillü yere
Hod mevsiminde virür meyvesini
Çekmez yaprakların dökülmesini
Kezâlik şol âdem olup kârdâr
Her iş ve güçde ola ber-hurdâr

Yaramazlara gelmez bu hâller
Mâ-saman çöpü gibi olalar
Ki anı yel ü rüzgâr savurur
Divane fâsitler hükm.de durur
Ne sâdıklar cemâ'atlerinde
Günâh-kâr devrâna beytlerinde

Ki Allah bilür sâdıklarını
Onları saklar hem rızklarını
Anun-çün onlara sa'âdet bâkî
Zâniblerinse hâlı bed ü şâki
Silk ettikleri târikatı berbâd
Olup mahv, ola ebedü'l- âbâd

Mezmur 2
(Makam-ı Bûselik)

Niçün ümem girerler teşvîşe
Hem kavimler iderler bâtıl endîşe
Mülûku'l-arz ider muhasara
Hem beyler ider müşavere
Allah'a adâvet idüp hem kîne
Ve anun Mesîh'i üzerine
Kalkup elbette onlarla muhârebe
Etmek isterler hem mudâraba

Dirler ki kovalum bendelerini
Üstümüzden atalım iyilerini
Ve dahı bazı gayr güft ü gûlar
Semâda sakinse onlara güler
Rab onları hep mühreye tutar
Bâtıl ola hep bu kadar gül'târ
Çün bî-pervâdır onlardan ol kâdir
Duya hikmetini her kavm-ı gâdir

O zaman Hak Ta'âlâ söyleye
Hem hiddet ile sert hitâb eyleye
Onları gazabı ile şaşıra
Medhûş eyleyüp tağları aşıra
Diye ki ey kavm nedür tuğyânınız
Benden bilsün bunu dört yanınız
Ki ben anı padişah nasb eyledim
Kudsüm Siyon tağı hasb eyledim

Pes çün bana oldı bu himâyet
Takdîr olanı ideyim hikâyet
Hak bana didi sensin veledim
Ben seni bu günde tevlîd eyledim
Dile benden mîrâs ki vereyim
Hep mileli münkâd ettireyim
Yerin gâyâtını ihsan edeyim
Melekler içün zabtı âsân ideyim

Onları lâzım olup sögesin
Kahr edüp demir çubukla dögesin
Çömlekçi sakısın gibi ezesin
Tâ kim nizâm u intizâmı düzesin
Pes şimdi ey yerin padişahları
Âlim olun düzün Hak rahları
Ve ey eyâletlerin hâkimleri
Müteeddiben tutun sakîmleri

Hak Ta'âlâ'ya ibadet idün
Takvâdan sordı ifade idün
Oğlunı öpün ana eden bey'at
Ki incinmeye ve olmayasız zay'at
Hem ki size pek hışm idüp ol hellâk
Yol u izlerde olmayasız helâk
Ne mutlu ana mütevekkillere
Uğramayalar hiç tenkîllere

Mezmur 2a
(Der Makam-ı Rast ve Mahur)

Teganni etmekdir murâdım
İrfan huzûrında
Tesbih ola küll-i evrâdım
Allah huzûrında

Mezmur 3
(Rast ve Mahur yani Gerdaniye)

Hudâ-yı şehriyâr
Gör nice bî-seyyâr
Olmuştur düşmanlarım
Talibler yerime
Kalkmış üzerime
A'dâ-yı düşmanlarım
Ve ol bî-güzînler
Benim için derler
Ki kalmadı dermânım
Hem ki hîn-i istihlâs
Beni etmeye halâs
Ol Rab nigehbânım

Amma sen eminim
Siper ü sâinim
Hem izzetimsin kâim
A'damı def'iden
Başımı ref'iden
Efendim sensin dâim
Çağırdım âvazla
Hem her ser-âgâzla
Diledim celâlinden
Ol dahı bî-hicâb
Beni kıldı istîcâb
Mukaddes cebelinden

Varayım yatayım
Uyhuma batayım
Hîç olmayayım nâdim
Andan uyanayım
Hayırlar sanayım
Allahtır istinadım
Onbin merd-i peleng
Karşuma dizse ceng
Kalbime havf komazam

Her etrâfım alup
Üstüme seyf salup
Gelseler hiç korkmazam

Kalk benim efendim
Rabbim hudâvendim
Beni kurtar düşmenden
Çinelerin urup
Dişlerini kırup
Yüzlerin döndürt benden
Yâ kâdi'l-l hâcât
Senindir her necât
Hem nusret esîre
Kavmin üzerine
Yerlü vaktınce ine
Berekât-ı kesîre

Düşmen-i püt-perest
Bî-gûyet bî-çâre

Mezmur 4
(Der Makam-ı Pençgâh)

Sana istid'â etdügüm zaman
Hakkımın ilâhî semma'
Kıl istîcâb hem ez-âsmân
Zıykıma ferah vir yâ rahmân
Duamı eyle istimâ
Nice bir ey nâ-mert kişiler
İzzetimi izmâm idesiz
Nice bir size ey vâşiler
Pesend gele bâtıl işiler
Hem kizbler istihmâm idersiz
İmdi bilin ve olun âgâh

Ki yezdân kılupdur uccâb
Şah sattı beni sâhib-i dergâh
Eger tazarru' edersem nagâh
Eyleye beni istîcâb
Pes olun lerzân u hirâsân
Allaha itmen hiç günah
Habgâhlarımızda tersân
Teemmül eylemek bilistihsan
Ebsem durun etmen ünnah

Zebh eyleyin hak kurbanları
Huşû ile verin fidâye
Çâk idüben girîbânları
Tevbeye açup zebânları
Tevekkül idün hudâya
Çoğı dirler acep kim ola
Ki bize göstere ihsân
Lutf u kerem eyle yâ Mevlâ
Didârını eyle tecellâ
Hep üstümüze bir yeksan

Dilimin şâd u ictirası
Ziyad-oldu nitekim ol hînde
Kaçan ki bol oldu şırâsı
Hem buğdayının darası
Her yerde çoğalduğında
İmdi emn' ü selâmetle
Yatup idem istirahat
Çün ya Allah bu alâmetle
Fakat sen ki melâmetle
Komayup viresin rahat

Mezmur 5
(Der Makam-ı Hüseynî)

Diyeceğim kelimâtımı
Ya Allah sen eyle ir'a
Sana ederim istir'a
Bil efkâr u taallümâtımı
Melâmetimi

Dâd-ı feryad u âvâzımı
Dinlegil ey Padişahım
Sanadır dua vü âhım
Ya Allah kabul it nâzımı
Hem niyâzımı

Seher vaktinde ya ilâhım
İcab it ser-âgâzımı
Subhen hamd namazımı
İdem ki sensin nazargâhım
Hem penahgâhım

Sensin Allah ki şirretgânı
Sevmezsin hiç yaramazlar
Fâsık ve hem bînamazlar
Yanında bulmazlar mekânı
Ne istikânı

Gözlerin önünde duramaz
Sefih ü mütehevvirler
Hem eşrâr u müzevvirler
Mabğuzdur sana hiç yaramaz
Yakın varamaz

Akıbet kâzib dilbazlardan
Rahm çeküp idesin sübûr
Ki ikrah ider ol sabûr
Hûn-rîz ü zâlim zûr-bâzlardan
Hîle-bazlardan

Amma ben kulun ednâ vücûd
Nail olup rahmetine
Mes'ud gireyim beytine
Heykelinde takvâ ile mevcûd
Kılayım sücûd

Kıl ya Rab hidayeti terkîm
Adl idüp düşmen elinden
Halâs eyle hem dilinden
Sır'âtımı eyle müstakim
Ki olmayam sakîm

Femlerinde toğru söz yoktur
Kalblerinde habaset hezâr
Boğazları açık mezar
Dillerinde temelluk çoktur
Bağrıma hep oktur

Ya Rab teşvirin çoğaldılar
İşlerini etme bermurad
Çok günah çün eyle ıttırad
Ki karşuna baş kaldırdılar
Adû oldular

Sana sığınan sevinsünler
Irlayup etsünler leyân
Hem sen onlara it ziyan
İsmini sevenler öğünsünler
Ferah olsunlar

Zirâ ya vehhab ya settar
Sâdıka virüp berekât
Hem lütfun idüp harekât
Siper gibi ide istitar
Hatâr-be-hatâr

Mezmur 6
(Der Makam-ı Çargâh)

Allahu kaviyyün ve'l-mezîd
Gazabla etme tâzir
Beni günahkârı
Arkamı idüp nedîb
Gayzında etme te'dib
Ben kulı, bedkârı

Ya rahîm Allah ve ya tevvâb
Bana rahm it bi's- sevâb
Ki vücûdum za'îf
Ya Allah sen vir şifâ
Ki gönlüm ihfâ
Oldılar hem za'îf

Hem cânım çeküp çok ıstırab
Elemden olmuş harâb
Hem tenim vebâlde
Ey kudreti çok Hüdâ
Nice bir beni cüdâ
Koyasın bu halde

Lutf idüp bana dön efendi
Kurtar ben derd-mendi
Gerçi çok günahım
Lâkin senin rahmetin
Bî-şümar hem himmetin
Halâs it ilâhım

Zirâ kim tahkik eder memat
Sana yok zikr ü simât
Her kes sükût u ârda
Ve hem dahi ya celîl
İsmini anarak tehlîl
Kim ider mezarda

Her şeb ağlayup âh iderim
Dumu' ile ıslatırım
Taht u fırâşımı
Yorgan ve hem çarşafım
Sözde yoktur güzâfım
İçer gözyaşımı

Gözlerim durma ağlamakta
Fesâdı sır çalmakta
Gazabdan ıprandı
Çün etrafımda durur
Düşmeni güler görür
Eskiyüp bulandı

Yıkılın benden ey fâsıklar
Allaha mevâsıklar
Bilin bu râzımı
Ki Rab ağlayışımın
Zâr idüp deyişimin
İşitti âvâzımı

Ol gaffar beni bed etmeyüp
Zârımı red etmeyüp
Eyledi isticâb
Her ne söyledim ise
Veya diledim ise
Hep eyledi icâp

Pes düşmenlerim hep şerm-sâr
Olup ideler hasâr
Hem kılalar mağlûb
Ümidim müsteanda
Ki utanıp bir anda
Diller ola maklûb

Mezmur 7
(Neva-yı Acem, yani Uşşak)

Ümid tutup sana sığındım
Pes aman verip ey Efendim
Beni ıtrâd eden erden
Kurtar cümle düşmenlerden
Tâ ki onların seraskeri
Bende kuramaya her yeri
Beni etmeye şir-veş şiken
Bir kurtarıcım yok iken

Ya Allah ger bunu ettimse
Ana kin ve garaz tutdumsa
Benden intikam ararsa
Ellerimde kemlik varsa
Şerre şer etmek diledimse
Bir cüz ziyan eyledimse
Bana incinen bî mani
Kurtarmadımsa düşmeni

Düşmen beni kovup yetişsün
Vücudumu toprağa bassun
Ömrümü eylesün harab
İzzetimi etsün yebab
Pes ya Allah kalk hiddetinle
Ur düşmenimi şiddetinle
Uyanup halümi göre
Hükm-i ahdin ki göre

Gürûh gürûh hep halk yeleye
Ve seni ihâta eyleye
Çün ikimizindür bu hâl
Aramızda ol müste'âl (?)
Rab onda halka hükm eyleye
Ya Allah sana kim söyleye
İstikametime göre
Kâşki hükmün bana ire

Eksik it şiddetle fâsıkı
Sabit et sâlih ü sâdıkı
Hak Allah ki bu gerekleri
Yoklarsın hem yürekleri
Allahtır benim istinadım
Seyrim melcem itimadım
Ki kurtarır sakimleri
Ve kalb-i müstakimleri

Hak Ta'âladır hâkim-i âdil
Amellere göre mübadil
Fâsık u günâhkâra hep
İncinüp küser rûz u şeb
Rücu' etmezse seyfi biler
Yayı kurar okları salar
Mühlik âlâtı ol şehriyar
Düzerde düşmene kıyar

Düşmen yaramazlık doğurur
Kendi başa belâ yoğurur
Gebe olub kizb ü zahmetten
Doğurur mahrum rahmetten
Çâh u çukur kazar ol pür şer
Ve kendüsi içine düşer
Gayrıya kurduğu pâ-bend
Kendüye ede kayd ü bend

Bana hazırladuğı belâlar
Hep kendü başına gelecler
Cümle anun zulmü yine
Depesi üzerine ine
Pes Allah adaleti için
Şükrolsun ve çün ol bî-çün
Beni saklıyor kendine
Tezemmür idem adına

Mezmur 8
(Der Makam-ı Hüseynî)

Ey Perverdigârımız Hak Ta'âlâ
Ne kadar mucib ü azim ü a'lâ
İsm-i izzetin bahr u berde
Semâ üstinde hem cem'î yerde

Süt emen mâsumların dehanında
Meşhursun kuvvetin halk zebanında
Anınçün galip olup dembedem
İdesin düşmenlerin münhedim

Masnuatına nazar ettiğüm zaman
Ki engüştlerin işleridür heman
Nücum u kamer şems ü muazzam
Mahlûkun olup durur muntazam

Anı halk ettin böyle hüsn-i cemâl
Fakat mülkden oldu nâkıs kemal
Ana virüben sad hezar ziyneti
Her izzetle taçladın bî minneti

Derim ya Allah rahmetin ola ziyad
Adem ne şe'nîdir ki onu edesin yâd
Ol insan nedir ki onu anasın
Hem mukayyet olasın ana sen

Anı musallat eddün herâyine
Mübarek ellerinin işlerine
Her şeyi koyup ayağı altına
Müsahhar eyledün kuvvetine

Ganem ü bakarı hep yünler ile
Cem'î izâm ve a'zâ gönler ile
Tağda sahrada otlar hayvanat
Cümlesi olmuştur ana inayet

Her murgî ki havada ider tayarân
Ve her mâhî ki suda ider seyrân
Ki deniz yollarında gezerler
Bahr-ı muhitde durup üzerler

Ey Perverdigârımız Hak Ta'âlâ
Ne kadar mucib ü azîm ü a'lâ
İsm ü izzetin bahr ü berde
Semâ üstinde hem cem'î yerde

Mezmur 9
(Der Makam-ı Zîrefgend)

Yâ rezzâk vehhab bi'l can
Şükr idem sana ez dil ü cân
Hikâyet idem âmâlini
Acayib kudret kemâlini

Gözlerim olup pür küdur
Seninle olayım mesrur
İsm ü zâtınla yâ müteal
Tezemmür idem rahiyy-ül bâl

Çün düşmenlerim döndiler
Yığılıp hep sındılar
Huzurundan idüben firâr
Helâk oldu tevâyif-i eşrâr

Çün davamı eyledin hak
Hamd ü şükr sana müstahak
Adil hâkim gibi bi'l hulûs
Donanıp kürsinde ettin cülûs

Ümmetleri azarladın
Şerîri kırıp horladın
Nâm u sanları ebed-ül âbad
Mahv oldular hiç olmaya yâd

Pes imdi düşmen-i bed ihmam
Tahribi ettin mi tamam
Şehirlerimi ettin mi berbâd
Ki artuk hiç olmayalar yâd

Yok belki Allah behr-i hâl
Ebeden durur müteal
Müzeyyen kürsüsünü kurdu
Üstünde hükmetmege oturdu

Orada cümle dünyaya
Hükm ve adâlet eyleye
Küll inasa (?) ol hâkim-i hak
Deynini (?) eyleye muhakkak

Ve Hak Ta'âlâ istilcâ
İden fakire ola melce'
Tenkilde(?)ana iderse evâ
Bî-şübhe ola yüce me'vâ

İsm-i şerifin bilen küll
Sana her dem ola tevekkül
Çün seni arar müstemendi
Hiç terk etmezsin yâ efendi

Siyonda sâkin Hudâya
Irlayıp başlan sadaya
Hep kavimlere bil hüsn-i kelâm
Azim işlerin eyleyin i'lâm

Ki anuban ider talcb
Sâdıkın kanın ol zevilleb
Fukara feryadın feramuş
Etmez gerçi biraz dursa hamuş

Bana rahm etmege istibak
İt hem mezelletime bak
Bana buğz edenleri et def'
Sensin bab-ül mevt'den iden ref'

Ki Siyon kapılarında
Hamdin söyleyim herrinde
Hem sana edüben istinhac
Halâsınla idem ibtihac

Ol taife-i mahkûre
Battı yaptığı çukura
Ayağı gizlediği pâ-bende
Tutuluban oldular bende

Rab hod hükmünden bilindi
Zâlimse pek (?)
Kendü ellerinin kârında
Ki olacaktır âdem fikrinde

Cümle zâlimler bed-a'mâl
Tahkik olalar pâyimâl
Ve Allahı unutmuş ümmet
Mezara devrile bî ümit

Amma miskin kişi hâmûş
Kalsa da olmas ferâmûş
Cümle fukaranın ümidi
Zayi olmaz ne fi'l-i hamîdi

Kalk ya Allah yetiş bu dem
Ki zorlu olmaya âdem
Öyle it ki kavimler ine
Huzûruna gele divâne

Yâ zülcelâl yâ zat-ı pâk
Onlara vir her bîm ü bâk
Melâike insafa gelcler
Ve insan idügüni bilcler

Mezmur 10
(Der Makam-ı Hüseynî)

Nedendir bu yâ efendi neden
Ki bizden gizlenürsindir her bâr
Mahrum olduk lutf-ı rûzineden
Kaçan ki bize irse vakit tar
Zalimler mağrur olup çekmez âr
Fukaraya iderler gird ü ıtrad
Amma kendü efkâriyle olalar ihrad

Zira zalim gönli hevesiyle
Nem eksik diyerek olur fahûr
Bereketleşüp her hasisle
Allah Ta'âlâya eder dehûr
Yüzdeki kibr ile der gam mehor
Helâl haramı tahsil et Allah yok
Akl-u fikri bu hep ki ide zulmi çok

Ne ki iderse hep zarara varur
Hükmün önünden çıktı havaya
Düşmenlerine gazûb kabarır
Bu demle ister salmak hevâyâ
Kalbinde der ki ömren belâya
Uğrayup kımıldanıcak yok hâlim
Gelmeye ımin bâ'd vücuduma zevalım

Ağzı pür küfr 'and hud'â ve hile
Yalan yeminler hem nifâk u zevr
Dili altında şer ve gaile
Irgalamıştır hem fisk fesat u cevr
Köy kemingâhlarında idüp devr
Oturur hafiyyen bî-günâhı öldürür
Gözleri fukara gözleyip durur

Arslan gibi kendü yatağında
İktiman idüp ider tarassut
Tâ ki fukaranın ayağında

Kemend tolayup ide hazb u sedd
Hem hazf idüp pençesinde mû-yı sad
Sinerbükülür melâin dem urur
Nice miskini zor-bâzlikle düşürür

Ve kendü yaramaz zamirinde
Der ki Allah hep etti ferâmuş
Ki pusı vardır anun nûrunda
Ebeden görmez çün basarı mağmuş
Pes kalk, ya Rab oturma hâmuş
Elini kaldır vur adâlarına
Meded, unutma bizi gedâlarına

Zalim kişi niçin ider tahrîş
Günahlariyle ol Rabb-ül mennânı
Hem kalbinde idüp hindeharîş(?)
Der ne teftişi var ne imtihanı
Amma gazapla görüp isyanı
Ele alursın pes fakir kendini
Sana ısmarlarsın sen yetimin muini

Zalimlerin kolun it şikeste
Yoksa onlara muhib olmazsın
Ki şeririn zulmü olup beste
Arasan da hiç artuk bulmazsın
Allah Ta'âlâ ne olur sormazsın
Ebeden padişah olur kudsinde
Fâsık kavmi istîsal etdügi hînde

Pes ya Allah vazîlerin talebin
Kıl isticab hem idüben muhkem
Fakir kulların ümidi kalıben
Eyle istima' ya hâkim-ül ahkem
Yetim ve fakirlere ol hakem
Tâ kim onlara artuk hiç bir âdem
Etmeye cenk ü cidal hem sefih dem

Mezmur 11
(Der Makam-ı Bûselik)

Çün canım Allaha eder ittikâl
Dersiniz ki dağınızdan heman
Kuştan fürce(?) ederim intikal
Zalimler gerçi yasadılar keman
Kiriş üzerine okları kurdular
Kalbi müstakimlere bî- aman
Atmak için pusuda oturdular

Çünkü temeller olmuştur münhedim
Sâdık kişi ne etmege kâdirdir
Rab hod kudsının heykelinde her dem
Hem kürsî semavatde sâdırdır
Görüp kirpikleri gözetir nâsı(?)
Sâdıkı yoklamakta bâdirdir
Sevmez zulmü seven fâsık kurnazı

Zâlimler üstüne nâr-ı mahammayı
Hem yanar kibritleri yağdıra
Rih-i asıf ola taslarının(?) payı
Sâdıkları behişte ağdıra
Zira ol yezdan adaleti sever
Adildir ister olsa mağdura(?)
Zat ruy-i sâdıka bakmağa ever

Mezmur 12
(Der Makam Mezbur)

Kıl halâs Allah ki salih kalmadı
Beni âdemden sâdık eksildi
Akl-ı musamma zuhura gelmedi
Nefs-i müzekkilar kökten kesildi

Herkes hod karîbine yalan söyler
Tahallûk ider şirin leb ile
Dostı aldatıp bed safta dü-ruylar
Tekellüm eder münâfık kalb ile

Allah Ta'âlâ darb u lat eylesin
Her milk(?) tudaklu kaltabanı
Dudaklarını ced' ü kat' eylesün
Hem dahı büyük söyler zebânı

Ki mabeyninde derler dilimizle
Cümleye galip oluruz her bâr
Tudaklarımız bizüm âlimizle
Üstümüze sahip kim ve cebbâr

Miskin ve fukaranın feryadından
Der Hak taâlâ kalkıp varayım
Onları şimdi fuzul-i bî-dâdından
Himmet-i bâlâ ile kurtarayım

Allah Tâ'ali'nin(?) kelâm u kâlı
Nakîdir hem toprak potasında
Yedi kere çirki alınup kâlı
Çekmiş gümüşün mesabesinde

Hıfzeyle yâ Rab her fakir me'lûmu
Onları sakla ebed oldukça
Çep çevre gezer görürsen zalûmu
Beyn en nâs denî rif'at buldukça

Mezmur 13
(Der Makam Mezbur)

Ya Allah nice bu hâmûş
İdersin beni feramûş
Daima böyle mi eylersin
Nice dek benden yüzin gizlersin
Sana ümitvar kalmış her tumûş

Nice dek teşvir canıma
Koyayım hem gam şânıma
Ve kalbime ola girânc
Nice bir üstüme gelip mîrâne
Caiz ola düşmânıma

Ya Allah bana it nigerân
İsticâb ola her şükrân
Hem dîdelerim eyle pür-nûr
Korkaram gafletde uyuklanur
Gire mevtin hâbı girân

Belâyına(?) düşmenim denî
Dimeye ki yendi beni
Ve eger pâyım zelk iderse
Ya bu belâ beni selk(?) iderse
Fahr itmeye adû haini(?) ey fâhiş

Ben lutfuna sığınayım
Halâsınla sevineyim
Hem kalbim ola şaduman
Çün Rab bana lutf eyle ol an
Ona ırlayıp döneyim

Mezmur 14
(Der Makam-ı Muhayyer)

Mülhid-i ebleh idüp bed endîşe
Gönli de kâfir der ki Tanrı yoktur
Etdügi fesat fısk u fücur çoktur
Bir kimse yoktur ki candan dürişe
Hayr işe

Rab baktı semadan buraya
Benî âdeme azîm dikkat ile
Bir kimse var mıdur ki rikkat ile
Akil olup Allahı araya
Ana yaraya

Lâkin bakup gördü ki katı çok
Bilki hep bozuk münten(?) oldular
Küfr ü nifakla hasetle toldular
Eylcyicek ider hayr âdem yok
Bir bile yok
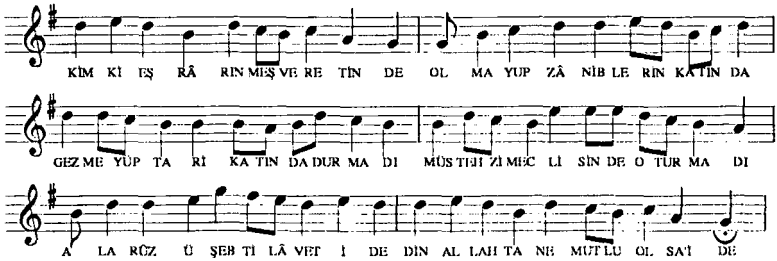
Hiç aklı yok mu bu bed-kârlarun
Ki halkını etmek gibi yerler
Rabba niyaz yok şib atlas geyerler
Perestâr olmuşlar nigârlarun
Bîkârlarun

Orada şaşıp ditriyeler
Ki Allah daim salih âdemlerle
Der onları saklardım kademlerle
Talihler anı hiç görmeyeler
Vah diyeler

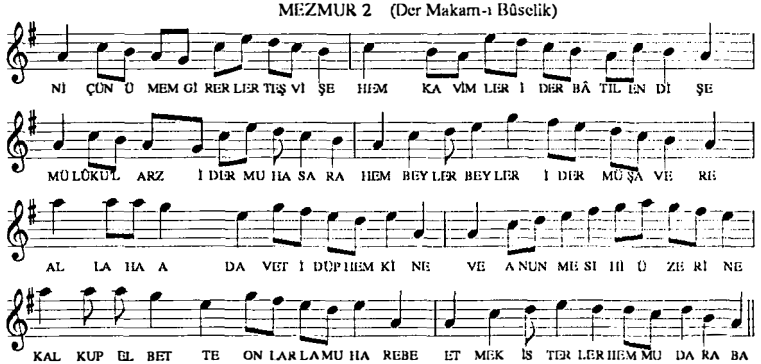
Belâkeş fâkirin nîk imadı
Maskaralıga alup gülersiniz
Ahmakdır deyü neler söylersiniz
Çün Rabbadır onun itimadı
İstinadı
Siyondan gelse İsraile âzâd
Rab taâlâ hod kavmini heman
Hep esirlikten çıkardığı zaman
Yakup sevine İsrail ola şâd
İlelebed

3) NOTA TRANSKRİPSİYONLARI
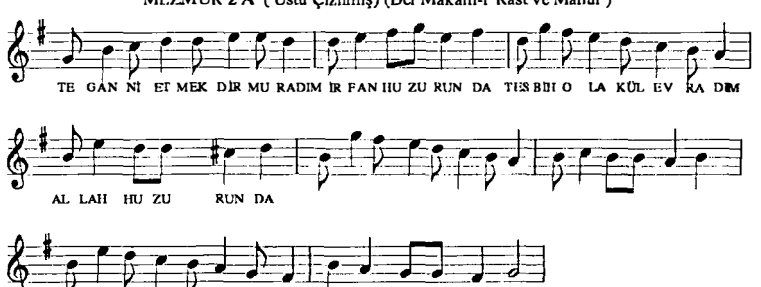
MEZMUR 1 (Der Makam-ı Nevâ-i Rûmî)
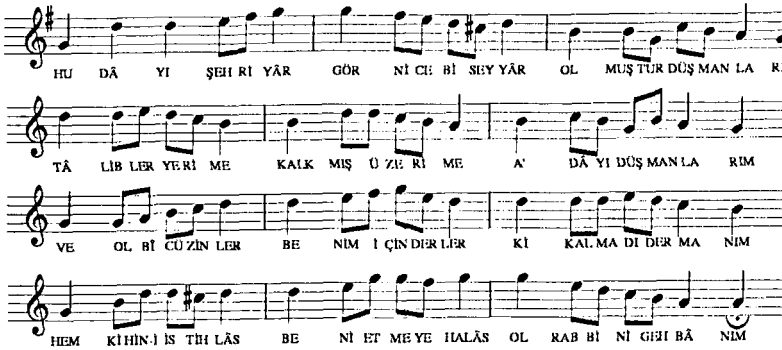

MEZMUR 2 (Der Makam-ı Büselik)
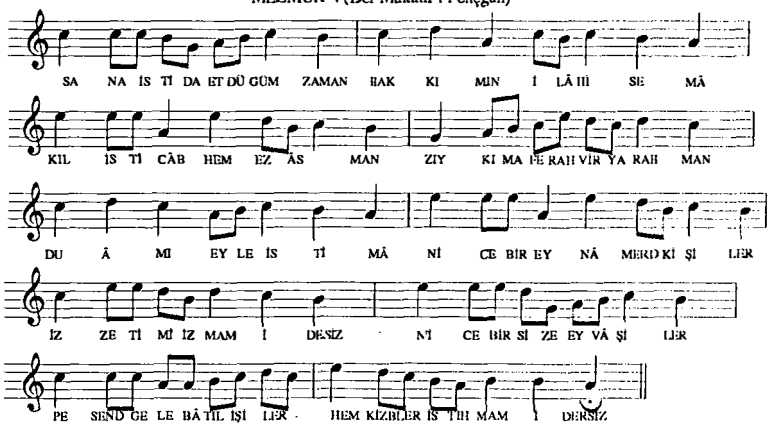

MEZMUR 2 A (Üstü Çizilmiş) (Der Makam-ı Rast ve Mahur)
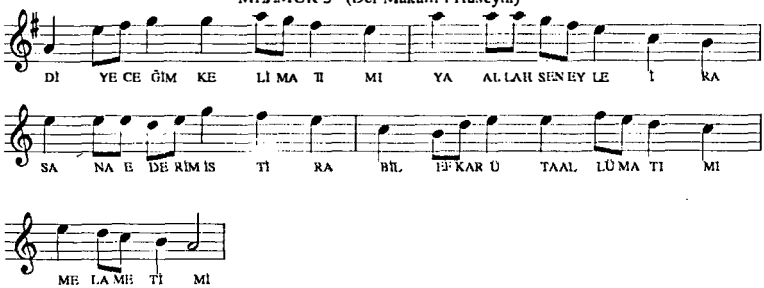

MEZMUR 3 (Rast ve Mahur - yani Gerdaniye)
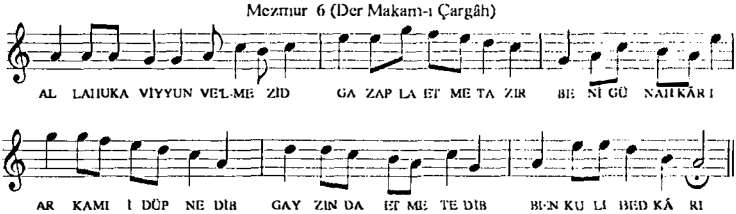

MEZMUR 4 (Der Makam-ı Pençgâh)
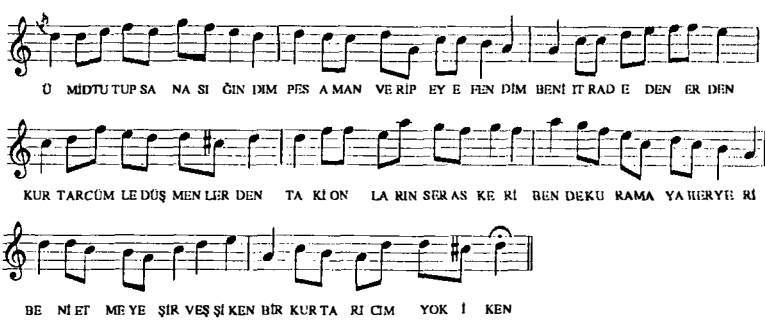

MEZMUR 5 (Der Makam-ı Hüseyni)
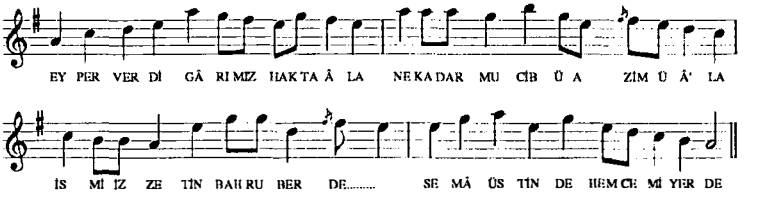

Mezmur 6 (Der Makam-ı Çargâh)
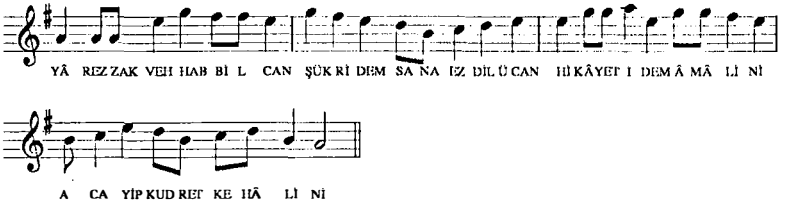

MEZMUR 7 (Neva-yı Acem, yani Uşşak)
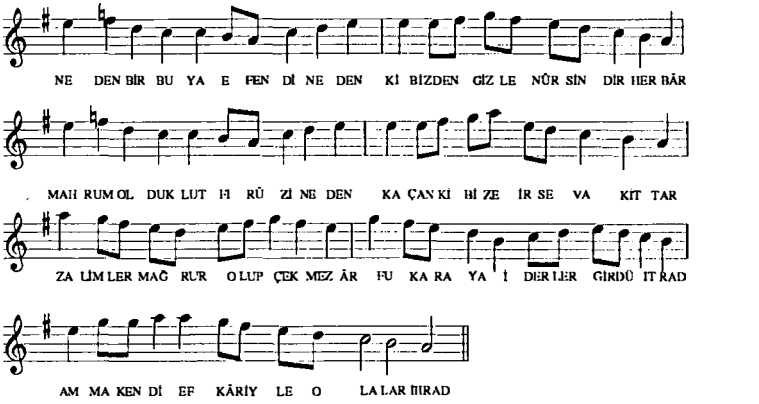

MEZMUR 8 (Der Makam-ı Hüseynî)

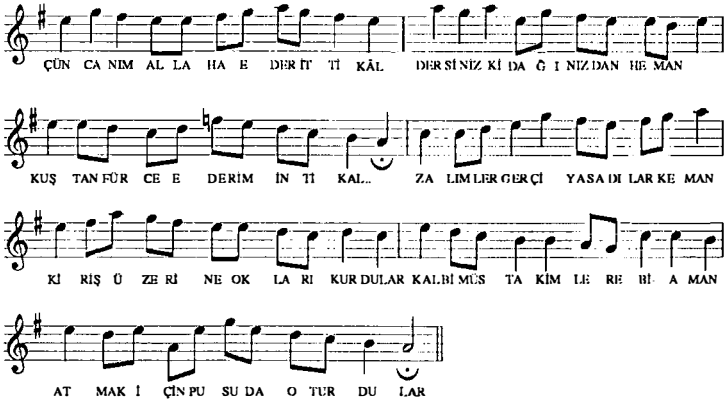
MEZMUR 9 (Der Makam-ı Zirefgend)

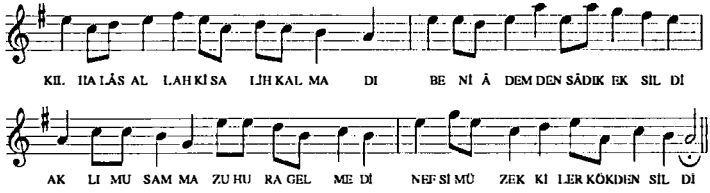
MEZMUR 10 (Der Makam-ı Hüseynî)

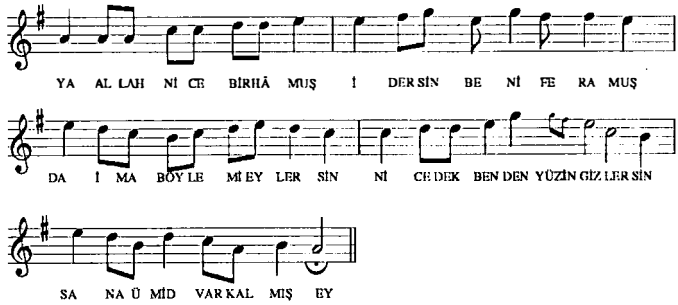
MEZMUR 11 (Der Makam -ı Buselik)
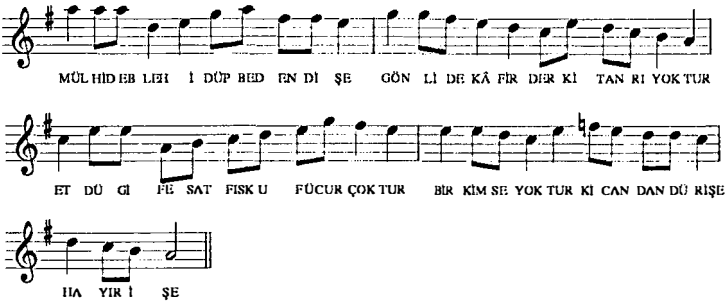

MEZMUR 12 (Der Makam Mezbur (Buselik))

MEZMUR 13 (Der Makam Mezbur (Buselik))

MEZMUR 14 (Der Makam-ı Muhayyer)

TIPKI BASIM

مزمور ۱

دیقام راست

۱ زاوی

کیم که اشرارك مشورتنده

اولیوب ذالبلوك قاتنده

کوهیوب طوریقاتنده دوردی

مستهزیلر مجلسنده اوتردی

۲ الا دوز شب تلاوت ایدر

دین الله دوز تاوراول سعیده

۲

مثلیه اولا شول خوب شجره

که دیکلمش کن سیلاو یره

خود مو سمنده ویرمیوب میوه سنی

چکمیه یپراقلرك دوکلمسنی

کذلك سول آدم اولوب کاردار

عرایش و کیمسه اولا برخوردار

۳

یوقدر اولره کلمز یوحالر

ما معان چونکی کنی اولالر

کیم آنی یل و روز کار ماورز

زیرا که نالمد لر حکمده دوز

۴ نم ماد کار هما عتارنده

کناهکار دورا نم بیتارنده

مزمور ۲

دیقام ۱ یوسلك

نیچون اُمم کورلر تشویشه

۱ هم قومار ایدرلر باطل اندیشه

ملوك الارض ایدر محافظه

هم بکلر بکلر ایدر مشاوره

۳ الله عداوت ایدوب هم کینه

و آنولك مسیحی اولر رینه

۴ قانقوب البتده اولرلر محاربه

۵ اعمال اسولر هم مضاربه

۶ الله بلور صاد قلرینی

اولرلر ساقلار هم زقلرینی

انولك چون اولره سعادة یانی

ذالبارك سه هالی بدوشانی

سالك اندکلوق طریقاتی بر باد

اولوب محو اولا ابد الآباد

مزمور ۳

دیقام ۱ یوسلك

۱ ای رب نه چوق دشمنلرم وار

نه چوق قیام ایدرلر بکا هر بار

۲ نه چوق دیرلر بکا نفسمه هیچ یار

۳ سلاه

۳ لکن سن ای رب بنی صاقلایان

بنم شانم سن سن باشمی قالدیران

۴ صسلی ایدرم رب بکا ایشیدیر

قتسه دن دوغی جوابنی ویرر

۵ یاتدم اویودم یینه اویاندم

۶ چونکه رب بنی صاقلایان

۷ قورقمم بیک قوم بنی قوشسه دورت یانمز

قیام ایله ای رب بنی قورتارکز

کرچی سن ای پادشاه نصب ایلدم

۸ قدسم میوون طاغی خصب ایلدم

۴

[illegible]

۱ چونچون بکا اولدی یو حمایتی

تقدیر اولانی ایدیم حکایتی

حق بکا دیدی سن سن ولدم

۲ بن سنی بو کونده تولید ایلدم

دیله بندن میراثکه ویریم

۳ هب ملکلر منقاد اندریم

یرك غایاتی احسان ایدیم

۴ کاملکلر چون ضبطی آسان ایدیم

٣
٦ وارام یاتایم
اویقومه یاتایم
هیچ اولمیایم نادم
اکدن اویاناییم
حیرلو صنایم
الله دراستنادم
٧ اون یاش یره یاتالم
قوشومه دیر سعیلم
قلبم خوف قورم
هر الم ناقم آلوب
اوستمه سیل صالوب
کلسار هپ قورقوم

٤
٨ قاچی بنم افندم
ربّم خداوندم
بنی قورتر دشمندن
چیمنه ربی اوروب
دیشلرینی قوون
بوزلرینی دوندرن
یاقانوقلی حیوانات
٤ سنك درهوخانات
هم یقوب اتیره
٩ قومك اوزرینه
برلو وفتحی اینه
برکات کثیره

ثمنی پتروسك
بی کوزه بی چاره

٥
١١ نصورزده
١٠ اولمشدر دشمنلرم
٢ طالیلر بزیم
قالقمق اوزیم

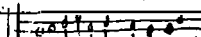
مزمور ج
راست وماهور یعنی ٥ دانیه
١ خداوند شهریار
کورنجی بی سیار
اولمشدر دشمنلرم
٢ طالیلر بزیم
قالقمق اوزیم

٦ اولمری لازم اولوب سوکدیکن
قهرایله دیمیر چیوقلردوکدیکن
چوقلیجی ساقیسین کیی ازدیکن
تاکه نظام انتظامی دوزدیکن
١٠ چین شهری اچی یوك پادشاهلرك
عالم اولمق دوزلمق راهلری
واو ایالتلوك حاکملری
متاذیا اولوتاك تکمیلری

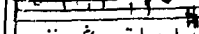
٦
١١ حق تعالییه عبادة ایدك
تعویذ سوره یی افاده ایدك
١٢ اوغلونی اویك اکمك ایدك بیعته
کم اجنبیه و اولیاسز صنعته
هم کسره یاك هشم ایده باول ملاك
یول و ایزلوده اولیاسز هلاك
نر مونلو آتما منوکلاوه
اوغلمیاله هیچ تنکیلاوه

مزمور ١١٠
دیتلم راست وماهور
تعالی اتمکدر مرادم
عرفان حمنور زده
تسبیح اولاکمل اورادم

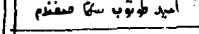

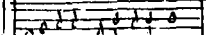
امید طوتوب سنی صقندم

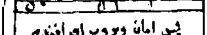
پس امان ویروب ای افندم

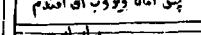
بنی اولاد ایدن اوزون

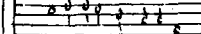
قورتو جهل دشمنلرون

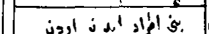
تاکه اولمایه سوءعکری

بنده قرامیه هربری

بنی اتمیه شتر وشد شکن

بر قورتارجم یوق ایکن

٢

٤ یا الله کربنی اندم سه
آتاکین وعزتی طوندم سه
بندك انتقام آرارسه
الامده کندن هارسه
٥ شتره شتوا تك دلدم سه
بوجوزه زیان ایلدم سه
بنی اخیبن یی معنی
قورتو بوم سنی دشمنی

٩ یتقدك بندن ای فاستار
الهم مواستار
یلك یوکارنی
کرت اعلا بشیمك
زارایلدوب دیشمك
اشدی اوازی

٩ اول غفار بنی بدا ایتیوب
زاری ردا ایتیوب
ایلدی استجاب
عون سویلدم ایسه
ویا دلدم ایسه
عب ایلدی اجاب

١٠ پس دشمنلرم عب شرمسار
اولوب ایسه لرخسار
هم تلاشر مغلوب
امیدم مستفاده
کر اولنوب براده
دلار اولامقلوب

٤م٢

مزمور

نواه عجم مستاق

٣ اب
هم جاهم یوق اصغر
الدن املق خواب
هم تم وبالده
ای قدرة چوق غدا
یخ بربی جدا
قویا بن یوجه الده

٤ حی
لطف ایدوب بغا دعنا افند
قورتون درد مندی
کرچه چوق کناهم
کنی سنك رحمتك
یی غمارم رحمتك
خلاصی ایت الامم

٥ زیرا کم تحقیق اندر ممات
یوقیوق ذکر وحمات
هر کیم شکوت وعاره
اسیر تقریر تعلیل
وهم دی یا جلیل
اسیر آثار تهلیل
کیم ایدر مزاره

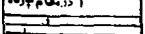
٦ هر شب اغلیوب اهایدم
دموع ایله اسلادم
تخت وزاشی
یورغان وهم چارشام
سوزنده یوقدرکه اهم
ایچر کوز یاشی

٧ کوزلرم دورمه اغلمقده
فنا دن سیر چالمقده
غصه دن ایرانمدی
بونه اعدا قیله دور
دشمنی کولکور
اسکیوب بولاندی

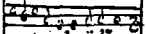
١٢ زیرا یا وهاب یا ستار
ساده ویروب یوکان
هم لطفك ایدوب هرکات
سیر کلیدیکی استتار
جبار مختار

مزمور

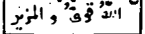
١ درمقام جرکاه

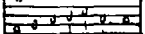
الله قوی و المزیر

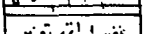
غضب له اتمه تعزیر

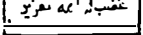
بنی کناهکاری

ارتی ایدوب تدبیر

غیظکدده الله ثادیب

بن قولی بدکاری

٧ یارحیم الله ویا توآب
کارم ایله بالصواب
کر وجودم ضعیفی
یا الله حق ور شفاء
کر کوکلوم اجفاء
اولیاوم ضعیفی

٦
آني سلطه انلك هر آينه
مبارك الوسنك استاريسنه
هر شئ قويوب آياغي آلتنده
سجده ايلدك تو تنه

٧
غنم و بقري هب بوكلر ايله
جميع عظام و اعضا كوكلر ايله
طاغده محراده اوتلو حيوانات
حمد سني ايجك آنجا عنايات اولور
آلتنده

٨
هر مرغي كه هواده ايدر طيران
و هر ماهي كه موجده ايدر سيران
كوكده پرنده كزر لر
دنيايي بولنده كزر لر
بحر محيطده دورب اوزر لر

٩
اي پروردكار حق تعالى
نقدر عجب و عظيم و اعلى
اسم عزتك بحر و برده
سماء اوستنده هم جميع يرده

٣٠ ٣
آني خلق ايتدك بوكلر بويله حسن
فقط ملكدن اولدي ناقص كمال
آني بوبون صد هزار زينت
هر عزتن له تا جلدك بي منت

٥
ادم يا الله رحمتك اولا زياد
آدم نه شئ در كه آني ايده سن ياد
اول انسان نه در كه آني آكاه سن
هم مقيد اولاسن آنا سن

فاسق و كناهكاره هب
انجنوب كه سحر روز و شب
رجوع انمزسه سيئ بلوب
ياخ قورار اوتلرى سلو
مهلك آلانج اول شهريار
دوزرده دشمنه قبار

٧
دشمن يرامزلك طوغر
ع كندو باشنه بلا يوغر
كمه اولوب كذب زهدن
طوغر محروم رحمتدن
جاه چقور قوار اول پرشور
و كندوسي انجنه دوشور
غيبه قورد وني پا بند
كندوو ايده قيد بند

٨
نكاهافه لردوني بلالر
هب كنده و باشنه كلالر
جار آنوك ظلمي بيينه
ديوسيه اوزرنه ايينه
پس الله عدالتي ايجون
شكر اولسون ايجك اول ايجون
بني ساقليوركندينه
تومر ايدم آدينه

م م م

مزموز ح

درمقام حسينى

٣
دشمن بي قوب يتشسون
وجودي ضيانه بامسون
عمري ايلسون خراب
عزتي التسون يباب
پس يا الله تلاق مدتكلر
اورد شمني سندتكلر
اويانوب حالي كوره
حكم عهدتكر كوره

٤
كوره كوره هب خلق يالبه
وسني اعلط ايليه
چون ايكيزلا درويه حال
اراميزده اول مستقال
رب اوندن خلقه حكم ايليه
يا الله سن حاكم سويليه
استقامتكم كوره
عاشقر هكلك بنا بوره

٥
اكسك ايت شوتلر فاسقي
ثابت ايت صالح و صادق
حق الله كربوكلري
يوقاريسن هم يوركلري
الله در بنم استنادم
سيوم ملجام اعتمادم
كه قورتلور سقيملري
و قلب مستقيملري

٦
حق تعالى درحاكم عادل
عملكره كوره مبادل

١٧
جمله ظالملر بد اعمال
خجلتي اولاز يا رب
واسترى اوتمشن امتك
مزاره حور باله يي امتك

١٨
اما مسكين كيجي خاموش
قالسه ده اولماز ناموش
جمله فعلرك اميدي
ضايع اولماز نه فعل هيدي

١٩
قيلق يا الله يتشو بودم
كه زور ولو اولماي آدم
اويله ايتكه قوماي
حضوركه كلديوانم

٢٠
ياذوالجلال يا غفار ياك
اولمه ويرهم بيم و باك
بلايكه انصافه كلدلر
وانسان ايدوكن باله دلر

٢١

مزموري

در مقام حسين حسين

١
يارزاق وهاب الجهان
شكر ايدم سكا از دل وجان

٢
حكايت ايدم اعمالكي
عجايب قدرت كمالكي

٣
كوزلم اولوب پر قور
سنكله اولايم مسرور
اسم وذاتكه يامتعال
توسل ايدم رفع البال

٤
چون دشمنلرم دوندي
يتلوب هب صيدي
حضوركده ايدوبن زار
هلاك اولدي طاغين اشرار

٥
چون دعاسه ايلدك حق
حمد وشكر سكا سزاوار
عادل حاكم كبي بالجلوس
طوتانلرك سيكده اتدك جلوس

٦
بد اهلم
پس امدي دشمن نهايم
تخريبي اتدك تمام
شهر ايچي اتدك يي برباد
كه ارتوق چيم اولماي فرياد

٧
يوق باكه الله يهم حال
ابدًا دور متعال
مونس كسني قوردي
اوستنده حكم ايتكه اوتوردي

٨
اوراده جمله دنيايه
حكم وعدالت ايليه
كل اناسه اول حاكم حق
ديونته ايليه محقق

٩
وحق تعالى استيلاه
ايدن فقيره اولا ملجاء
تنفلكده آلمايد رسه اوي
يي شبهه اولا يوجه مادي

١٠
اسم شريفن يان كل
سكا هردم اولا توكل
چون سني اراد سستمندي
يچه تولك انزين يا افندي

١١
صيونده ساكن خدايه
اولايوب باشلك صدايه
هب قولوه بلحسن كلام
عظيم الشان ايدن اعلام

١٢
كه اكونن ايدر طالب
صادقلرك قانن اول ذوالقلب
فقرا وياخين ناموش
خاموش
بيلسه حضرتك مقصود
انزن كيمه هلا بر ازدور خاموش

١٣
بكا زم انكه استباق
ايتمه مذلته باق
بكا بعقى ايدنلره ايتمه دفع
سن سن بابر الموتدن ايدن رفع

١٤
كه صيون قيولرنده
هدياك سويلديهم وعدكي
هم سكا ايدوبن استفتاح
خلاصكدا ايدم ابتهاج

١٥
اول طايفه محفوزه
باتدي يا پدوفي حفوزه
آيانن تولدوفي پايده
قوتلوبن اولديلر بنده

١٦
ربنا خود هكندن يلنديي
ظالم سه بان كمندانديي
كنده الريله كفارنده
كه اولا معتقد آدم فرزنده

١٢ چن تلق يا ربّ اوتومه خاموش
الكي قالدر اور اعدالركز
سده اونمه بزه كه اكيكز

٧

١٣ ظالم كفر يچون ايدر تحريش
كناهلو ايله اول ربّ المنانى
هم قلبنده ايدوب خنده خريش
درنه تفتيشي وارمز امتحانى

١٤ امّا غضبناكه كروب غصبانى
اله الورسن بن فقير كندينى
سكا امر ولرسن بن يتيمك معينى

٨

١٥ ظالملرك قولين ايت شكسته
بوهسه اونلره مهيب اولمازسن
كه شوركه قلمى اولوب بسته
آراسكده هيچ آرتوق بولمازسن

١٦ الله تعالى بيچ شاولور مبروريازسن
ابدًا پادشاه اولور خيف قدسنده
فاسق قوى استيصال اندوكا حيننده

٩

١٧ بن يا الله وضيلك طلبن
قل اصحاب هم ايدوبن محكم
فقيرقولدرلك اميدى قلبن

١٨ ايله استماع يا حاكم الاحكم
يتيم و فقيرلوسكا اول حكم
تاكه اونلره ارتوق هيچ برادم
اتميه جنك وجدال هم شخ دم

٥ نه كه ايدرسه هب ضرره وادر
حكمك اوكذن چقدى هوايه
دشمنلرينه غضوب قبارور
بر دمله استر صالحى هوايه

٦ قلبنده درد عمراً بلايه
اوغز ايوب قلدايجى يوق عالم
كليه من بعد وجوده زوالم

٧

٧ آغزى پر كفر آند خدعه وحيله
يالان يمينلر هم نفاق و زور
دلى آلتنده شرّ و غائله

٨ ارغلغى درهم فسق فساد وجور
كوز كمكاهلرنده ايدوب دور
اوتورر خفيًا يه كناهى اولدرر
كوزلرى فقراء كوزليوب دورر

٩

٩ ارسلان كبى كمندو بيتاغنده
اكمان ايدوب ايدر تمدّد
تاكه فقرانك آياغنده
كمند طولايوب ايده جذب وسدّ

٩ هم خفيًا ايدوب پنجه سنده قوّتمدّ
سكّز بوكلور بلاين دم اورر
پنجه مسكينى دوريازلكله دوشورر

٦

١١ وكندو يرامز ضميرنده
دوكر الله عبد انده اونوتمش
كم يوخ وادر اونك نزدنده
ابدًا كوزى چون بصرى مفقوش

١ ظالملر مغرور اولوب چكر عار
فقرايه ايدر لرو اطراء
اتاكندو افكاريله اولالم انواع

٢ زيرا ظالم كوكل هوسيله
ثم اكسك دريك اولور فخور
بوكتلسوب هر حسيسله
الله تعاليه ايدر دكور

يوزدمه كه كبر ايله دائم فخور
حلال حرامي تحصيل ايت الله يوق
عقل وفكريه بو عب كايده
ظلمي چوق

٢

هركس خود قوينه يالان سويلر
تملق ايدر شرين لب ايله
دوستي آلدادوب بد صفت دوشمنلر
تكلم ايدر منافق قلب ايله

٣

الله تعالى ضرب ولمغ ايلسون
هر ملق خودغاولو قالتباني
خودغاولوغي جدع وقطع ايلسون
هم دفي بويله سويلر ذباني

٤

كه مايينده دوام ايتمز
جمله يه غائب اولوزر هر بار
خودغاقالمز يوم الميزل
اوسمزه صاحب كرم وجبار

٥

سكيز وقرانك وياندن
درحق تعالى قالقوب وارايم
اوناري شمدي نفسول يه ياندن
هتز بالاصله قورتوايم

٦

الله تعالينك كلام وقالي
تقدير هم طوغرى پوسنده
يدى كره چوق آلتون قالي
حكمك وسنك صاغ برسنده

٧

حفظ ايله يارب هم خودغاولوي
اوناري ساقله ابد اولدقجه
جب چوري زر كوردرسن ظالمي
بين الناس دفي رفعت بولدقجه

٣ ٣

ربّ خود قد سنك تهيكلنده هرهم
هم كه سبع سماواته صاغدر
كروب وكاروب قدوسناسي
صادق يه قلمقده ياغدر
سوء ظلمي سون فاسق قناسي

٣

ظالملر اوستنه نار محماي
هم يانلر كيبي يانمده
ربح عاصفي اولا تاسلرينك پاي
صادقلره بهشته آغمده

٧

زيرا اول يزدان عدالتسور
عاولدر استر اولسه مقدره
ذات روح صادقه يا قهر اوزر

٣ ٣

مزمور يب

درمقام [illegible] مزبور

١

قل خلاني الله كه مالك قالمدي

بني اميدن صادق اكسلدي

٢

عمل نمنع ظهوره كلدي

نفس مزكّي يه كدر كسلدي

مزمور يا

درمقام بوسالك

١

چون جانم الله ايدر انتقال

درسكز كه ظالمكردن همان

قوشدن قورجه ايدرم انتقال

ظالملر كچه يامدلر كمان

٢

كيش اوزره اوقلري قورديلر

قلبي مستقيملره يه اتمان

آتق ايچون پوسوده اوتوردلر

٢

چونكي تملّو اولمشدر منهدم
صادق كنني نه اتمكه قادر در

٢

رَبِّ باقدیر سَلَمْنَ بُورایه
بَنی آدمه عظیم دقّتایله
بُوکَجمسه وارمی دَرد رَقّتایله
عاقل اولان انتهی آرایه
آکاه یارایه

٣

لکن یاقوب کوردی کم فاتح چوق
بلکه عمر بوزی مشقتی اولدیلر
کثرو نیاقله حسدله طولدیلر
آیلجه ایدر خیر آدم یوق
برو خطا یوق

٤

هیچ عقل یوقی بو بدکارلرك
که خلقی آتمکه کیمی یرلو
زیبه قطاغوی شب آلمالرن کیرلو
پوستار اولمشلر بکارلرك
بکارلرك

٥

اوراده شاتوب دیزیه لو
که الله دایم صالح احوالله
دُر اونلرو ساقاردم قدمارله
طاغلر آنی هیچ کورمیه لو
واه دیه لو

٦

بلا کش فقیرك بنك عبادی
سنوزلفه آلوب کولوسکو
احمی وردیولر سویارسکو
چون ربّنه در آنوك اعتمادی
استنادی

٧

سیوندن کلسه اسرائیله آزاد
رب تعالی خود قومی همان
هب اسیرلکدن چقاردی فی زمان
یعقوب سوینه اسرائیل اولا شاد
ابی الآباد

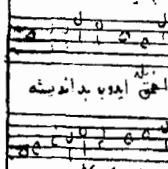
٤

بلایکم دشمنم دیو
دیمه کیدمه بنی
واکه پایم زلق ایدرسه
یا بر بلا بنی ساق ایدرسه
فی تیه عدو کفی او فخیش

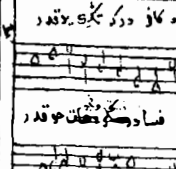
بن لطفکه مفتنایم
غلاسکم سوینیم
هم قلبیم اولا بیم شادمان
چون دیر بکا لطف ایده اول ان
آکا رایوب دیه یم

مزمور ید

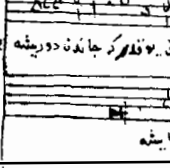
درمقام مخیر

ملجا احمق ایدوب بدانیشه

کوکلیده کاو درکه بکری یوقدر

اندیکی فساد سکو طقان حوقدر

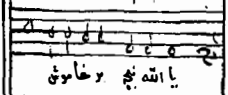
رکسه حق یوقدر کم جانیدن دوریشه

خیر ایشه

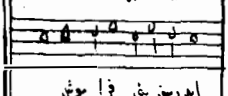
مزمور یج

درمقام مویور

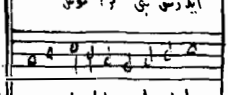
٦

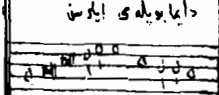
یا الله بنی یوخاموش

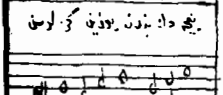
ایدرسن بنی قوا یوش

دایما بویله ی ایلرسن

بنی دایاندون یودیغی کی اوسن

سنا امیدوار م کوکوش

٢

بنی دلدن تشویر جاغه
قوایم هم غم شاغه
وقالیم اولا کاه
بنی یوبرو اوسنم غلب هیجان
جانیو اولا رشماغه

٣

یا الله بنی ایت زکی ان
اتی یو اولار شکران
هم دیه یلم ایلریو نور
قورقم عقلندن اویو قلنور
کوکوشك خوایی کران

مزمور یه

III- ALİ UFKÎ BİBLİYOGRAFYASI

Bu **Bibliyografya**'da

1. Ali Ufkî'nin bilinen elyazması eserlerinin tümü zikredilmiştir.
2. Basılı eserlerinin ise yalnızca ilk baskıları verilmiştir. İster Arap ister Ermeni ya da Grek (Karamanlı) veya Lâtin harfleriyle basılmış olsun, bugüne dek basılan Türkçe *Kitâb-ı Mukaddes*'lerin hemen tümünün esası Ali Ufkî'nin çevirisidir.
3. Ali Ufkî'ye ilişkin eserler bölümündeyse kaynakça geniş tutulmuş, ancak Ali Ufkî'nin hayatı ya da eserleriyle ilgili özgün bilgi veya araştırma içeren yayınlara öncelik tanınmıştır. Bazı temel başvuru kaynakları ile, bu kitabı yazarken yararlandığımız bazı eserler de bu bölüme dahil edilmiştir.

I ALİ UFKÎ'NİN ESERLERİ

A) YAZMALAR

Ali Ufkî (çeviren), *Janua Linguarum Reserata sive seminarium...* Bibliothéque Nationale, (Turc. 216/II).

Ali Ufkî, *Fransızca-Türkçe konuşma kitabı*, (Antoine Galland'ın el yazısıyla) Bibliothéque Nationale (Turc. 235). Diğer nüshası, Glasgow University Library (Hunter 160).

Ali Ufkî (çeviren), *Turkish and Latin Version of the Church Catechism*, Glasgow Üniversitesi Kütüphanesi (Hunter 391).

Ali Ufkî, *Yahya bin İshak'ın Kitab-ı Mukaddes çevirisine derkenarlar*, Leiden Üniversitesi Kütüphanesi (Warner 391).

Ali Ufkî, *Kitab-ı Mukaddes Tercümesi* (Temize çekilmiş nüsha), Leiden Üniversitesi Kütüphanesi (Warner 1101 ve 1117a).

Ali Ufkî, *Kitab-ı Mukaddes Tercümesi* (Müsvedde nüsha), Leiden Üniversitesi Kütüphanesi (Warner 390). Diğer bir nüsha: British Library (Harley 576).

Ali Ufkî, *Apocrypha* tercümesi, Leiden Üniversitesi Kütüphanesi (Warner 1117).

Ali Ufkî, *Grammatica Turcia-Latina*, Oxford, Bodlcian (Hyde 43).

Ali Ufkî, *Türkçe gramer, alıştırmalar, İslami âdetler, elkâb-ı resmiye..* Oxford, Bodlcian (15709).

Ali Ufkî, *Mémoire sur les Turcs*, Harvard University (ABD), (Houghton, MS Fr 103).

Ali Ufkî, *Serai Enderun, civé, Penetrale dell'Seraglio detto nuovo dei G.Sri e Re Ottomani, la descrittione del loro vivere e costumi, edaltri esserciti, da me Alberto Bobovio, Sequolitano Polaccho, Fatta al qual tempo di Sultan Strangolato, e nel tempo del presente G.S. Sultan Memetto, Figliolo del Predetto Sultan İbrahim, haqui con ufficio di Paggi di Musica parecchi anni habitato* British Museum (Harley 3409).

Ali Ufkî, *Mecmua*, Bibliothéque Nationale (Turc 292).

Ali Ufkî, *Mezâmir*, Bibliothéque Nationale (Suppl. Turc 472).

Ali Ufkî, *Mecmua-ı Saz u Söz*, British Library (Sloane 3114).

Ali Ufkî, *Türkçe Sözlük*, Bibliothéque Nationale (Turc 216/I).

B) BASILMIŞ ESERLER

Ali Ufkî, "Serai Enderun... Del Seraglio detto nuovo delli Gran Signori Ottomani, descritto da Alberto Bobovio Leopolitano Polacco..." Cornelio MAGNI *a.g.e.* içinde (s. 502-601).

Ali Ufkî, "Tractatus Alberti Bobovii Turcarum Imperator Mohammedis IV olim interpretis primarii, De Turcarum Liturqia, Peregrinatione Meccana, Circumcisione, Aegrotorum visitatione etc.....", Abraham Farissol (Peritsol) *Itinera Mundi* (içinde) Oxford 1691.

Ali Ufkî, "A treatise concerning the Turkish Liturgy, the Pilgrimage to Mecca, Circumcision, Visiting the Sick etc. by Albertus Bobovius, sometime first interpreter to Mohamed IV Emperor of the Turks, with notes by Thomas Hyde", Adrian Reeland *Four treatises* içinde, London, J. Darby, 1712, s. 103-150.

Ali Ufkî (çeviren), *Tekvin* (ilk 4 bölüm), Leipzig, N. Schroeder, 1739.

Ali Ufkî (çeviren), *Kitab-ül Ahd-i Cedid*, Paris, 1819.

Ali Ufkî (çeviren), *Kitab-ı Mukaddes*, Paris, 1827 (Kieffer'in düzeltmeleriyle).

Ali Ufkî (çeviren), *Kitab-ı Sefer-i Hâlika ve Mezâmir Dâvud*, Londra; William Watson, 1852.

II

ALİ UFKÎ'YE İLİŞKİN ESERLER

A) YAZMALAR

John COVEL, *Autograph Journals of Dr. John Covel, during his travels in Asia Minor*...., British Museum (Add. Ms. 22914).

Antoine GALLAND,*Minutes des Lettres d'Antoine Galland, Bibliothéque Nationale* (Fransız Yazmaları, N.A. 1845).

Pierre de GIRARDIN, *Journal de M. de Girardin pendant son Ambassade à Constantinople (1686-1688)*, Bibliothéque Nationale, (Nouveau Fonds Fr. 7162-7165).

Hezarfen HÜSEYİN, *Tenkih-üt Tevarih-i Mülûk*, TTK Y/502 (Diğer Yazmalar: İÜKTY 2641/2, Topkapı Sarayı R.1181; Gotha Staatsbibliothek, Ms. Diez A Fol. 6).

Demetrius CANTEMİR (KANTEMİROĞLU), *Kitab-ı İlm ül Musıki Alâ Vech-ül Hurufat*, Istanbul, İ.Ü. Türkiyat Enstitüsü Kütüphanesi, Y.2768.

Gültekin ORANSAY, *Ali Ufkî ve Türk Dini Musıkisi* (Yayınlanmamış Doçentlik Tezi) Ankara, İlâhiyat Fakültesi, 1972, 98 safya (A.Ü. İlâhiyat Fakültesi Kütüphanesi Y.16566).

B) MAKALELER

Hüseyin Sadettin AREL, "300 küsür senelik nota mecmuası hakkında". *Musıki Mecmuaası*, 45, 1 Kasım 1951, s. 3-6.

Franz BABINGER, "Wojciech Bobowski", *Polski Slownik biograficzny*, Krakow, 1936, Cilt 2,156-157.

Cem BEHAR, "Ali Ufkî'nin Bilinmeyen bir Musıki Elyazması: Mezmurlar", *Tarih ve Toplum*, Cilt 8, Sayı 47, Kasım 1987, s. 44-

Cem BEHAR, "Osmanlı'da musıki öğrenim ve intikal sistemi: meşk", *Defter*, 7.Ocak 1989, s. 83-108.

Bernt BRENDEMOEN, "Some Remarks on Claes Brodersson Ralamb and his Contemporaries", *Turcia et Orientalia*, Studies in Honour of Gunnar Jarring, Swedish Institute in Istanbul, Transactions (Volume I). Istanbul, 1988, s. 9-18.

John COVEL, "Dr. Covel's Notes on Galata", *Annals of the British School at Athens*, London, 1905.

Jean DENY, "A propos des traductions en turc Osmanlı des textes religieux chrétiens", *Die Welt des Islams*, 4(1956), s. 30-39.

Şükrü ELÇİN, "Ali Ufkî'nin bilinmeyen besteleri", *Türk Kültürü*, Sayı 121, Kasım 1972, s. 48-51.

Cafer ERGİN, "Mecmua-yı Saz u Söz Metinleri", (Tefrika), *Musıki Mecmuası*, Sayı 233, (Haziran 1968), 235 ve devamı....

Barbara FLEMING, "Zwei Türkische bibelhandshriften in Leiden als Mittelosmanische sprachdenkmâler", *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes (Festchrift Andreas Tietze)*, 76, Wien, 1986, s. 111-118.

Avram GALANTI, "Kitab-ı Mukaddes'in Türkçe Tercümeleri", *Yeni Mecmua*, 30, 14 Mart 1918.

Mete GÖRÜN, "Ali Ufkî'nin başına gelenler", *Musıki Mecmuası*, 324, Ekim 1976, s. 4-5.

C.W. JACOBOWSKY, "Var Albertus Bobovius-Ali Bec'den Larden "Pâhniske Turcken" Miniatyrmâlare?" *Svenska Orientallskapets* Arsbok, 1937, s. 39-50.

Gunnar JARRING, "Claes Brorsson Ralamb, 1600 talsresenär, diplomat och kulturpersonlighet", *Svenska Forksningsinstitutet i Istanbul Maddelanden*, 11, 1986, s. 29-44.

Lâika KARABEY, "300 küsür sene evvelinden kalma nota mecmuasına dair", *Musıki Mecmuası*, 35,1.1.1951, s. 5,6,8.

Reşat Ekrem KOÇU- "Ali Ufkî Bey". *Istanbul Ansiklopedisi*, Istanbul,

1959, s. 719.

A.Turgut KUT, "Ali Ufkî Bey ve Eserleri Hakkında", *Musıki Mecmuası*, 332, Haziran 1977, s. 5-20.

Graf von LÜTTICHAU, "Ali Bey, ein mohammedanischer Sklave, übersetzte vor 300 Jahren die Bibel ins Türkische", *Bibelblatt*, 79, 1953, s. 9-13.

F.Lyman MAC CALLUM, "Kitab-ı Mukaddes'in Türkçe Tercümesine Dair", *Tercüme*, 3/13, 1942, s. 59-68.

Bernette MILLER, The Curriculum of the Palace school of the Turkish Sultans, Princeton University Press *(The Macdonald Presentation Volume)*, 1933.

M.E.H.N.MOUT, "Calvinoturcisme in de zeventiende eeuw", *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 91, 1978, pp.576-607.

M.E.H.N.MOUT, "Calvinoturcismus und Chiliasmus im 17. Jahrhundert", *Pietismus und Neuzeit*, 14, 1988, s. 72-84.

Eckhard NEUBAUER, "Der Essai sur la Musique Orientale von Charles Fondon mit Zeichnungen von Adanson", *Zeitschrift für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften*, Band II, 1985, pp. 277-324. Band III, 1986, pp.335-376.

Dr. Rıza NUR, "Un Manuscrit du Milieu du XVIIes *siècle* sur la musique et la poésie turques", *Türk bilik Revüsü*, I, no. 2, Şubat 1932, s. 136-142.

Gültekin ORANSAY, "Santurcu Ali Ufkî Beğ Konusunda Birkaç Düzeltme", *Türk Folklor Araştırmaları*, 325, Ağustos 1976, s. 7721-7723.

Gültekin ORANSAY, "Türkiye'nin 500 yıllık küğ yaşamından belgeler-I", *Musıki Mecmuası*, 196, Haziran 1964, s. 122-123.

Gültekin ORANSAY, "Santurcu Ali Beğ'e Göre XVII. Yüzyıl Ortalarında Osmanlı Sarayında Musıki", *I. Milli Türkoloji Kongresi* (1980), Istanbul, Kervan Yayınları, 1984, s. 517-520.

Gültekin ORANSAY, "Dini Türk Musıkisinde XVII. Yüzyılda Kullanılmış Makamlar", *Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*,

XIX 1973, s. 75-81.

Cengiz ORHONLU, "Tercüman", *Islâm Ansiklopedisi*, Cüz 122, Istanbul, Devlet Kitapları, 1971.

Cahit ÖZTELLİ, "XVII. Yüzyıl Âşıklarından Şahinoğlu", *Türk Folklor Araştırmaları*, Sayı 327, Nisan 1969, s. 52565257.

Cahit ÖZTELLİ, "Ali Ufkî Karacaoğlan ve Istanbul".. *Türk Folklor Araştırmaları*, Sayı 239, Haziran 1969, s. 5308-5310.

Cengiz ÖZTELLİ, "Ali Ufkî Ağa ve XVII yüzyılın bilinmeyen bestecileri", *Musıki Mecmuası*, 317, Mart 1976, s. 4-6.

Cahit ÖZTELLİ, "Ali Ağa'dan Oransay Bey'e" *Türk Folklor Araştırmaları*, Sayı 328, Kasım 1976, s. 7811-7814.

Cahit ÖZTELLİ, "Ali Ağa'dan Oransay Bey'e", *Musıki Mecmuası*, 329, Mart 1977, s. 6-12.

Kurt REINHARD, "Albert Bobovski's Aufzeichnungen türkischer Musik als geschichtliche Quelle", *Musica antiqua. Acta Scientifica*, Bygdoszcz (Filharmonia Pomorska im I. Paderewskiego), 5, 1978, s. 373-382.

Kurt REİNHARD "Turkish Miniatures as Sources of Music", T.NOBLİTT *Music East and West: Essays in honor of Walter Kaufmann* içinde, New-York, 1981, s. 143-166.

Ali Haydar SANAL, "Siyakat Rakamlarının XVII yüzyıl Türk Musıkisi Notasyonundaki yeri ve bazı açıklamalar", *II. Miletlerarası Türkoloji Kongresine Sunulan Tebliğ* (4-9 Ekim 1976-Istanbul).

H.İbrahim ŞENER, "Ufukî mi, Ufkî mi?", *Musıki Mecmuası*, 380, Haziran 1981.

Pinelopi STATHIS, "Karamanlıca Kaynakça", *Tarih ve Toplum*, 62, Şubat 1989, s. 123-124.

H.İbrahim ŞENER, "Mecmua-i Saz u Söz Metinleri-(Tefrika)", *Musıki Mecmuası*, Sayı 373 (Kasım 1980) ve devamı.

Çağatay ULUÇAY, "Mecmua-yı Saz u Söz", *Türk Musıkisi Dergisi*, Sayı 14, 1.12.1948, s. 4-24.

Muammer ULUDEMİR, "Mecmua-i Saz u Söz'de Usuller" (Tefrika), *Musıki Mecmuası*, Sayı 409 (Eylül 1985) ve devamı....

Muammer ULUDEMİR, "Mecmua-i Saz u Söz'deki notalar", Türk *Müziği Yazıları* içinde (haz. Onur Akdoğu), Haziran 1987, s. 24-28.

Muammer ULUDEMİR "Mecmua-ı Saz u Söz'de Anahtarlar ve Arızalar", *Musıki Mecmuası*, 413, 1986, s. 16-19.

İ.H.UZUNÇARŞILI, "Osmanlılar Zamanında Saraylarda Musıki Hayatı", *Belleten*, 1977, I, s. 79-114.

Owen WRIGHT, "Aspects of historical Change in the Turkish Classical Repertoire", *Musica Asiatica*, 5, Cambridge, Cambridge University Press, 1988, s.1-108.

Vasfi Rıza ZOBU, "Türk Musıkisi için emsalsiz bir keşif", *Cumhuriyet*, 31.10.1950.

C) KİTAP VE BROŞÜRLER

Mohamed ABDELHALİM, *Antoine Galland, sa vie et son oeuvre*, Paris, Nizet, 1964.

Mohamed ABDELHALİM, *Correspondance d'Antoine Galland, Edition Critique et Commentée*, Thése Complémentaire, Faculté des Lettres et des Sciences Humaines de l'Université de Paris, Paris, 1964.

J.Chr. ADELUNG, *Fortzetzung und Ergânzungen zu Chr. G.Jöchers allgemeinem GelehrtenLexicon*...., Leipzig, J.F. Gleditsch, 1784.

Abdülhak Adnan ADIVAR, *Osmanlı Türklerinde* İlim, Istanbul, 2. baskı, 1943.

Sonia P.ANDERSON, *Paul Rycaut as Consul and Man of Letters at Smyrna (1667-1678)*, Oxford University Dissertation, 1969.

Sonia P.ANDERSON *An English Consul in Turkey: PAul Rycaut at Smyrna: 1667-1678,* Oxford, Oxford University Press, 1989.

Evangelia BALTA, *Karamanlidika*, XX Siécle, Atina, 1987.

Evangelia BALTA, *Karamanlidika Additions (1584-1900)*, Atina, 1987.

Isaac BASIRE, *A Letter written by the Reverend Dr. Basier relating his travels and endeavors to propagate the knowledge of the doctrine and discipline established in the Britannick Church among the Greeks, Arabians, etc.* London, E.Wallis, 1661.

Pierre BAYLE, *Dictionnaire Historique et Critique*, Rotterdam, Michel Bohm, 1697 (1. baskı), 1720 (3. baskı).

Brandon H.BECK, *From the Rising of the Sun: English Images of the Ottoman Empire to 1715*, New York, Peter Lang, 1987.

Cem BEHAR, *Klasik Türk Müziği Üzerine Denemeler*, Istanbul, Bağlam Yayınları, 1987.

Annie BERTHIER, *Vers L'orient*, Paris, Bibliothéque Nationale, 1983.

M.BLEKASTAD, *Comenius*, Oslo, 1970.

Edgard BLOCHET, *Catalogue des Manuscrits Turcs a la Bibliothéque Nationale*, Paris, 1932.

Nicolaus BRENNER, *Serai Enderun, das its: Inwendige beschaffenheit der Turkischen Kayseri...*, von Alberto Bobovio Leopolitano.. Viyana, J.J. Kürner, 1667.

Ignacy CHODYNICKI, *Historia m. Lwowa*, Lwow, 1865.

Reverend A.A.COOPER, *The Story of the (Osmanlı) Turkish Version, with a brief account of related Versions*, London, British and Foreign Bible Society, 1901.

John COVEL, "Extracts from the Diaries of Dr. John Covel", in *Early Voyages and Travels to the Levant*, (edited by J.T. BENT), London, The Hakluyt Society, 1893.

T.H.DARLOW and H.F. MOULE, *Historical Catalogue of the printed editions of Holy Scripture in the Library of the British and Foreign Bible Society*, London, 1903-1911.

Dictionary of National Biography, Oxford, 1921.

G.W.J. DREWES, *Levinus Warner and his Legacy, Three Centuries' Legatum Warnerianum in the Leiden University Library*, Leiden, Brill, 1970.

Şükrü ELÇİN, *Ali Ufkî, Hayatı, Eserleri ve Mecmua-ı Saz u Söz* (Tıpkıbasım), Milli Eğitim Basımevi, Istanbul, 1976.

Hermann ETHE, *Cataloue of the Persian, Turkish, Hindustani and Pushtu Manuscripts in the Bodleian Library*, Oxford, Clarendon Press, 1930.

Henry George FARMER, *Turkish Instruments of Music in the seventeenth Century*, Glasgow, The Civic Press, 1937.

Avram GALANTI, *Küçük Türk Tetebbular*, Istanbul, 1925 (1341).

Antoine GALLAND, *Journal (1672-73)*, Yayına Hazırlayan Charles Schefer, Paris, Ernest Leroux, 1881.

Antoine GALLAND, *Istanbul'a ait Günlük Hatıralar* (1672-1673), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1949.

Mahmut R.GAZİMİHAL, *Musıki Sözlüğü*, Istanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1961.

M.J. de GOEJE, *Catalogus Codicum Orientalium Bibliothecae Academiae LugdunoBatavae*, Leiden, 1873.

Georges GUILLET DE SAINT-GEORGE, *Athènes ancienne et nouvelle et l'état présent de l'Empire des Turcs, contenant la vie du Sultan Mohamet IV*. Paris, E. Michallet, 1675.

Georges GUILLET DE SAINT-GEORGE, *Lacédémone Ancienne et Nouvelle*, Paris, C. Barobin, 1676.

Georges GUILLET DE SAINT-GEORGE, *Lettres écrites sur une dissertation d'un voyage de Grèce, publiépar M. Spon.*. Paris, E.Michallet, 1679.

J.Von HAMMER-PURGSTALL- *Geschichte des Osmanischen Reiches*, Peşte, Hartleben, 183436.

Gyula HAZAI, *Das Osmaish-Türkische im XVII Jahrhundert-Untersuchungen an der Transkriptionstexten von Jakab Nagy de*

Harsány, Budapeşte, Akademiai Kiado, 1973.

Barthélemy D'HERBELOT de MOLAINVILLE- *Bibliothéque Orientale ou Dictionnaire Universel contenant tout ce qui fait connaitre les peuples de l'Orient*, Paris, 1697.

J.C.F. HOEFER, *Nouvelle Biographie Universelle*, Paris, Didot, 1852-1856.

The HOLY BIBLE, containing the Old and New Testament, (King James Version), New York, American Bible Society, 1960.

Jacob-Christoph ISELİN, *Neu-Vermehrtes Historisch und Geographisch Lexicon*, Basel, 1726-27.

C.G. JÖCHER, *Allgemeines Gelehrten-Lexicon*, Leipzig, J.F. Gleditsch, 1750-51.

Albay KABACALI, *Türk Kitap Tarihi*, Istanbul, Cem Yayınları, 1989.

Ruşen Ferit KAM, *Bestekâr-şair Nazîm*, Istanbul, 1933.

Kitab-ı Mukaddes: Eski ve Yeni Ahit, Istanbul, Kitabı Mukaddes Şirketi, 1988.

Mahmut Ragıp KÖSEMİHAL (GAZİMİHAL), *Türkiye-Avrupa Musıki Münasebetleri*, Istanbul, Nümune Matbaası, 1939.

J.P. LOBIES, *Index bio-bibliographicus notorum hominum, Pars C. Sectio Generalis,* Osnabrück, BiblioVerlag, 1975, Cilt XIX (1980), s. 9273.

William Mc RAY, *Catalogi Codicum Manuscriptorium Bibliotheca Bodleiana*, Oxford, Clarendon Press, 1898.

Falconer MADAN, *A Summary Catalogue of Western Manuscripts in the Bodleian* Library at Oxford, Oxford, Clarendon Press, 1895.

Cornelio MAGNI, *Quanto di piu curioso, e vago...* Parma, Galeazzo Rosati, 1679 (Sayfa 502-600'da Ali Ufkî'nin *Saray-ı Enderûn*'u).

Robert MANTRAN, *Istanbul dans la Seconde Moitié du XVII e Siecle. Essai d'histoire Institutionnelle, Economique et Sociale*, Paris, Librairie Adrien Maisonneuve, 1962.

F.MENINSKI, *Linguarum orientalium, turcicae, arabicae, persicae institutiones, seu Grammatica turcica...*, Viyana, 1680.

Mezmurlar veya Zebur "Hz. Dâvûd'un İlâhileri", Istanbul, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, 1983.

J.F.MICHAUD, *Biographie Universelle, Ancienne et Moderne*, Paris, 185, Cilt I.

Barnette MILLER, *Beyond the Sublime Porte: the Grand Seraglio of Stambul*, Yale University Press, 1931.

Bernette MİLLER *The Palace School of Muhammed the Conqueror*, Cambridge, Harvard University, Press, 1941.

Berna MORAN, *Türklerle ilgili İngilizce Yayınlar bibliyografyası (onbeşinci yüzyıldan onsekizinci yüzyıla kadar)*, Istanbul, Istanbul Matbaası, 1964.

New Catholic Encyclopedia, New York, Mc Graw-Hill, 1967. XV Cilt.

Özdemir NUTKU, *IV. Mehmet'in Edirne Şenliği (1675)*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1972.

Gültekin ORANSAY, *Die Traditionnelle Türkishce Kunstmusik*, Ankara, 1964.

Gültekin ORANSAY, *Die Melodische Linie und der Begriff Makam der traditionellen türkischen Kunstmusik vòm 15.bis 19.Jahrhundert*, Ankara, 1966.

Cahit ÖZTELLİ, *Uyan Padişahım*, Istanbul, Milliyet Yayınları, 1976.

Yılmaz ÖZTUNA, *Türk Musıkisi Ansiklopedisi*, Istanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1, 1970; 2/1 1974, 2/2 1976.

Mehmet Zeki PAKALIN, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Istanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1983.

Engenia POPESCU-JUDETZ, *Dimitrie Cantemir: Cartea Stintei muzicii*, Bükreş, 1973.

Claes RALAMB, *Constantinopolitaniske Resan*, Stockholm, 1679.

Claes RALAMB, *Diarium eller resebok innehallende alt der som*

marckwandingt forlupit ar pa den constantinopalitanske resan da Carl Gustaf Sveriges... (1657-1658), Stockholm, 1688.

Nicholas RALAMB, "A relation of a journey to Constantinople", *A Collection of Voyages and Travels some now first printed from Originall Manuscripts by A.Churchill and J.Churchill* içinde, London, 1732,

Claes RALAMB, *Diarium under resa till Konstantinopel 1657-1658*, Stockholm, 1963.

Kurt and Ursula REINHARD, *Turquie (Les Traditions Musicales)*, Paris, Buchet/Chastel, 1969.

Jan REYCHMAN ve Ananiasz ZAJACZKOWSKI, *Handbook of Ottoman-Turkish Diplomatics*, The Hague, Mouton, 1968.

Tülay REYHANLI, *İngiliz Gezginlerine göre XVI. Yüzyılda Istanbul'da Hayat*, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1983.

Charles RIEU, *Catalogue of the Turkish Manuscripts in the British Museum*, London, Longmans, 1888.

G.N. de RIEU, *Levini Warneri: de rebus turcicis epistolae ineditae (1645-1665)*, Leiden, 1883.

Paul RYCAUT, *The Present State of the Ottoman Empire*, London, Starkey and H.Browne, 1668.

Paul RYCAUT, *The History of the Turkish Empire from 1623 to 1677*, London, 1679.

Sévérien SALAVILLE and Eugéne DALLEGGIO, *Karamanlidika: Bibliographie Analytique d'Ouvrages en langue Turque Imprimés en Caractéres Grecs*. Atina, I(1958), II(1968), III(1974).

Haydar SANAL, *Mehter MusıkisiBestekâr Mehterler, Mehter Havaları*, Istanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1964.

Haydar SANAL, *Çöğür Şairleri-I, Armutlu*, Istanbul, Otağ Matbaası, 1974.

William SEAMAN, *Domini nostri Jesu Christi Testamentum Novum, turcice redditum, opera gu.Seaman*, Oxford, 1666.

Thomas SMITH, *Remarks upon the Manners, Religion and Government*

of the Turks, together with a Survey of the Seven Churches of Asia as they now lie in their ruins, and a brief description of Constantinople, London, M.Pitt, 1677.

Jacob SPON, *Voyage d'Italie, de Dalmatie, de Grèce et du Levant, fait aux années 1675 et 1676 par J. Spon et George Wheler*, Lyon, Cellier 1678.

Jacob SPON, *Réponse á la Critique publiée par M.Guillet sur le Voyage en Grèce*, Lyon, 1679.

H.A.STEFANYAN, *Hayadar Turkeren Kırkeri Madenaki Dutyun 1727-1968*, Erivan, 1985.

Tomasz SWIECKI- *Historja pamietniki znamienitich rodzin*, Warszawa, 1859.

Jean Baptiste TAVERNIER, *Les Six Voyages de J.B. Taveriner, .. qu'il a fait en Turquie*, Paris, Clouzier et Barbin, 1680-1682.

J.B.TAVERNIER, *Recueil de Plusieurs Relations*, Paris, 1679.

Jean-Baptiste TAVERNIER, *Nouvelle relation de l'Interieur du Sérail du Grand Seigneur....*, Paris, Gervais Clouzier, 1685.

Muammer ULUDEMİR, *Mecmua-i Saz u Söz (Bildiriler)*, İzmir, 1989.

Faik Reşit UNAT, *Osmanlı Sefirleri ve Sefâretnameleri*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1968.

İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1945.

İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, *Osmanlı Tarihi*, III. Cilt, 2. Kısım, TTK, Ankara, 1954.

Albert VANDAL, *L'Odyssée d'un Ambassadeur. Les voyages du Marquis de Nointel (1670-1680)*. 2. baskı, Paris, Editions Plon, 1900.

V.J. VIZE, *Russkie poljarnye morehody iz promyslennyh, torgovyh i sluzilyh ljudej XVII-XIX VV. Biograficeskij slovar*, Moskova-Leningrad, 1948.

Johann Ulrich WALLICH, *Religio Turcica: Mohametis vita. Et*

orientalis cum occidentali Antichristo Comparatio, Stade, 1659.

Sir George WHEELER, *Voyage de Dalmatie, de Grèce et du Levant....* (Traduit de l'anglais) Amsterdam, Jean Wolters, 1689.

Antoni WIENIARSKI- *Ksiega swiata*, Varşova, 1852.

Cyril E.WRIGHT, *Fontes Harleiane, A Study of the Harleian Collection of Manuscripts...* London, British Museum, 1972.

Heidrium WURM, *Der Osmanische Historiker Hüseyin b.Cafer genannt Hezarfenn, und die Istanbuler Gesellschaft in der zweiten Hälfte des 17. Jahrhunderts*, Freiburg, 1971.

Engin YENAL, *Karşılaştırmalı tarihsel perspektivde (1453-1923) Osmanlı Başkenti ile ilgili Batı kaynaklarından seçilmiş bir kaynakça derlemesi*, Istanbul, TTOK, 1986.

Hasan Âli YÜCEL, *Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış*, Istanbul, Remzi Kitaphanesi, 1932.

J.H.ZEDLER, *Grosses vollständiges Universal-Lexicon Aller Wissenschaften und Künste, welche bisshero durch menslichen verstand und Witz erfunden und verbesset worden...*, Halle und Leipzig, 1732.

Prof. Dr. Cem BEHAR 1946 yılında Istanbul'da doğdu. Yüksek öğrenimini Paris'te tamamladı. Müzik çalışmalarına Fikret Bertuğ ile başladı. Daha sonra Emin Ongan ve Niyazi Sayın ile çalıştı. Klâsik Türk Müziğine ilişkin çeşitli gazete ve dergilerde makaleleri yayımlandı. *Klâsik Türk Müziği Üzerine Denemeler* (Bağlam Yayınları, 1987) ve *18. Yüzyılda Türk Müziği* (Pan Yayıncılık, 1987) adlı iki kitabı yayımlandı. Boğaziçi Üniversitesi'nde öğretim üyesidir.

Ali Ufkî'nin (Wojciech Bobowski) müziğe ilişkin eserleri 16. ve 17. yüzyıl Klâsik Türk Müziğinin en önemli kaynaklarıdır. Yüzlerce saz ve söz eserini notaya alan Ali Ufkî (1610?-1675) Istanbul'da çalınıp okunan eserlerin kimliklerini tesbit eder. Ali Ufkî'nin ardında bıraktığı üç müzik elyazmasından biri de *Mezmurlar*'dır. Bu elyazması bu kitapta bir bütün olarak değerlendirilmiş, metin ve nota transkripsiyonları yapılmıştır. Ayrıca Ufkî'nin hayatı, kişiliği ve eserlerine ilişkin kapsamlı bir biyografi denemesi de veriliyor.

Ali Ufki Ve Mezmurlar
2 789010 000429